

T.C.

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İKTİSADİ KALKINMADA YENİ KURUMCU İKTİSAT
YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Meliha YANAR

Danışman

Prof. Dr. Fatih YÜCEL

NIĞDE

Eylül, 2019

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSADİ KALKINMADA YENİ KURUMCU İKTİSAT
YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Meliha YANAR

Danışman : Prof. Dr. Fatih YÜCEL

Üye : Prof. Dr. Alper ASLAN

Üye : Doç. Dr. Okyay UÇAN

Niğde

Eylül, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İKTİSADİ KALKINMADA YENİ KURUMCU İKTİSAT YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME” Başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım 02/09/2019.

Meliha YANAR

ONAY SAYFASI

Prof.Dr. Fatih YÜCEL danışmanlığında Meliha YANAR tarafından hazırlanan " İktisadi Kalkınmada Yeni Kurumcu İktisal Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme " adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

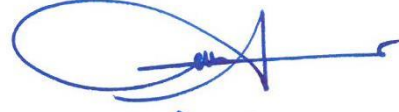
Tarih: 02/09/2019

JÜRİ :

Danışman : Prof.Dr. Fatih YÜCEL

Üye : Prof.Dr. Alper ARSLAN

Üye : Doç. Dr. Okyay UÇAN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Araştırma sürecinin planlanması, verilerin toplanması, yorumlanması ve analiz edilmesi sürecinde katkı sunan, beni destekleyen kişi ve kurumlara buradan teşekkür etmek istiyorum.

İlk olarak sabır ve hoşgörü ile yaklaşarak beni sürekli motive eden, eğitim sürecinde birçok şey öğrendiğim danışmanım Prof. Dr. Fatih YÜCEL'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans ders sürecinde hem psikolojik hem akademik yönden yardımını esirgemeyen değerli hocalarım ve dönem arkadaşlarıma teőekkürlerimi sunarım.

Son olarak her zaman yanımda olan ve desteklerini sürekli yanımda hissettiğim aileme çok teşekkür ederim.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSADİ KALKINMADA YENİ KURUMCU İKTİSAT
YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
YANAR, Meliha
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatih YÜCEL
Eylül 2019,88 Sayfa

Kalkınmanın kökleri 15. Yüzyıla kadar uzanan bir kavram olmasına rağmen, ekonomik anlamda popülerite kazanması 2. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği adlı kitabında maddi ilerleme olarak tanımlanan kalkınma kavramı, bugünlere kadar birçok anlamı bünyesinde bulundurmıştır. 1800'lü yıllardan bugüne kadar kalkınma kavramı; sermaye birikimi, insani gelişme, sanayileşme ve yapısal reformlar gibi birçok anlam kazanmıştır.

Kalkınmanın kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat genel olarak bakıldığında kalkınma, bireylerin hayat şartlarının ve refahlarının artırılmasının yanında, inançlarında, özgürlüklerinde, sosyal ve kültürel yapılarında gerçekleştirilecek pozitif yönde bir gelişme olarak tanımlanabilir. Kalkınma iktisadının ortaya çıkması: felsefi alanlarda ve modernleşme sürecinde yaşanan gelişmelere, 1929 ekonomik buhranın etkilerine, 2. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımı ve az gelişmiş ülkelerin kalkınamama sorunlarına bağlanabilir.

Bu çalışmanın amacı; Yeni Kurumcu İktisat üzerine ana görüşlerin geçiş ekonomisi kapsamında ele alarak incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç altında çalışmada farklı dönemlerde ortaya çıkan iktisadi kalkınma teorileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kalkınma Teorileri, Kurumsal İktisat, Geçiş Ekonomileri

ABSTRACT
MASTER THESIS
AN EVALUATION ON THE NEW INSTITUTIONAL ECONOMIC
APPROACH IN ECONOMICS DEVELOPMENT
YANAR, Meliha
Department of Economics
Supervisor: Prof. Dr. Fatih YÜCEL
September 2019,88 Pages

Although the concept of development dates back to the 15th century, it gained economic popularity after World War II. The concept of development, defined as material progress in Adam Smith's book Wealth of Nations, has embodied many meanings up to now. The concept of development since the 1800s; capital accumulation, human development, industrialization and structural reforms.

There is no precise definition of development. However, in general, development can be defined as a positive development in the beliefs, freedoms, social and cultural structures as well as increasing the living conditions and welfare of individuals. The emergence of development economics can be attributed to the developments in the philosophical fields and the modernization process, the effects of the 1929 economic crisis, the destruction of the Second World War and the problems of underdeveloped countries.

The aim of this study; The aim of this course is to examine the main views on new institutional economics within the context of transition economics. In this study, economic development theories which emerged in different periods were tried to be explained.

Keywords: Development, Development Theories, Institutional Economics, Transition Economies

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
ONAY SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA TEORİLERİ

1.1.Kalkınma İktisadı	4
1.2.Kalkınma İktisadının Doğuşu	6
1.3.Kalkınma İktisadi Teorileri.....	8
1.3.1.Aydınlanma Felsefesi ve Modernleşme Teorisi	8
1.3.2.Geleneksel İktisada Dayalı Teoriler	9
1.3.3.Öncü Kalkınma Teorileri Ve Yapısal Değişim Modelleri	11
1.3.4. Büyük İtiş Teorisi	15
1.3.5. Yoksulluk Kısır Döngüsü	17
1.3.6. Rostow'un Tarihsel Büyüme Aşamaları Teorisi.....	19
1.3.7. Gerschenkron ve Geri Kalmışlığın Önemi.....	21
1.3.8. İkili Yapı Teorisi.....	22
1.3.9. Azgelişmişlik Uluslararası Etkilerle Açıklayan Teoriler	23

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMCU İKTİSAT

2.1. Kurumsal İktisadın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	27
---	----

2.1.1. Thorstein Bundy Veblen (1857-1929)	29
2.1.2. John Reogerse Commons (1862-1945)	32
2.1.3. Wesley Clair Mitchell (1874-1948).....	33
2.2. Kurumsal İktisadın Belli Başlı Özellikleri.....	34
2.3. Yeni Kurumsal İktisat.....	37
2.3.1.Kurum Teorisi.....	39
2.3.2.Toplu Davranış Teorisi.....	41
2.3.3. İşlem Maliyeti İktisadı	44
2.3.4. Mülkiyet Hakları İktisadı.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ EKONOMİLERİ, KALKINMA İKTİSADI VE KURUMCU İKTİSAT

3.1. Kalkınma İktisadı ve Kurumcu İktisat	51
3.2. Geçiş Ekonomisi Kavramı	54
3.3. Bireylerin Tutum Ve Alışkanlıkları	55
3.4. Siyasi Kültür ve Yönetişim	55
3.5. Geçiş Sürecinde Büyüme Performanslarında Ortaya Çıkan Ayrımlar	57
3.6. Washington Konsensüsü	61
3.7. Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişin Başlıca Zorlukları	64
3.8. Geçiş Döneminde Ekonomik Değişimler ve Sorunlar	65
3.9. Geçiş Sürecinde Özelleştirme.....	66
3.9.1. Özelleştirmenin Nedenleri	69
3.9.2. Özelleştirmenin Yöntemleri	70
3.10. Geçişin Diğer Sorunları.....	71
3.11. Neoklasik İktisat Ve Geçiş Süreci.....	72
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	80
ÖZGEÇMİŞ.....	88

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Farklı Dönemlerde Kullanılan Kalkınma Anlamları	5
Tablo 2: Kalkınma Aşamaları Teorisi (Rostow).....	20
Tablo 3: Malların Tipolojisi	44
Tablo 4: Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Yenilik Süreci.....	56
Tablo 5: Geçiş Ülkelerinde GSYİH İçinde Özel Sektörün Payı	60
Tablo 6: Washington Konsensüsü, Şok Terapi ve Post Keynesyen Politikalar	63
Tablo 7: Geçiş ekonomilerinin Reformlara Başlangıç Yılları	66

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
ECLA	Latin Amerika Ekonomik Komisyonu
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IBRD	Dünya Bankası
IMF	Uluslararası Para Fonu
MDA	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Ekonomik kalkınma, toplumların refah artışı ve gelişimini, yapısal dönüşümlerinin nicel ve nitel boyutları içinde ele alan bir bilim dalıdır. Toplumsal yapılanmanın çok çeşitli yönlerinin yanında, bilim ve teknolojideki gerçek dönüşümlerle beraber devamlı evrim geçirerek, toplumların yeni yapılar kazanmasına neden olmaktadır. Uygarlığımız, geçmişin mekanik teknolojilerine dayalı olarak sermaye birikiminin yapılandığı sanayi toplumları döneminden, günümüzde kuantum düşüncesine dayalı olarak gelişen bilgi ve bilişim teknolojilerinin yapılandığı bilgi toplumuna dönüşmüş bulunuyor. Bilgi toplumunda esas üretim faktörü olarak bilimsel bilginin ön plana çıkması, bu bilgiye sahip insanı, yani beşeri sermayeyi, ekonomik kalkınmanın merkezine çekmiş bulunuyor. Bütün bu gelişmeler, kalkınma olgusunun içerik, nitelik ve işleyiş süreçlerinin giderek daha karmaşık bir yapılanma ve etkileşim ağı içinde yaşanmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan kalkınma olgusu, tabanda zirveye doğru yani yerelden küresele doğru genişleyen bir etkileşim ağı ve örgütsel yapılanma içinde yeni boyut ve yeni aktörlerin devreye girmesini beraberinde getirmektedir. Bu durum kalkınma ve refah artışını hızlandırmak isteyen toplumların, uygulamaya koydukları yeni gelişme stratejisi ve politikalarının içeriğinin çeşitlenerek değişmesine eşlik etmektedir.

Kalkınma farklı dönemlerde değişik kavramlarla aynı kabul edilmiş ve birbiri yerine kullanılmıştır. Kavramlardan en önemlisi iktisadi büyümedir. Bunun dışında kalkınma değişik dönemlerde, kentleşme, modernleşme, gelişme, sanayileşme, eğitim seviyesi artışı, teknolojik iyileşme gibi çeşitli kavramlarla özdeş kabul edilmiştir. Genel anlamda bakıldığında kalkınma, tek bir değişkenle açıklanamayan, büyüme kavramıyla açıklanması yeterli olmayan birçok sosyal ve ekonomik değişkeni de kapsayan oldukça genel, toplumda yapısal dönüşümü ifade eden bir kavramdır.

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisi sistemine geçiş her şeyden önce son derece büyük ve bir o kadar karmaşık kurumsal bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşümü yaşan ekonomilere yönelik akademik analizlerin özellikle sürecin

başlangıcında kurumları yok sayması, hakim neoklasik paradigma içindeki noksanlığın bir neticesidir. Bu noksanlık, 1990'lı yılların ortalarından sonra tekrar yükselen ve kurumları ana değişken olarak analize katan Yeni Kurumsal İktisat görüşüyle giderilmeye çalışılmaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılın en önemli olaylarından birisi kuşkusuz 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ardından 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasıdır. Bu süreç dünya ekonomisini baştan aşağı değiştirmiş ve aslında 1970 ve 1980'li yıllarda Amerika Bileşik Devletleri'ndeki muhafazakârların piyasa ekonomisini devletin etki alanından çıkarmasıyla başlayan yeni ekonomik düzenin tamamlayıcısı olmuştur.

1980'li yıllarıyla beraber neoliberal iktisat yönünden bir paradigma değişikliğine uğrayan kapitalist sistemde bu değişim zincirinin en önemli halkası, 1980'li ve 1990'lı yılların başında yaşanan geçiş süreci olmuştur. Bu aynı zamanda soğuk savaşın bitmesiyle birlikte çift kutuplu dünya düzeninden tek kutuplu dünya düzenine geçişinde çok önemli bir faktör olduğu çok daha hızlı bir küreselleşmenin de başlangıcıdır. Senelerce sosyalizme dayalı merkezi planlama sistemiyle yönetilen ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçtiklerinin resmen ilan edildiği bu dönemde, böylesi bir düzen değişikliğine maruz kalan bütün ülkeler için geçiş ekonomisi tanımlaması kullanılmaktadır.

Geçiş ekonomilerinin her birinin farklı jeopolitik, ekonomik, tarihi, kültürel geçmişleri ve alışkanlıkları bulunmaktaydı. Başlangıç şartlarındaki bu farklar, geçişin üzerinden 25 yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra, günümüzde bu ülkelerin arasındaki farkları iyice belirgin hale getirmiştir.

Devletlerin uygulamaya koydukları politikadaki istikrar ve kararlılıkları, yolsuzlukla mücadeledeki gösterdikleri başarıları, finans ve hukuk sistemindeki alt yapı eksikliklerini tamamlama da gösterdikleri hız geçişin o ülkedeki başarısını etkileyen etmenler olmuştur. Geçiş ülkelerinin piyasa ve kurumlarını dünya ve Avrupa Birliği ülkelerinin piyasaları ile entegre edilmeleri için özelleştirmeye ağırlık vermeleri gerekmiştir. Devletin ekonomideki rolü azalmış ve serbestleşmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı; bu çalışma Yeni Kurumcu İktisat üzerine ana görüşlerin geçiş ekonomisi kapsamında ele alarak incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç altında çalışmanın birinci bölümünde kalkınma kavramı analiz edilmesi ve kalkınma iktisadının ortaya çıkışı ele alınırken, kalkınma teorilerine ağırlık verilmiştir. İkinci bölümde ise kurumsal iktisat ve yeni kurumsal iktisat anlatılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise geçiş ekonomisi kavramı ele alınarak, bireylerin tutum ve davranışları, politik kültür ve yönetim, geçiş sürecinde büyüme performanslarında ortaya çıkan farklılıklar, Washington Uzlaşması, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin zorlukları, neoklasik iktisat ve geçiş süreci anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA TEORİLERİ

Kalkınmanın kökenleri 15. Asıra dayanan bir kavram olmasına rağmen, ekonomik açıdan ün kazanması ikinci dünya savaşından sonra gerçekleşmiştir. Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği adlı kitabında maddi ilerleme olarak tanımlanan kalkınma kavramı, bugünlere kadar çeşitli anlamlara bürünmüştür. Kalkınmanın net bir tanımı olmamasına rağmen bu bölümde kalkınma, kalkınma iktisadının doğuşu ve kalkınma teorileri ile ilgili genel bilgiler verilmek amaçlanmaktadır.

1.1.Kalkınma İktisadı

Kalkınma kavramı Latin kökenli olup batı dillerinde; development, developpement, desarrollo gibi değişik şekillerde ifade edilmektedir. Kalkınma kavramı 15. yüzyılda ortaya çıkmasına karşın 17. ve 18. yüzyıllarda kullanımı yaygın bir hale gelmiştir. Ancak kavramın ekonomik olarak bir anlam içermesi ise ikinci dünya savaşından sonraya denk gelmektedir (Başkaya, 2009: 21).

Kalkınma kavramının kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Yıllar içerisinde kalkınma kavramı tablo 1'de de görüldüğü gibi değişik anlamlarda kullanılmıştır.1800'lü yıllarda kalkınma kavramı Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği adlı kitabında maddi ilerleme şeklinde ifade edilmiştir (Arntd, 1981: 457).

Tablo 1: Farklı Dönemlerde Kullanılan Kalkınma Anlamları

Dönemler	Perspektif	Kullanılan Kalkınma Anlamı
1800'lü Yıllar	Klasik Politik Ekonomi	İlerleme, yakalama
1850-1870 Sonrası	Sömürge Ekonomisi	Sanayileşme, Kaynak Yönetimi
1940-1950 Sonrası	Kalkınma Ekonomisi ve Modernleşme Teorisi	Ekonomik Büyüme, Sanayileşme
1960 ve sonrası	Bağımlılık Teorisi	Ulusal, sermaye birikimi
1970 ve sonrası	Alternatif Kalkınma	İnsani ilerleme
1980 ve sonrası	İnsani Kalkınma-Neo-liberalizm	İnsanların tercihlerinin artması, ekonomik büyüme, yapısal değişiklik, özelleştirme
1990 ve sonrası	Post-Kalkınma	Otoriter devlet, başarısızlık
2000	Milenyum Kalkınma Hedefleri	Yapısal değişiklikler

Kaynak: Pieterse, 2010: 7

Adam Smith İngiltere'nin zenginleşmesi ve ilerlemeye yönelik iyileşmesi kavramlarını kalkınma kavramı yerine kullanmıştır. Adam Smith eserinde maddi ilerlemeyi sermaye birikimi olarak ifade etmekte ve bunu da zengin sınıflardaki para arttırma eğiliminde dayandırmaktadır. Maddi ilerleme Adam Smith'den 2. Dünya Savaşı'na kadar bütün iktisatçılar tarafından batının iktisadi kalkınması kavramını açıklamada kullanılan ifade olmuştur (Yavilioğlu, 2002: 60).

Kalkınma kavramı 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ekonomik gelişme, modernleşme ve sanayileşme şeklinde ifade edilirken, kalkınmanın temel konuları bu dönemde sanayileşme, sermaye birikimi, emeğin hareketliliği ve planlama olmuştur (Sen, 1983: 746). 1970 döneminde insani kalkınma kavramının öne çıktığı kalkınma tanımları kullanılmış, 1980'den sonra ise kalkınma ekonomik konjonktürdeki değişmeye bağlı olarak, liberalizasyon, yapısal değişiklikler şeklinde ifade edilmiştir (Polat, 2014: 18).

Kalkınma kavramı tarihsel pencerede birçok değişime uğramıştır. Kalkınma kavramının tarihsel açıdan geçirdiği değişimlerden sonra kavramla ilgili yapılan tüm tanımlamalara bakmakta yarar vardır. Ekonomik kalkınmanın kesin ve güvenilir tek bir tanımı yoktur. Kalkınma; üretimin ve kişi başına düşen gelirin arttırılmasının yanında, ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesidir (Han ve Kaya, 2012:

2). Ekonomik kalkınma davranışlarda, zihniyette, inançlarda, alışkanlıklarda ve eğitim anlayışında ortaya çıkacak bir değişimdir (Özguven, 1988: 101). Kalkınma, insanların hayat standartlarını özgürlüklerini arttırarak, bütün insanların yaşam standartlarının yükseltilmesi sürecidir (Gereffi ve Fonda, 1995: 420; Todara ve Smith, 2012:5).

Ekonomik kalkınma ekonomik yapıdaki çıktı dağılımındaki farklılıkları ifade etmektedir. Bu farklılıklar ülke içinde tarımın Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payında bir azalma, sanayi ve hizmetlerin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payında bir artış, işgücü içinde yer alan eğitim ve becerilerin payında bir artış, nüfusun fakir bölümünde bir azalış, şeklinde olabilmektedir (Nafziger, 2006: 15).

Seers'e göre ise kalkınma, insan kişiliğinin gerçekleşmesi için gerekli şartların oluşturulması olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda fakirlik, işsizlik ve eşitsizliğin azaltılması gibi ekonomik kriterlerin sağlanmasıyla kalkınma gerçekleşebilecektir (Seers, 1972: 21). Tarihsel olarak kalkınma, normatif anlamda büyük ölçüde insani acıların azaltılması ve maddi refahı arttırmaya yönelik potansiyelin gerçekleştirilmesidir (Gasper, 1995: 209).

1.2.Kalkınma İktisadının Doğuşu

Kalkınma iktisadının farklı bir disiplin olarak ortaya çıkmasının dolaylı ve dolaysız etkileri vardır. Modernleşme süreci ve felsefi alanda yaşanan gelişmeler, 1929 büyük buhranı ve ortaya çıkardığı sonuçlar, iktisat alanını kapsayan sosyal bilimlerdeki gelişmeler, 2. Dünya Savaşı'nın sonucu olarak konjoktüre bağlı yeni dünya düzeyinin kurulmasına yönelik girişimler, soğuk savaş bağlamında ideolojik ve siyasal konjoktür ile az gelişmişlik ve kalkınma kavramına bakış açılarında yaşanan değişimler şeklinde bu oluşumda etkili olan unsurlar sıralanabilir (Berber, 2011: 164-165).

Kalkınma iktisadının doğuş nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayarak özetlemek mümkündür (Berber, 2011: 165-168; Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 38):

- Bu disiplinin ortaya çıkmasına etki eden gelişmelerden birincisi Modernleşme Teorisi ve aydınlanma felsefesidir. İnsanın akıl ve bilimsel bilgi aracılığıyla doğayı kontrol altına alması düşüncesine dayanan, aydınlanma felsefesi 18. ve 19. asırda bilimsel düşüncenin gelişmesinde etkili olmuş, ikinci dünya savaşından sonra kalkınma politikalarının ve teorilerinin oluşmasına yol göstermiştir. Modernleşme teorisi ise sanayi devrimiyle başlayan teknolojik gelişmenin yol açtığı sosyo-politik değişimin hızlanması müdahalenin gerekliliğini esas alan bir teoridir. Bu varsayım Keynes'in devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliği görüşünün kalkınma iktisatçıları tarafından sahiplenmesine zemin oluşturmuştur.
- Geleneksel iktisadın az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarını çözemediği ve bundan sonrada çözemeyeceği anlayışı kalkınma iktisadının geleneksel iktisattan ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur.
- 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik kriz dünya genelinde sosyal ve ekonomik düzeni bozarak yıkıma uğratmıştır. Krizin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm arayan ülkeler iktisadi ve sosyal alanda tekrar bir yapılanma sürecine gitmiş, krizden sonra ortaya çıkan ikinci dünya savaşına uyum sağlamaya çalışmıştır.
- İkinci Dünya Savaşı'ndan önce sömürge durumunda olan birçok ülke bulunmaktaydı. Sömürge durumunda olan bu ülkeler savaştan sonra sömürge durumundan çıkıp siyasal bağımsızlıklarını kazanmış ve çok sayıda ulus devlet kurulmuştur. Bu ülkelerin geri kalmışlıklarının farkına varmaları ulusal kalkınma taleplerini arttırmış ve bu talepler devamlılık kazanmıştır.
- Birleşmiş Milletler 'in (BM) ikinci dünya savaşından sonrasında tekrar şekil alması ve devamında oluşan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kuruluşlar ve çeşitli bölgesel kurumlar kalkınma iktisadına yeni bir yön kazandırmıştır. Bu kurumlarca yapılan birçok çalışma kalkınma teorisinin akademik olmayan bir alanında ortaya çıkmasını sağlamıştır.
- Pragmatik, ideolojik, insancıl ve bilimsel bir çabayla kalkınma sorununu teşhis etmek, çözüm önerileri sunmak ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için uygulamaya konularak politikaların belirlenmesi amacı, kalkınma iktisadının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.3.Kalkınma İktisadi Teorileri

1.3.1.Aydınlanma Felsefesi ve Modernleşme Teorisi

Hem modernleşme teorisi hem de aydınlanma felsefesi kalkınma iktisadının doğuşunda etkili olmuştur. Aydınlanma felsefesi Avrupa'nın batısında gelişen tarihsel dönüşüm sonucunda ortaya çıkan Aydınlanma Dönemi felsefesinin etkisi altına girmiştir. Ayrıca yaşanan bu dönüşümün etkisiyle aydınlanma felsefesi insan, bilgi, akıl, doğa ve ilerleme gibi kavramlar ve bu kavramlar arasındaki karşılıklı ilişkiler tekrar tanımlanmıştır. İnsan odaklı bir düşünceyle gelişen aydınlanma felsefesi, insanın doğayı hem bilimsel bilgi hem de akıl yardımıyla kontrol altına alması şeklinde ifade edilmektedir. Aydınlanma felsefesi doğanın düzeninin evrensel olması nedeniyle insanlar arasında bir eşitlik olduğunu, sonra gelenlerin önce gelenlerden üstün olduğunu, ilerlemenin evrensel bir kader olarak kabul edildiği ve bütün insanlığın böyle bir dönüşüm sürecini yaşayacağı, son olarak da ilerlemenin kolaydan karmaşığa doğru kademeli bir şekilde olacağı varsayımlarını içeren bir düşüncedir. Aydınlanma düşüncesi iktisat biliminde klasik iktisatçılar ve K. Marx'ın fikirleri üzerinde etkili olmuştur (Türkay, 1995a: 90-92).

Modernleşme kuramı ise Max Weber, Emile Durkheim ve Talcott Parsons tarafından geliştirilen bir teoremdir (Kaynak, 2011: 38-39; Webster, 1995: 105-109). Bu kuramın ortaya çıktığı tarih, Amerika Birleşik Devletlerinin dünya yönetiminde liderliği üstlendiği ve Pax Americana diye isimlendirilen yeni bir dönemin başlangıcına denk gelmektedir (Türkay, 1995b: 116). Modernleşme kavramsal olarak sanayileşme döneminde ortaya çıkmıştır. Modernleşme kuramcılarının belirttiği şekliyle modernliğin kapsamını, modernite seviyesine ulaşmış toplumların, yani endüstriyel ekonomilerini demokrasi ile birleştiren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika Toplumlarının sahip olduğu deneyimleri oluşturmaktadır (Bernstein, 1992: 43).

1.3.2. Geleneksel İktisada Dayalı Teoriler

1.3.2.1. Klasik İktisat

Klasik iktisatçılar ekonomide uzun dönem konuları olan büyüme ve gelişme konuları üzerinde durmuşlardır. İngiltere’de yaşanan endüstriyel devrimle birlikte klasik iktisatçılar ekonomik ilerlemeyle ilgili çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Adam Smith, David Ricardo, J. S. Mill ve T. Malthus gibi klasik iktisatçılar bu alanda bilim dünyasına ciddi çalışmalar katmışlardır. Birçok yazar tarafından kabul edilen kalkınma iktisadının teorik temelleri A. Smith’in 1776 yılında yayınlanmış olan *Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenlerine İlişkin Bir Soruşturma* adlı eseridir.

Klasik iktisatçılar çalışmalarında öncelikle milli gelirdeki uzun dönemli büyümenin nedenleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu sebeple rant, ücretler ve karlar diye milli geliri üçe ayırmışlardır. Klasik iktisatçılar bu üç faktör arasındaki ilişkinin kalkınmayı etkileyeceğini savunmuşlardır. Ayrıca toplumsal üretim artışının oluşabilmesi için sermaye birikiminin gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Sermaye birikiminin ise ancak iş bölümü ve uzmanlaşmayla sağlanabileceğini savunmuşlardır (Meier ve Baldwin, 1959: 19).

Klasik düşünceye göre insanlık, toplumsal evrimin daha önceki aşamalarına göre en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Batılı olmayan ve henüz bu seviyeye ulaşamayan toplumlar da bu evrim sürecine katılacaktır (Türkay, 1995a: 93).

Piyasa güçlerinin serbest işleyişi sonucunda sosyal faydanın maksimum olacağına inanan klasik iktisatçılar, piyasaya müdahale edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Fakat 1929 dünya ekonomik krizi sonrası klasik iktisadın kabul gördüğü görüşler geçerliliğini kaybetmiş ve devletin piyasa ekonomisine müdahale etmesi gerektiği ön plana çıkmıştır. Yani 1930’dan sonra Keynesyen politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 42).

1.3.2.2.Keynesyen İktisat

Keynesyen İktisat, azgelişmiş ülkelerin gelişme sorunlarına direkt bir katkı sağlayamamasının nedeni, gelişmiş ülke ekonomilerinin sorunlarına çözüm üretmek çabasıyla geliştirilmiş olması ve kısa dönemli bir analiz olmasıdır (Türkay, 1995b: 133). Keynes özellikle gelişmiş ülkelerin durgunluk ve işsizlik gibi sorunları üzerine yoğunlaşırken, sömürge ülkelerdeki azgelişmişlik sorunu üzerinde durmamıştır. Az gelişmiş ülkelerde Keynesyen anlamda her ne kadar otonom yatırımlar devlet tarafından yapılırsa da, bu ülkelerdeki kaynak eksikliği veya bu kaynakları üretime geçirmedeki istek ve yetenek eksikliği bu ülkelerin yoksulluk sorunundan kurtulamamalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde ekonomik gelişmenin sağlanması için kaynakların bulunması, kaynakların yatırıma dönüştürülmesi ve ekonomik planlama yapılması gerekmektedir. Bu açılardan Keynesyen düşünce azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına çözüm üretmekte yetersiz kalmıştır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 43).

1.3.2.3.Marksist İktisat

Karl Max'ın düşünceleri yaşadığı zaman dilimi itibariyle Batı Avrupa'da yaşanan Fransız Devrimi, Kapitalizmin ve sanayinin artması, politik ve işçi ayaklanmalarıyla birlikte artan rasyonalizm neticesinde şekil almıştır. Karl Marx politik ve felsefi iktisada karşı gelmiştir. Sonucunda ise bu ters duruşa karşı savunduğu fikirlerini tarihsel materyalizm adlı görüşü ile ortaya koymuştur (Berber, 2011: 259).

Marx 1867 yılında çıkardığı Das Kapital adlı çalışmasında kapitalist sistemi analiz ederken onu ortaya çıkaran tarihi koşulları da dikkate almaktadır. Marx tarihi süreçleri ilkel komünizm veya Asya tipi üretim tarzı, kölelik çağı, feodalizm, kapitalizm, geçici sosyalizm ve pür komünizm şeklinde sıralamıştır. Bu süreçler arasında kapitalizm ve feodalizm diğerlerine göre daha önemli süreçler olarak kabul edilmektedir. Süreçler arasındaki değişim ancak bir sürecin bitmesi ve diğer sürecin başlamasıyla gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Yani feodalizm ortadan kalkmasıyla

kapitalist aşamaya geçileceği, kapitalist sistemin çökmesiyle de sosyalist aşamaya geçileceğini vurgulamıştır (Gönel, 2013: 55; Berber, 2011: 260).

Marx'a göre kapitalizm, oluşturmuş olduğu sömürü sisteminden dolayı krizlere maruz kalır. Bunun sebebi ise, işçilerin tüketimlerine bağlı olarak çalışan piyasanın, üretim kapasitesinden daha yavaş gelişim göstermesidir. Bu durum atıl kapasite problemini ortaya çıkarır ve bu atıl kapasite ucuz işgücüne yol açar. Ayrıca üretim artışı tekelleşmeye yol açarak küçük esnafın yoksullaşmasına neden olur. Bu döngü, ücretli çalışanların ayaklanarak sermaye kontrolünü ele almasına, aynı zamanda kapitalizmi sonlandırarak sosyalizmi ilan etmeleriyle sonuçlanır (Berber, 2011:260; Gönel, 2013: 55).

1.3.3.Öncü Kalkınma Teorileri Ve Yapısal Değişim Modelleri

Sektör analizine dayalı olarak yapılan ilk çalışmaların, Allan G.B. Fisher'in 1939 yılında yapmış olduğu "Üretim, Birincil, İkincil ve Üçüncül" isimli makalesi ve 1940 yılında Colin Clark'ın "Ekonomik İlerlemenin Koşulları" adlı çalışması ile başladığı ifade edilmektedir(Ruttan,1965: 19-20; Taban ve Kar, 2014: 39).

Fisher yapmış olduğu çalışmasında birincil dönemi tarımsal ve kırsal üretim dönemi olarak, ikinci dönemi imalat endüstriler dönemi olarak ve üçüncü dönemi ise bütün ekonomik faaliyetlerin yapıldığı dönem olarak ifade etmektedir (Fisher, 1939: 24-38).Clark ise ekonomik büyüme süreci devam ettiğinde, ekonominin üretim faaliyetlerinde değişiklik olacağını belirtmiştir. Clark, birincil üretimin milli gelir içindeki payının azalması ile ikincil ve üçüncül üretimin milli gelirden aldığı payın yükselmesini Engel Kanunu ve verimlilik gibi iki nedene bağlamaktadır. Engel Kanununa göre birincil ürünlere yönelik talebin gelir esnekliği düştüğünde, ikincil ve üçüncül ürünlere yönelik talebin gelir esnekliği artacaktır. Gelir arttıkça gelirden birincil ürünlere harcanan pay azalacak ve böylece birincil ürünlerin milli gelirdeki rolü azalacaktır. Toplam malların bileşiminde birincil ürünler aleyhine ve diğer ürünler lehine meydana gelen değişimler ekonomik yapıdaki değişimin en önemli nedenlerinden biridir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 46; Taban ve Kar, 2014: 39-40). İkinci neden ise verimliliğdir. Verimlilikten dolayı, ücret imalat ve hizmetler

sektöründe tarım sektörüne göre hızlı büyüme eğilimi gösterir, bu yüzden bu sektörlerin milli gelirdeki payları da aynı oranda artar. Bununla birlikte bu iki faktör, kırsal kesimlerden kente doğru göçe neden olur. Clark, tarımdaki teknik gelişmenin emek göçünün birincil faaliyetlerden, ikincil ve üçüncül faaliyetlere kayacağını ifade etmiştir (Ingham,1995: 35). Yani tarımdaki işgücündeki azalış öncelikle ikincil sanayilerde daha sonra ise imalat ve maden sanayilerinde iş gücü artışı yaratacaktır (Thomas,1962: 62; Thomas, 1964: 423).

Chenery ve Kuznets'in Çalışmaları da Fisher ve Clark'dan sonra kalkınma iktisadının teorik yapısının oluşmasında etkili olmuştur. Chenery 1960 yılındaki "Endüstriyel Büyümenin Modelleri" adlı çalışmasında herhangi bir ülkedeki sanayi üretiminin payındaki artışın kişi başına gelirden de bir artış yaratacağını belirtmiştir. Bu çalışmada ise gıda paylarındaki kayda değer düşüşün talep bileşiminde yol açtığı değişim açıklanmaktadır. Ancak bu genel ilişki iç talebin bileşimindeki değişimin dış ticaretle dengelenebilmesi her ülkede ortaya çıkmayabilir. Chenery birinci üretimde sürekli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan bir ülkenin toplam üretimdeki sanayi payında artış olmaksızın daha yüksek bir gelir düzeyine ulaşabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca doğal kaynakların farklılığından dolayı tüm ülkelerde aynı büyüme modelinin gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir. Kuznets, Bean, Clark gibi yazarların ortaya koyduğu araştırmalarında, talepteki değişim sonucunda gelir düzeyi ile sanayi üretimi arasında kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Modern büyüme teorisi ihracat talebindeki belirsizlik ve üretim sektörleri arasındaki bağımlılıktan kaynaklanan birincil üretimde uzmanlaşmanın devam etmesine karşı kanıtlar içermektedir (Chenery, 1960: 624).

Chenery göre sanayileşme, ekonomide bazı değişikliklere neden olmaktadır. Bu değişikliklerden birincisi imalat sanayi üretiminde görece bir artış, ikincisi sanayi üretiminin bileşimindeki bir değişiklik ve üçüncüsü ise her bir mal için üretim teknikleri ve arz kaynaklarında değişiklikler olmak üzere üç şekilde ifade edilmektedir (Chenery, 1960: 35). Chenery'e göre sanayi üretiminin bileşimindeki bir değişiklik üretimde de bir değişiklik meydana getirir. Sanayi malları, yatırım ile ilgili mallar, tüketim malları ve ara mallar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Tüketim ve yatırım malları arasındaki büyüme esneklikleri farklılığı, sanayi ve tarım arasındaki büyüme

farklılığı kadar büyüktür. Dolayısıyla, gelir arttıkça tüketim mallarının payı düşerken yatırım mallarının payı artmaktadır (Chenery, 1960: 637-638).

Kalkınma iktisadına katkıda bulunan diğer isim ise Kuznets'dir. Farklı ülkeler için uzun dönemde milli gelirin ölçülmesine öncülük etmiştir. Toplam milli gelir ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarından ötürü Nobel ödülü alan Kuznets, toplam milli gelirdeki değişimin ekonomi üzerindeki üretim, ticaret, gelir dağılımı ve tüketim açısından etkilerini ölçmüştür. Kuznets, modern ekonomik büyüme döneminde tasarruf ve yatırımların milli gelir içindeki payının arttığını savunmaktadır. Ayrıca uzun dönemde sermaye oluşumunun olduğu birçok ülkede yapılan test sonuçları, milli gelirdeki önemli bir artışın tasarruf ve yatırımların milli gelirden aldığı payı arttırdığını göstermiştir. Kuznets gelir dağılımı analizinde büyümenin erken aşamalarında milli gelirin kişiler ve aile arasında eşit bir şekilde dağılmayacağını, aynı zamanda gelir dağılımının bozulacağını ifade etmiştir (Ingham, 1995: 77-78).

Kuznets bir ülkenin ekonomik büyümesini, ülke nüfusundaki ekonomik malların çeşitliliğini artıran, ileri teknoloji, kurumsal ve ideolojik ayarlamalara dayanan arz kapasitesindeki artış olarak açıklamaktadır. Hem arz kapasitesindeki artış hem teknolojik ilerleme hem de kurumsal ve ideolojik ayarlamalar ekonomik büyüme için gereklidir. Çünkü malların arzındaki artış büyüme ile sonuçlanır. Teknolojik ilerleme ekonomik büyümenin kaynağıdır. Teknolojik gelişmenin etkili ve geniş bir biçimde kullanılmasının sonucu olarak, insan bilgisiyle ortaya çıkarılan yeniliklerin doğru kullanılmasının gerçekleştirilmesi için ideolojik ve kurumsal ayarlamalar yapılmalıdır (Kuznets, 1973: 247).

Kuznets'e göre geleneksel milli hâsıla ve bileşenleri, iş gücü nüfus ve benzeri ölçümlere dayalı olarak yapılan testler modern ekonomik büyümenin altı özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Kuznets, 1973: 248-249).

- Gelişmiş ülkelerde nüfus büyüme oranları ve kişi başına gelir yüksektir.
- Tüm girdilerde verimlilik artış oranı yüksektir.
- Ekonomide yapısal değişim oranı yüksektir.
- İdeolojiler ve toplumsal yapılar hızlı bir biçimde değişmiştir.

- Ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler, özellikle ulaştırma ve haberleşmede, gelişen teknoloji sayesinde dünyanın geri kalan kısmında daha zengin olma eylemine sahiptirler.
- Modern ekonomik büyümenin, dünya genelindeki kısmi etkilerine rağmen yayılması sınırlıdır.

Sonuç olarak yukarıda ele alınan maddeler yapısal değişimle birlikte kaynak dağılımında ortaya çıkan değişimin kalkınma sürecinin ciddi bir bölümü olduğunu göstermektedir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 49).

Arthur Lewis ise 1954 yılında yapmış olduğu “Sınırsız Emek Arzı İle Ekonomik Kalkınma” adlı çalışması ile kalkınma iktisadına değişik bir bakış açısı kazandırmıştır. Lewis bu çalışmasında klasik görüş çerçevesinde açık ve kapalı ekonomide birikim, bölüşüm ve gelişme sorunlarına çözüm bulabilmeyi amaçlamaktadır. Çalışmasında ikili bir yapı mevcuttur. Bu yapının ilk faktörü ekonomide tarım sektörü, ikinci faktörü ise sanayi sektörüdür (Lewis, 1954: 140-146; Bakırtaş, 2014: 75).

Lewis’in yapmış olduğu bu çalışmasında savunduğu görüşler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Lewis, 1954: 189-191):

- Sınırsız emek arzı olan çoğu ekonomide geçimlilik ücret mevcuttur(klasik model için geçerlidir).
- Ekonomik kalkınma devam ettikçe çalışanların geldiği ana kaynakları: geçimlilik tarım, küçük ticaret yapanlar, gündelik işçiler, artan nüfus ve yerli hizmet oluşturmaktadır. Bu sektörlerin birçoğunda ülke, doğal kaynaklarına göre daha kalabalık ise emeğin marjinal verimliliği önemsizdir, hatta negatiftir.
- İstihdam için mevcut olan bu emek fazlasının geçimlilik ücreti, geleneksel olarak gerekli olan uygun geçimlilik düzeyi tarafından belirlenmektedir.
- Böyle bir ekonomide istihdam, sermaye birikimi olarak kapitalist sektörde genişler.
- Sermaye birikimi ve teknik ilerleme yalnızca ücretleri yükseltmez, aynı zamanda milli gelirdeki kar oranını da artırır.

- Az gelişmiş bir ekonomiden tasarrufların milli gelire oranla düşük olmasının nedeni, halkın yoksul olması değil, kapitalist kârların milli gelire göre düşük olmasındandır.
- Sermaye, kârların yanı sıra kredi oluşturularak da yaratılabilir. Bu modelde, enflasyonun ortaya çıkardığı sermayenin gerçek maliyeti sıfırdır.
- Kaynakların savaş amacıyla elde tutulması sonucu oluşan enflasyon kümülatif olabilir, ama verimli sermaye oluşturma amacıyla ortaya çıkan enflasyon, kendi kendine zarar verebilir. Sermaye oluşumu fiyatları arttırır ve sermaye oluşumunun çıktısı piyasaya ulaştığında ise tekrar düşer.
- Sermaye birikimi nüfus artışından daha hızlı ilerlediğinden dolayı kapitalist sektör süresiz olarak bu şekilde genişlemez. Ortaya çıkan fazlalık tükendiğinde ücretler geçimlik seviyesinin üstüne çıkmaya başlar. Bunun ile birlikte ülke, hala diğer ülkelerdeki fazla emek ile çevrilir. Buna göre ücretler artar artmaz toplu göçler ve sermaye ihracı bu yükselişi kontrol etmeye çalışır.
- Kalifiye olmayan emeğin kitlesel göçü, kişi başına düşen çıktıyı yükseltebilir ama gerçek etkisi bütün ücretleri en yoksul ülkeleri geçimlik ücret seviyesine yakın tutması olacaktır.
- Sermaye ihracı içerdeki sermaye oluşumunu azaltır ve böylece ücretleri aşağıya çeker. Sermaye ihracı, işçilerin ithal ettiklerini ucuzlatıyor ya da rekabet eden ülkelerdeki ücret maliyetlerini arttırıyorsa, bu dengelenir.
- Yabancı sermaye girişi sonucunda kendi tüketimi için üretilen malların verimliliğinde değişme olmadıkça yabancı sermaye ithalatı, emek fazlası olan ülkelerde reel ücretleri arttırmaz.
- Karşılaştırmalı maliyetler kanunu diğer ülkelerde olduğu kadar emek fazlası olan ülkelerde de geçerlidir.

1.3.4. Büyük İtiş Teorisi

İkinci Dünya Savaşı olduğu sırada ortaya atılan ve kalkınma ekonomisi ile alakalı en eski çalışmalardan biri “Doğu ve Güney Doğu Avrupa’nın Sanayileşme Problemleri” adlı Paul Rosentein Rodan’ın 1943 yılında yazmış olduğu makalesidir. Paul Rosentein Rodan’a göre uluslararası az gelişmiş bölgelerin sanayileşmesinin

sadece Doğu Avrupa ve Uzak Doğu'nun yararına değil, aynı zamanda tüm dünyanın yararına olduğunu genel olarak kabul edilmektedir. Dünyanın değişik bölgelerinde eşit gelir dağılımının sağlanmasının yolu, az gelişmiş bölgelerdeki gelirlerin zengin bölgelerdeki gelir seviyelerine göre daha hızlı arttırılmasıdır. Ayrıca Güneydoğu ve Doğu Avrupa popülasyonunun büyük kısmı tarımsal nüfus fazlası oluşturmaktadır. Bu nedenle popülasyonun % 25'inin kısmen veya tamamen işsiz olduğu tahmin edilmektedir. Hem yoksul tarımsal ülkelerde hem de zengin sanayi ülkelerinde bir emek israfı söz konusudur. Eğer prensip olarak devletlerarası işbölümü uygulanırsa, ya sermaye emeğe doğru ya da emek sermayeye doğru transfer edilmelidir. Dünya gelirlerinin arttırılması bakımından, bu iki yöntem arasındaki fark taşıma maliyetleridir ve bunun da ihmal edilebileceği varsayılmaktadır (Rodan, 1943: 202).

Sanayi işletmelerini optimal büyüklüğe ulaşması için, sanayileşme alanlarının yeterli derecede büyük olması gerekmektedir. Bu bölgenin sanayileşmesinde esas itibariyle iki değişik yol vardır. Birinci yol, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın uluslararası yatırımlar olmaksızın Rusya Modeli çerçevesinde kendi imkânlarıyla sanayileşmesidir. Bu endüstrinin her bölümünde, makine sanayisi ve ağır sanayisiyle birlikte, dikey endüstriyel yapının ulusal ekonomide kurulmasının sonucu olarak hafif sanayi de geliştirilmesi amaçlanmaktadır. İkinci yol ise, devletlerarası işbölümünün avantajlarını koruyan, dolayısıyla sonunda herkes için daha fazla refah sağlayan Güneydoğu ve Doğu Avrupa'nın dünya ekonomisine dâhil olmasıdır. Bu sanayileşme modeli ise uluslararası yatırımlara veya ödünç verilebilir sermayeye dayalıdır. Böylesi bir sanayileşme yolu otarşik yola tercih edilebilir (Aydın ve Özer, 2016: 69).

Paul Rosentein Rodan'a göre, sanayileşmenin başarılı olabilmesi için elde olan yapıdan değişik bir kurumsal yapının yaratılması zorunludur. Bunun yanı sıra sanayileşme Avrupa'nın doğusunda köylülerin yarı zamanlı veya tam zamanlı sanayi işçilerine dönüşmeleri için emeğin eğitilmesini ve becerilerinin değişimine katkı sağlamalıdır. Farklı sanayilerin tamamlayıcı bir yol üstlenmesi, planlanmış büyük ölçekli sanayilerin oluşmasına katkı sağlar (Rodan, 1943: 204-206).

Sanayileşme sürecinin başlatılabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için başlangıçta büyük bir itiş olması gerektiğini ifade eden Paul Rosentein Rodan, bu gerekliliği 1957 yılında yayınladığı "Büyük İtiş Teorisi Üzerine Notlar" çalışmasında ifade etmektedir. Bu çalışmaya göre, eğer kalkınma programı bir başarı şansına sahip

olacaksa kaynakların minimum düzeyinin bu programa ayrılması gerekmektedir. Bir ülkede kendi kendine yeten bir büyümenin başlaması, bir uçağın yerden kalkmasına benzemektedir. Bir uçağın kalkışa geçmesi için pistte gerekli bir hıza ulaşım ve bu hızı geçmesi gerekir. Bu nedenle ekonomide kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikle minimum düzeyde yatırımların yapılması gerekir ancak azar azar yapılan yatırımlar kalkınma hızı için yeterli değildir. Paul Rosentein Rodan bu süreci “Büyük İtiş Teorisi” olarak isimlendirmektedir (Aydın ve Özer, 2016: 69).

1.3.5. Yoksulluk Kısır Döngüsü

Yoksulluk kısır döngüsü, açıklayıcı değişken olarak kullanılan faktörlerin aynı zamanda açıklanan faktörler olarak da kullanılmasına olanak tanıyan bir neden sonuç ilişkiler sistemi olan ve “Kapalı Çember Teorisi” olarak da bilenen bir kuramdır. Az gelişmişlik olgusu bu sistem yardımıyla açıklanmaktadır. Bu sistemde başlanılan noktaya tekrar geldiğinde ve negatif bir gelişme ortaya çıktığından, sistem kısır döngü olarak adlandırılmaktadır. Kısır döngü kuramının nasıl işlediğini açıklayan bazı varsayımlar vardır. Bu varsayımları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Han ve Kaya, 2012: 31):

- Döngü belirli bir noktadan başlar ve tekrar eski noktaya dönerek kapanır.
- Unsurlar arasındaki etkileşim çift yönlü değildir. Dolayısıyla bir unsur yalnızca kendini takip eden faktörü etkilemektedir.
- Bir unsur sadece bir unsur tarafından etkilenmektedir.

Kısır döngü yaklaşımı kalkınma konusunda klasik iktisatçılar tarafından ortaya atılmış ancak teori Ragnar Nurkse’un yapmış olduğu çalışmalarla ün kazanmıştır. Klasik iktisatçıların kısıtlı işbölümü kısır döngü modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir (Han ve Kaya, 2012: 31).

Bu döngüye göre, kısıtlı iş bölümü düşük verimliliğe neden olmakta, düşük verimlilik ise hem kar oranının düşmesine hem de düşük sermaye birikimine neden olmaktadır. Sermaye yetersizliği ise pazara ulaşımı zorlaştırdığından üretilen ürünlerin satılmasında ulaşılması gereken pazar büyüklüğünü kısıtlamaktadır. Sonuç olarak sınırlı pazar ise tekrar sınırlı bir işbölümüne neden olmaktadır.

Az gelişmişliğin sebeplerini açıklamaya çalışan kısır döngü yaklaşımları içerisinde en çok kullanılanı Ragnar Nurkse tarafından ortaya çıkarılan “Yoksulluk Kısır Döngüsü”dür. Nurkse 1952 ve 1953 yıllarında sırasıyla “Ekonomik Kalkınmanın Bazı Uluslararası Görünümleri” ve “Azgelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü” adlı çalışmalarıyla yoksulluk kısır döngüsünü açıklamaya çalışmıştır.

Nurkse 1952 yılında yapmış olduğu çalışmasının teorisi “Bir ülke fakir olduğu için fakirdir” önermesinden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Bu önermenin yapıtaşını geri kalmış bölgelerdeki sermaye yetersizliği sorunu oluşturduğunu, bu sorunun ise hem talep hem de arz yönünü etkileyen kısır döngülerin olduğunu ifade etmektedir (Nurkse, 1952: 571-571). Nurkse, düşük reel gelirin neden olduğu yoksulluk sorununu hem talep hem de arz yönünden incelemiştir. Arz yönünden ve talep yönünden yoksulluğun kısır döngüsü aşağıda gibi işlemektedir.

Arz yönünden yoksulluğun kısır döngüsünün işleyişi:

Azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin az olması tasarrufların düşük olmasına neden olur. Düşük tasarruflar bir yandan sermaye arzının düşmesine neden olurken diğer taraftan da yatırımların düşmesine neden olur. Yatırımların düşmesi sonucu üretimde azalma verimliliğin düşmesine neden olur. Verimliliğin düşmesiyle tekrar reel gelirde bir azalma oluşur. Böylece kısır döngü sürekli devam eder (Nurkse, 1964: 10).

Talep yönünden yoksulluğun kısır döngüsünün işleyişi:

Talep yönünden kısır döngü de ise, vatandaşın satın alma gücünün düşük olmasından ötürü yatırımların teşviki uygun bir seviyede oluşmaktadır. Satın alma gücündeki bu düşüklük ise reel gelirin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Düşük reel gelir kişilerin taleplerinin düşmesine, düşük talep ise düşük üretimden dolayı pazar darlığına ve düşük yatırımlara yol açmaktadır. Hem üretimin düşmesi hem de yatırımların düşmesi verimliliğin düşmesine yol açmaktadır. Sonuçta gelirin düşmesi ile tekrardan kısır döngüye girilmektedir (Aydın ve Özer, 2016: 72-73).

Ancak kısır döngü yaklaşımı bazı noktalarda eleştirilmektedir. Teoriye yöneltilen eleştirilerden birincisi döngünün başlamış olduğu noktaya geri dönmesidir. Bu durumda, az gelişmişlik doğal bir yapı olarak kabul edilmekte ve kendi içinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla kısır döngüden nasıl çıkılacağı sorusu kesin bir şekilde cevaplanamamaktadır. İkinci eleştiri, bir değişkenin yalnız kendinden önce gelen değişken ile açıklanması ve etkinin tek taraflı olmasını ilişkin tahminidir. Örneğin, pazar darlığı sadece talepteki düşüşe bağlı değil, aynı zamanda pazar sisteminin kısıtlı olmasına da bağlıdır. Üçüncü eleştiri ise, kullanılan açıklayıcı değişkenlerin sayısı, niteliği ve sırasıyla ilgilidir. Örneğin, Lewis'e göre arz yönünde kısır döngüde tasarrufların düşük olmasının ana nedeni yoksulluktan çok modern kesimin nicelik ve nitelik açısından yeterince gelişmemiş olmasıyla yatırım imkânları ve kârların düşük olmasını göstermektedir (Berber, 2011: 287; Han ve Kaya, 2012: 32-33; Taban ve Kar, 2014: 44).

1.3.6. Rostow'un Tarihsel Büyüme Aşamaları Teorisi

Rostow 1960 yılında yapmış olduğu “ İktisadi Gelişmenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto” adlı çalışmasında toplumları iktisadi açıdan geleneksel toplum, kalkışa hazırlık aşaması, kalkış aşaması, olgunluk aşaması ve kitle tüketim aşaması olmak üzere beş aşamaya ayırmıştır (Rostow, 1971a: 4). Bu toplumsal aşamalar ve özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2: Kalkınma Aşamaları Teorisi (Rostow)

Özellikler	Birinci Aşama: Geleneksel Toplum	İkinci Aşama: Kalkış İçin Ön Koşullar	Üçüncü Aşama: Kalkış Aşaması	Dördüncü Aşama: Olgunluğa Geçiş	Beşinci Aşama: Kitle Tüketim Aşaması
Ekonomi	-Tarım ağırlıklı -Sınırlı üretim	-Tarım ve sermaye fazlası -Üretim ve ticaretin genişlemesi	-Sanayinin hızlı genişlemesi -Teknolojik ilerleme -Ticarileşen tarım	-Teknolojinin bütün sektörlerle yayılması -Emek-tasarruf düzeni sağlanması	-Dayanıklı mallar daha fazla üretilir ve kullanılır. Hizmet Sektörü Baskındır
Toplum	-Hiyerarşik sosyal yapı	-Ticari sınıfın ve kentleşmenin başlaması	-Artan baskın girişimci sınıf	-Kentleşme -Vasıflı işçi	-Yeni orta sınıf -Varoşlarda kayma olması -nüfus artışında istikrar
Politik Güç	-Bölgesel tabanlı toprak sahiplerinin elinde	-Merkezi ulusal hükümet	Modernleşmeyi teşvik eden güçlü toplum kesimleri	-Son derece etkili olan sanayi liderleri	-Sosyal refah -Askeri ve Güvenlik için daha fazla kaynak
Değerler	-Değişime direnmek	-İlerleme ve açıklığın yükselen ruhu	-Kar amaçlı sermaye yatırım artışı	-Teknolojik vurgu -İlerleme beklentisi	-Tüketim mallarını satın almada artış

Kaynak:<http://teacherweb.ftl.pinecrest.edu/snyderd/MWH/readings/Econ/18%20-%20Rostow.pdf>(Erişim tarihi: 06.05.2019).

1.3.7. Gerschenkron ve Geri Kalmışlığın Önemi

Gerschenkron 1962 yılında yapmış olduğu “ Tarihsel Açıdan Ekonomik Geri Kalmışlık” adlı çalışmasıyla Almanya, İngiltere, İtalya, Rusya ve Bulgaristan ülkelerinin tarihsel açıdan geri kalmışlığını incelemiştir. Gerschenkron’a göre geri kalmışlık olgusu, geç sanayileşen ülkelerin ekonomik kalkınmalarının temelinde bulunduğunu ifade etmiştir. Geri kalmış ülkeler ekonomik açıdan kalkınabilmeleri için gelişmiş ülkeleri kendilerine örnek almaktadır. Analizde geri kalmış ülkelerde, devletin ekonomiye müdahale etmesinin sebebi, vasıflı iş gücü, yetersiz sermaye, teknolojik ve girişimci kapasitesinin eksikliğini karşılamaya çalışmaktır. Gerschenkron anti- Rostowcu bir yaklaşımla modernleşme ile geri kalmışlığın birlikte yaşayabileceğini iddia etmektedir. Buna ek olarak az gelişmiş ülkelerde sermaye yetersizliği şeklinde ortaya çıkan başlangıç koşullarının dezavantajının yeni kurumsal yapılar veya ayarlamalarla giderilebileceğini ifade etmektedir(Gerschenkron, 1962: 6-11; Fishlow, 2001: 71;Gönel, 2013: 63). Gerschenkron’un görüşleri dört hipotez etrafında açıklanabilir (Fishlow, 2001: 72):

- Göreceli geri kalmışlık, ekonomi kalkınma beklentisiyle süreklilik arz eden durgunluk arasında bir gerginlik oluşturur. Böyle bir gerginlik, büyüme için ön şartların olmadığı bir duruma ikame olarak, kurumsal yeniliği motive eder ve siyasi bir form şeklini alabilir.
- Geri kalmışlık derecesi olarak büyük olması, tam gelişmemiş sanayiler için önder girişimciler ve sermaye yoluyla piyasaya daha fazla müdahale edilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Ayrıca yurt içi tüketimi azaltmak ve ulusal tasarruf sağlamak için, daha zorlayıcı ve daha geniş önlemlerin alınması gerekmektedir.
- Ülke ekonomisinin geri kalmasının yüksek derecede olmasının ek bazı özellikleri vardır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir; tüketim malları yerine yurt içinde üretilen mallara daha fazla ağırlık verilmektedir, üretimde sermaye yoğun yöntemler emek yoğun yöntemlere göre daha fazladır, bireysel fabrikaların yanı sıra büyük ölçekli firmalar ortaya çıkacaktı, yerli tekniklerin kullanılmasında ziyade ödünç ve daha ileri teknolojiler tercih edilmelidir.

- Ülke ne kadar fazla geri kalmışsa, sanayi sektörünün büyümesinde tarım sektörü muhtemelen daha az bir katkı sunacaktır. Sanayileşmenin büyümesi için sanayi ürünlerinin ve verimliliğin satışı önem arz etmektedir. Böylesi bir dengesiz büyüme devlet yoluyla sağlanacaktır.

Gerschenkron'un görüşünde, geç kalmanın avantajı olarak dikkat çektiği yaklaşımda, bir ülkenin ne olduğu ile ne olabileceği arasındaki büyük farkın ülkeler için bir fırsat oluşturduğu vurgusu yapılmaktadır. Aynı zamanda gelişmek için gayret gösteren ülkelerin kendilerinden önce sanayileşen ülkelerin bilgi ve becerilerini kendilerine örnek alacaklarına, onların yaptıkları hatalardan kaçarak kaynaklarını etkin bir şekilde kullanabilecekleri ifade edilmektedir. Sonuç itibariyle geri kalmış ülke, sanayileşmede lider olarak rol oynayan ülkelere daha hızlı bir büyüme sağlayabilir, öyle ki geri kalmış ülkelerin tüketim malı yerine daha fazla yatırım malı üretebilir seviyeye gelebilir (Gönel, 2013: 63-64).

1.3.8. İkili Yapı Teorisi

İkili yapı teorisi, biri istenen diğeri istenmeyen iki olay veya durumun birlikte görülmesi olarak ifade edilebilir. Bu duruma, toplumda birbirini ötekileştiren değişik grupların bulunması, aşırı yoksulluk ve refah, geleneksel ve modern ekonomik sektörler, büyüme ve durgunluk gibi bazı örnekler verilebilir (Todaro ve Smith, 2012: 124).

Berber 2011 yılında yapmış olduğu çalışmasında ise ikili yapı teorisini, bir ülkede ekonomik, teknolojik, sosyal ve bölgesel alanlarda birbirinden farklı ve yalıtılmış olan iki farklı kesimin olduğu ifade eden bir yaklaşım olarak ifade etmektedir. Bu teorilerde belirtilen alanlarda birbirine zıt görünümlü kesimlerin yan yana bulunması durumu az gelişmişlik olarak tanımlanmaktadır. İkili yapı, temelde geleneksel kesim ile modern kesim anlayışı kapsamında açıklanmıştır (Berber, 2011: 288). Boeke, bu iki kesim arasındaki farkın ikili bir yapıya yol açarak iki kesim arasında derin ve geniş bir uçuruma yol açacağını ifade etmektedir (Boeke, 1934: 319).

Bu teoriye göre batılı ülkeler nasıl geleneksel yapıdan modern bir yapıya geçmişlerse bugünün az gelişmiş ülkeleri de aynı yolla bu başarıya ulaşabilirler. Batılı ülkelerde feodal kapitalist ayrımı sadece geçiş aşamasında varlığını korumuştur. Zaman geçtikçe feodal kesimin yerini kapitalist kesim almıştır. Azgelişmiş ülkelerin feodal yapıdan kapitalist yapıya geçmeleri için herhangi bir neden söz konusu değildir. Feodal kesim kapitalist kesime geçiş aşamasında gerekli mekanizmaları başarılı bir şekilde faaliyete geçirsün (İşgüden, 1995: 145).

İkili yapının ortaya çıkmasında etkili olan bazı faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Berber, 2011:289);

- Sömürgecilik faaliyetleri, az gelişmiş bir ülkeyi sömürgeleştiren bir ülke, az gelişmiş ülkedeki var olan yapısal duruma kendi çıkarları doğrultusunda kurmuş olduğu yapıyı da ilave eder. Dolayısıyla birbirine karşıt iki yapı meydana gelir.
- Az gelişmiş ülkelerin herhangi bir bölgesinde değerli bir doğal kaynağın bulunmasıyla kurulan yeni tesislerle farklı bir yapı oluşurken, diğer bölgelerde geleneksel yapı devam eder.
- Yabancı sermaye girişi olan kesimlerde veya yoğun merkezlerde küçük bir kesimin yapacağı yatırımlar sonucunda farklı kültürel ve sosyal bir yapı meydana gelebilir.

1.3.9. Azgelişmişlik Uluslararası Etkilerle Açıklayan Teoriler

1.3.9.1. Latin Amerika Kökenli Yapısalcı Tezler

Yapısal değişmeyi önleyen unsurlarla ilgilenen yapısalcılar ekonomik durgunluğun gerçek nedeni olarak sermaye darlığına neden olan sebeplerin üzerinde durmuşlar ve kalkınmanın temelini oluşturan sanayinin finansmanı ile ilgili zorlukları araştırmışlardır (Kaynak, 2011: 153). Yoğun olarak Latin Amerika ülkelerinde bu çeşit sorunların zamanla artması ve sorunların giderilmesi için Latin Amerika ülkelerini yeni arayışlara itmiştir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletlere bağlı, Şili de merkezi bulunan ve Raul Prebisch koordinatörlüğünde Latin Amerika Ekonomik

Komisyonu (ECLA-1948) kurulmuştur. Raul Prebisch, Latin Amerika ülkelerinin temel sorunun uluslararası iş bölümü eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Prebisch, 1959:1). Ayrıca Raul Prebisch 1959 yılında yapmış olduğu çalışmada, ödemeler bilançosu bakımından ticaret ve kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde sınırsız ticaretin ticaret haddi ve ödemeler bilançosu üzerinde oluşturacağı negatif etkinin, kaynak tahsisi ile ortaya çıkacak pozitif etkiden daha büyük olacağını ifade etmiştir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 72).

Raul Prebisch, tarihsel olarak, teknik ilerlemenin yayılmasının düzensiz olduğunu bunun da dünya ekonomisinin çevre ve merkez ülkeler şeklinde bölünmesine neden olduğunu, sonuç olarak ülkeler arasında gelir artışında farklılıklar oluştuğunu ifade etmiştir (Prebisch, 1959: 251). Raul Prebisch merkez ve çevre ülke kavramlarını gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkeleri bir şekilde kendilerine bağlamaları şeklinde açıklamaktadır. Çevre ülkelerin uluslararası ilişkilerdeki simetrik olmayan yapısı, ağırlıklı olarak yavaş genişleyen temel ürünlerden oluşan yüksek oranlı ihracat yapısı ve daha gelişmiş teknolojik ve sermaye mallarının hızla artan ithalat talebi bu ülkelerin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Çevre ülkelerin üretmiş olduğu birinci malların fiyatları gelişmiş ülkelerin sanayi sektöründe üretmiş olduğu malların fiyatları ondan daha fazla düşmesi satış koşullarının bozulmasına neden olur (Acuna vd., 2011: 7).

Latin Amerika'nın merkezinde üretilen birincil ürünlerin ithalat talebinin gelir esnekliği sanayi mallarının ithalat talebinin gelir esnekliğinden daha düşüktür (Prebisch, 1959: 252). Çevre ülkelerin ihraç etmiş olduğu birincil ürünler için talebin gelir esnekliği birden küçük iken, gelişmiş merkez ülkeleri ihraç etmiş olduğu imalat ürünleri için talebin gelir esnekliği birden büyüktür. Merkez ülkelerin gelirinde bir artış olduğunsa, çevre ülkelerin birincil ürünleri için yapılan harcama gelir artış oranından daha düşük bir oranda gerçekleşir. Bunun yanı sıra çevre ülkelerin gelirinde bir yükselme ise merkez ülkelerin imalat ürünleri için yapılan harcama gelir artış oranından daha fazla oranda gerçekleşir. Merkez ve çevre ülkeler arasında böylesi bir ticaret, ticaret hadlerinin uzun dönemde çevre ülkelerin aleyhine işlemesine neden olacaktır. Dünya gelirinde bir artış gerçekleştiğinde, birincil üretimin yapıldığı gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi, sanayi malı üreten ve ihraç eden gelişmiş

ülkelerin ödemeler dengesi lehinde otomatik olarak bir bozulmaya yol açacaktır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 72-73).

Yapısalci yaklaşıma katkıda bulunan başka bir isim ise, Celso Furtado'dur. Furtado yapısalci yaklaşıma üç önemli alanda katkı sağlamıştır. İlk katkısı, Furtado yapısalcılığı uzun vadeli bir bakış açısıyla ele almış ve asırlar boyunca birbirine takip eden daralma ve büyüme döngülerini göstermiştir. Her dönem sosyal ve ekonomik ikiliğin yanı sıra üretimdeki düşük çeşitlilik seviyesini de göstermektedir. Furtado'nun amacı, düşük çeşitlilik ve ikili karakteristik özelliğe sahip olan Brezilya ekonomisinin sanayileşme sürecinde karşılaştığı problemlerin yapısal ve tarihsel kısıtlamalardan dolayı ortaya çıktığını ve bu problemin büyümeyi negatif etkilediğini göstermek istemesidir. İkinci katkısı, Furtado kırdan kente büyük iş gücü göçünün modern kentteki sektörler tarafından emilmesinin zor olacağına dair bir tartışma başlatmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkacak bir eksik istihdamın uzun dönemde Latin Amerika için problem olacağını ifade etmiştir. Üçüncüsü katkısı ise, büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışmıştır. Furtado Latin Amerika ülkelerine, gelişmiş ülkelerin sermaye yoğun üretim yapılarına benzer, yatırımın sektörel dağılımı ve teknolojik seçeneklerden kaynaklı ortaya çıkan gelir ve servetin bölgelere önceden dağıldığını belirtmiştir. Teknoloji kullanımı tam istihdam ve yüksek ücretleri korunmasına yardımcı olabilir. Fakat Latin Amerika'daki yüksek iş gücü arzını azaltmak ve sistemli bir şekilde ücretlerin artması için yetersiz olabilir. Böylesi bir yatırım modeli, işsizlik, düşük ücret düzeyi ve gelir yoğunluğunu da içine alan bir kısır döngüye yol açarak gereksiz yatırımların yapılmasına yol açabilir (Bielschowsky, 2006: 9-10).

Kısaca Prebisch ve Futado'nun çalışmaları kalıcı üretken heterojen bir tarihsel ve yapısal analiz ile üretim yapısının yetersiz çeşitliliği üzerine kurulmuştur. Büyüme, gelir dağılımı ve istihdam bu iki özelliğin sonuçlarından etkilenmektedir (Bielschowsky, 2006: 9-10).

1.3.9.2. Bağımlılık Teorileri

1950’li yıllardan daha önce ortaya atılan teorilerde az gelişmiş ülkelerin problemleri, az gelişmişlikten çıkışla ilgili endişeler, hiçbir zaman bu teorilerin merkezinde yer almamıştır. Az gelişmiş ülkelerin problemlerine değinen ve 1950 yılları sonlarından sonra başlayarak geliştirilen, aynı zamanda Marksist geleneğe dayandırılan teorilere bağımlılık teorileri veya Neomarksist teorileri denilmektedir (Başkaya, 2009: 75).

Wallerstein’e göre bağımlılık, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Bu ilişkiler, az gelişmiş ülkeler veya uydulardaki gelişme çizgisindeki gibi kontrol ve güç ilişkileridir (Ercan, 1995:362). Dos Santos ise 1970 yılında yapmış olduğu çalışmasında bağımlılığı, belirli ülkelerin ekonomilerin başka ülke ekonomilerine bağlı olmak şartıyla gelişmesi ve yayılması durumun olarak tanımlamaktadır (Dos Santos, 1970:231). Bağımlılık teorilerinin genel varsayımları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Clark ve Lemco, 1988: 4).

- Gelişmekte olan dünyanın birçok ekonomisi ve toplumu, hammadde üreticileri ve sanayi ürün tüketicileri olarak küresel ekonomiye dâhil olduklarından net bir şekilde birbirlerinden etkilenmemektedir.
- İş bölümü gelişmiş dünyanın ekonomik ve siyasi gücü tarafından devam ettirilmiştir.
- Küresel ekonomilere uyum sağlamak için gerçekleşen zorunlu birleşmeler üçüncü dünya ekonomiler arasında bulunan yerli ekonomilerde önemli bozulmalara neden olmaktadır. Bu ekonomik etkiler doğal olarak toplumsal ve siyasal mecralara da yansımaktadır. Bağımlı ülkelerdeki elit kesimler ittifak oldukları merkezi devlet ve şirketler için köprübaşları olurlar ve toplumsal kaynakları monopolleştirmek için merkezi devlet ve şirketlerin gücünü kullanırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMCU İKTİSAT

Thorstein B. Veblen, John R. Commons ve Wesley Clair Mitchell tarafından temelleri oluşturulan Kurumsal İktisat, zamanla çok geniş bir düşünce çeşitliliği barındıran bir öğretinin adıdır. Eski kurumsal iktisatta denilen bu doktrinin esas araştırma konusu kurumlardır. Bu bölümde eski kurumsal iktisat felsefesinin ortaya çıkışı ve temel özellikleri, bu felsefeye katkıda bulunan düşünürler ve yeni kurumsal iktisat anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1. Kurumsal İktisadın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurumsal iktisadın gelişimi hız kazanmıştır. Kurumsal iktisat hakkında ABD'de bazı toplantılar düzenlenmiş ve önemli adımlar atılmıştır. Amerikan İktisat Derneği, 1918 yılında yıllık toplantısında kurumsal iktisat kavramını ilk kez kullanmıştır. Her ne kadar kurumsal iktisat temelleri Veblen tarafından atılmış olsa da kurumsal iktisat kavramını ilk kez 1918 yılında Walton Hamilton "İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım" adlı eserinde kullanmaktadır (Rutherford, 2000: 279).

Kurumsal iktisat genel olarak neoklasik iktisada karşı olarak ortaya çıkmıştır. Bununla beraber kurumsal iktisadın ortaya çıkmasında etkili olan önemli iktisadi akım Alman Tarihçi Okulu'dur. Neredeyse bütün kurumsal iktisat düşünürleri az ya da çok Alman Tarihçi Okul'a mensup iktisatçılardan etkilenmişlerdir. John Stuart Mill tarafından faydacılık felsefesine dayanarak William James tarafından öne sürülen

pragmatizm felsefesi, kurumsal iktisadın da felsefi dayanağı olmuştur (Zaraoğlu, 1981: 57).

Alman Tarihçi Okul'a mensup olan iktisat düşünürleri genellikle ekonomiye devletin müdahale etmesini savunmaktadırlar. Aynı görüş birliği kurumsal iktisatçılar tarafından da ileri sürülmüştür. Kurumsal iktisatçıların neden devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunduklarını anlamak için o dönemin sosyal ve ekonomik şartlarını incelemek gerekmektedir. Kurumsal iktisadın ortaya çıktığı coğrafya olan Amerika Birleşik Devletleri'nde o dönemde çok hızlı ekonomik değişimler ve gelişimler yaşanıyordu. Bu gelişmeler neticesinde dünyanın en güçlü ekonomisi olmuştu. Fakat bütün bu pozitif gelişmelerden toplumun her kesimi eşit şekilde yararlanmamıştı. Sonucunda ise gelir dağılımında ciddi farklılıklar oluşmuş, ücretli kesimin yaşam şartları beklentilerin çok altında kalmıştı. Bunlara ek olarak çalışma saatlerinin uzaması, yetersiz konutlar, kaza, hastalık ve yaşlılık gibi durumlarda çalışan kesimin hiçbir güvenceye sahip olamaması, vergi yükününün büyük bir bölümü işçiler üzerinde olması vb. sebepler kurumsal iktisat düşünürlerini devlet müdahalesi düşüncesine sürüklemiştir (Savaş, 2000: 645-646). Kurumsal iktisatçıların devlet müdahalesine yönelten diğer bir sebep ise 1870 li yıllarda başlayan monopol eğimlerin zamanla çoğalmasa, sonuçta büyük şirketlerin hem ekonomik hem de siyasi yönden oldukça güçlü hale gelmeleridir. Bu şirketlerin yüksek gümrük tarifeleriyle yurt dışı rekabetten korunmaları, buna karşı işçi ücretlerinin ve çalışma şartlarının düzenlenmesi konusunda duyarlı olmamaları çalışanları isyana itmiş, bu isyanlar devlet gücü kullanılarak bastırılmıştır. Bu şirketlerin politikada da etkin olmaları, politik yozlaşmaları arttırırken, 1980 yılında çıkartılan Sherman Antitröst Yasası uygulama olanağı bulunamamıştır (Savaş, 2000: 646).

Yukarıda sayılan tüm olumsuz gelişmeler iktisat düşünürlerinin liberalizmin "bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler" görüşünden uzaklaştırmış, dikkatleri monopol, durgunluk, fakirlik ve ekonomide yaygın bir hale gelen israf konularına yöneltmiştir. İşte tam aşamada devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği görüşü benimsenmiştir. Ancak buradaki devlet müdahalesi ekonomide devletin aktif rol alması değil, daha çok sorunları ortadan kaldıracak kuralları koymalı ve bu kurallara uyulmasını sağlayıcı tedbirlerin alınmasını sağlamaktır (Yayla, 2003:165).

Kapitalist üretim düzeninin ilk gelişme bölgesi olan İngiltere’de John Sutart Mill’in şekillendirdiği faydacı düşüncenin son gelişme alanı ABD’de Charles Pierce’nin özünü oluşturduğu ve William James’in geliştirdiği pragmatizmdir. Charles Pierce’nin 1878 yılında yayınladığı “Fikirlerimizi Aydınlığa Kavuşturmanın Yolu” isimli çalışmasındaki “*Bir düşüncenin anlamını açıklamak için onun hangi davranışı doğurduğunu bilmek gerekir. İşte o davranış, o eylem bizim için düşüncenin ta kendisidir*” fikrinden oldukça etkilenen James, felsefesini bu cümleye dayandırmaktadır.

Kurumsal iktisadın felsefi dayanağını oluşturan Pragmatizm, temelini “faydalı olmayan bir şey doğru değildir” görüşü oluşturmaktadır. William James’e göre gerçek, pratik faydası olandır ve her şey pratik fayda ölçüsüne göre değerlendirilmelidir. William James’in tanımlamasına göre pragmatizm, bir felsefe olmaktan çok bir yöntem, düşünceyi, doğurduğu eyleme göre ölçen bir yöntemdir. Daha geniş bir ifadeyle pragmatizm, ideal bir dünyada ne yapılması gerektiğinden çok var olan dünyada ne yapılabileceğini vurgulamaya yönelen her çeşit yaklaşımı işaret etmek için kullanılan bir terimdir (Yayla, 2003:165).

Pragmatizm’in en önemli temsilcilerinden biri de, Pierce ve James’ten sonra gelen John Dewey’dir. Dewey’in diğer iki düşünürün aksine kurumlarla özellikle eğitim kurumlarıyla ilgili önemli görüşleri vardır. Dewey kurumların ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıktığı tezini her zaman geçerli olamayabileceğini, bazı durumlarda kurumlar tarafından ihtiyaçların açıklanabileceğini hatta değiştirilebileceğini öne sürmektedir. Dewey kurumlar hakkındaki düşüncelerini bir basamak daha ileriye götürmüş, her hangi bir zamanda geçerli olan bir kurumun zamanla eleştirilebileceğini öne sürmüştür. Bu bağlamda Dewey Amerika’nın kurumlarını çok sık eleştirmiş ve toplumun ihtiyaçlarını giderecek yeni kurumların oluşturulmasını istemiştir (Aktan ve Vural, 2005: 10).

2.1.1. Thorstein Bundy Veblen (1857-1929)

Thorstein Bundy Veblen, 20 yy. başında neoklasik teoriye sert bir şekilde karşı çıkan ve Marksist olmayan heteredoks iktisatçıların başında gelmektedir. Veblen

'in fikirleri, daha sonraları heteredoks iktisatçılar üzerinde etkili olmuş ve Kurumsal İktisat diye adlandırılan İktisadi düşüncenin Kurucusu sayılmıştır (Savaş, 2000: 648). Genel manada evrimci bir toplum fikrine dayanan düşünceleri çerçevesinde ananesel iktisat anlayışının katı bir tenkidini ifade eden Veblen, yaşadığı dönemin Amerikan kapitalizminin negatifliklerine da itiraz etmiştir (Tekeoğlu, 1993: 176). Veblen yapıtlarında daimi eleştirel bir yaklaşım sergilediği için, "Amerika'nın yetiştirdiği en iyi Amerika eleştirmeni" sıfatı yakıştırmışlardır (Demir, 1996: 88).

Veblen iktisat konusunun Ortodoks kuramdan çok değişik olması gerektiğini müdafaa etmektedir. Ortodoks iktisat kuramının konusu, kıt imalat etmenlerinin alternatif üretim imkânları arasında nasıl dağılması gerektiği oluşturuyordu. Veblen ise iktisat kuramının konusunu müessesesel yapının gelişmesini araştırmak olarak sınırlamıştı. Veblen müessese kavramını toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüş düşünce alışkanlıkları olarak dile getirmiş, bir toplumda belli bir dönemde var olan kültürün ancak evrimci bir yaklaşımla izah edebileceğini, zira bir kültürün ancak kendinden evvelki kültürler yardımıyla anlaşılacağını ileri sürmüştür. Veblen, müessesesel yapının iktisadi hareketler üzerindeki tesirlerini, bunun yanında sosyal müesseselerin özünü ve gelişim yürüyüşlerini teferruatlı bir biçimde incelemiştir. İnsan davranışlarının biçimlenmesinde müessesesel yapının ehemmiyeti ve rolü üzerinde incelemeler yapmış, ferdi davranış güdüsü olarak şahsi çıkarın gösterilmesine itiraz etmiştir (Ersoy, 1990: 269; Kazgan, 2002: 188).

Veblen, çalışmalarında insan davranışlarını etkileyen baskın unsurun ne olduğu sorusunun yanıtını bulmaya çalışmaktadır. Veblen'e göre insan davranışlarının gerisinde fikir alışkanlıkları, fikir alışkanlıklarının gerisinde ise içgüdüler bulunmaktadır. Veblen'in burada insan davranışlarının gerisinde yatan kapı aralayarak gösterdiği fikir alışkanlıkları müesseselerden başka bir şey değildir. Başka bir deyişle müessese insan davranışlarını şekillendirmektedir. Veblen'e göre bu içgüdülerden birincisi ustalık içgüdüsüdür. Ustalık içgüdüsü insan tabiatında çalışma, buluş yapma ve üretme duyguları olduğunu düşünmektedir. İkincisi ebeveynlik içgüdüsüdür. Buna göre insanlar rastgele bir karşılık beklemeden gelecek kuşakları savunma gayreti içindedirler. Son olarak ise insanlarda merak içgüdüsü bulunmaktadır. İnsanda bulunan merak onu yeni bilgiler peşinde koşmaya ve ustalık

içgüdüyle bir araya geldiğinde yeni kuramlar üretmeye yönelmektedir (Demir, 1996: 95).

Veblen'e göre temel sosyal kurumların başında teknolojik metotlar ve mülkiyet gelmektedir. Gerçekte teknolojik metot ve gelişmelerin toplumun her kesimine açık ve herkesin hizmetinde olduğu savunulmaktadır. Ancak, sanayileşmeyle birlikte teknolojinin kullanımı mal sahiplerinin olmuş ve onların denetimine geçmiştir. Sanayileşme ile beraber gücün zengin kişilerin kontrolüne geçmesi ve makineleşme toplumun faydasına değildir. Şöyle ki zengin kişiler makinelerini işin başına gelmeden yönetmekte kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Zenginler mülkiyetin sağladığı ayrıcalıktan faydalanarak, üretimi kısırarak ve fiyatları yükselterek karlarını arttırmırlar. Veblen, bu zengin kişiler aylak sınıf olarak adlandırmış ve toplumu oluşturan çalışan sınıf ile bu aylak sınıf arasında çıkar çatışması olduğunu savunmuştur (Demir, 1996: 114).

Veblen 1899 yılında yayınladığı Aylak Sınıf Teorisi isimli çalışmasında kurumsal yapının iktisadi hareketleri nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmıştır. Eski dönemde yönetici sınıf, ortaçağda feodal beyleri, İngiliz asilzadeleri, Hindistan'daki üstün kast sistemi ve dönemimizin sermaye sahibi zenginleri var olan konumlarında faydalanarak çalışmadıkları halde çalışanların ürettiklerinin büyük bir kısmına el koymaktadırlar. Bunlar aylak sınıf olduğu halde çalışan sınıftan daha çok gelir elde etmektedirler. Veblen'e göre aylak sınıf doğrudan veya dolaylı yoldan toplumun geri kalan kısmını sömürmektedir.

Aylak sınıf üretimin zorluklarına katlanmadığı için elde ettiği gelirin harcamasını da rastgele yapmaktadır. Bu aylak sınıf kimilerine göre faydası olmayan hobilerle zamanlarını boşa harcarken aynı zamanda başkaları tarafından kazanılan geliri de harcarlar. Aylak sınıfın bu şekilde hareket etmesi toplumun diğer kesiminin fakirleşmesine ve buna bağlı olarak kendisini faydalı yetiştirememesine sebep olmaktadır. Bu durum ise sosyal gelişmeyi negatif yönden etkilemektedir (Aktan ve Vural, 2005: 11-12).

Kısaca açıklamak gerekirse, Thorstein Bundy Veblen çalışmalarında genellikle var olan kurumsal yapıyı eleştirmiş daha çok insan davranışlarının arkasında yatan

baskın faktörleri bulmaya çalışmıştır. İnsan davranışlarının arkasında yatan baskın faktör ise Veblen 'in fikir alışkanlıkları olarak adlandırdığı kurumlardır.

2.1.2. John Reogerse Commons (1862-1945)

Veblen' den sonra kurumsal iktisat alanında akla gelen ilk isimlerde birisi John Reogerse Commons 'dur. Alman tarihçi okulundan oldukça etkilenen Commons, hayatı boyunca değişik sosyal reformları gerçekleştirmek amacıyla yasa taslakları hazırlamış ve bunların gerçekleşmesi ve uygulanması evresinde çalışmalarda bulunmuştur (Savaş, 2000: 657).

Commons iktisadi alanda ortaya atılan düşüncelerin vakte ve mekâna göre değişebileceğini müdafaa etmiştir. Mesela, Kurumsal İktisat isimli yapıtındaki fikirlerin aslında kendisine ait olmadığını önceden farklı manalar yüklenerek de olsa benzer kavramların kullanıldığını hem de aynı düşüncelerin dile getirildiğini belirtmiş ve mevzubahis düşüncelerin izlerini onları ilk defa ifade eden düşünörlere kadar geri gittikçe sürdürmeye çalışmıştır. Kurumsal İktisat isimli çalışması bu istikametiyle iktisadi düşünce tarihi kitabı niteliği taşımaktadır (Aktan ve Vural,2005: 14).

Bir kurumsal iktisatçı olarak Commons, müessesesi ferdi eylemin genişletilmesi, serbestleştirilmesi ve denetiminde ortaya çıkan toplu eylem olarak dile getirmektedir. Commons'a göre müessese bazen fertlerin birlikte yaşayan insanlar olarak davranmalarına imkân sağlayan yasalar iken bazen de birlikte yaşayan insanların bizzat bu davranışları manasında kullanılmaktadır. Birinci tanımda söz edilen toplu eylemin kapsamı, örgütlü olamamış anane ve göreneklerden, aile, ticari kuruluşlar, sendikalar ve devlet gibi oldukça iyi organize olmuş kurumları kapsayacak biçimde genişletilebilir. Hepsinde ortak olan etmen toplu eylem ile bireysel eylemin daha fazla veyahut az denetim, serbestlik ve genişleme kazanmasıdır (Demir, 1996:112-116).

Commons çalışmalarında kurumsal değişim konusu üzerinde de yoğunlaşmıştır. Commons, ferdin toplumda var olan kurumlar tarafından şekillendirildiğinin üzerinde durmuştur. Lakin kurumların fertlerin tüm kararlarını tek

istikametli olarak şekillendirdiklerini iddia etmek kurumsal değişimin nasıl gerçekleşeceği konusunu izahı zorlaştıracaktır. Kuşkusuz kurumsal değişimin gerisinde de fertlerin gerçekleştirdikleri kimi işlemler vardır. Commons bu işlemlere stratejik işlemler olarak adlandırmaktadır (Aktan ve Vural,2005: 14).

2.1.3. Wesley Clair Mitchell (1874-1948)

Veblen 'in düşüncelerini takip eden eski kurumsal iktisat alanındaki diğer bir düşünür ise Wesley Clair Mitchell'dir. Wesley Clair Mitchell, Veblen ve Dewey' den büyük ölçüde etkilenerek, insan davranışının açıklanmasında rasyonel insan kavramını reddetmiş, onun yerine içgüdü ve alışkanlık kavramlarını kullanmıştır. Mitchell'e göre, ekonomi insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalıdır (Haney, 1949: 725).

Mitchell, iktisadi düşünce tarihi ile ilgili çalışmalarında, iktisatçıların neler söylediği ile ilgili değil, neden bazı problemleri ele alıp inceledikleri ve neden diğer problemlere ilgi göstermedikleri konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu düşünürlerin kimi faraziyeleri neden hiç sorgulamadan benimsediklerini ve muasırlarının da onların vardığı neticeleri neden aynen kabullendiklerini incelemiştir. Mitchell, Ortodoks kuramın ekonomideki statik balans yaklaşımına da itiraz etmiş ve bunu tenkit etmiştir. Ona göre ekonomik etkenler arasındaki etkin bağımlılığa ehemmiyet verilmelidir (Savaş, 2000: 660-661).

Mitchell, kurum kavramını geniş kabul gören iyi düzeyde standartlaşmış sosyal alışkanlıklar olarak ifade etmiştir (Demir, 1996: 174). Çalıştığı ve ün kazandığı konu, konjonktür dalgalarının istatistiki tahliliyle kurduğu konjonktür modelidir. Yaptığı tahliller neticesi, hiçbir konjonktür dalgasının bir diğerine benzemediğini, her birinin nedeninin ayrı olduğunu dile getirmeye çalışmıştır. Mitchell'e göre rastgele bir çöküntü halinde onu izleyecek iyileşmenin şartları alan gelir. Zira depresyon döneminde getiri oranı düşer, başarısız şirketler elenir, değişken ve sabit giderler azalır ve stoklar artar. Bu şartlar kendi kendine bir iyileşme dönemini başlatır. Aynı şekilde bir refah döneminde de gelecekteki muhtemel çöküntü döneminin belirtileri oluşur. Zira refah dönemlerinde giderler artar, kar oranları düşer. Mitchell yaptığı bu tahlilleri tarihsel ve teorik ispatlara dayandırmıştır.

Mitchell yaptığı bu çalışmalarında toplumdaki kurumların daimi bir değişim içerisinde olduğu neticesine erişmiştir. Bunun tabii neticesi ise kuramların vakte göre değişeceği gerçeğidir. İktisatta tüm vakitlerde geçerli olabilecek üniversal kuramlar bulmak imkan dahilinde değildir. Mitchell, bu sonucu konjunktür kuramına uygulamış ve her konjunktür devresinin fark özelliklere sahip olduğunu belirlemiştir. Ona göre belirli bir dönemde geliştirilmiş bir konjunktür kuramı de gelecekte farklı açıklanabilecektir (Aktan ve Vural, 2005: 15).

2.2. Kurumsal İktisadın Belli Başlı Özellikleri

Kurumsal iktisat aslında Marksist ve Neoklasik iktisadın görüşlerine alternatif görüşler üretme üzerinde durmuş bir iktisadi görüştür. Bu görüşe göre iktisat bilimim interdisipliner bir bilim dalıdır. İktisadi olayları araştırırken siyaset, yönetim, sosyoloji, tarih ve psikoloji gibi bilim dallarından faydalanılmalıdır. İktisadi faaliyetlerin ve vakaların gelişiminde kurumların etkisi büyüktür. Özellikle mülkiyet, piyasa yapısı gibi kurumlar ekonomik gelişme açısından oldukça önemlidir. Ekonomide stabilizasyon için devletin ekonomiyi devamlı olarak izlemesi ve yönetmesi gerekli olup gelir dağılımının düzeltilmesi için de devlet müdahalesine ihtiyaç vardır (Aktan, 2000: 52-53).

Kurumsal iktisadın belli başlı özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Aktan ve Vural, 2005: 16-17; Ersoy, 1990: 268):

- Eski kurumsal iktisatçılar, grup davranışının fiyatlardan çok iktisadın gerçek konusu olarak kabul edilmesini gerektiğini öne sürmüşlerdir. Çünkü iktisadi hareketlerin yoğunluğunu ve tarafını tayin eden grup davranışlarıdır.
- Yine eski kurumsal iktisat düşünürlerine göre insan davranışları devamlı değişiklik göstermektedir. Bunun için iktisadi genellemeler zaman ve mekâna göre değişiklikler göstermektedir.
- Kurumsal iktisat düşünürlerine göre evrimsel bir gelişme söz konusudur ve insanlar evreni bilinmeyen bir tarafa doğru götürmektedir. Evrimsel gelişme neticesinde sahip olunan bilgi ve tecrübe önemlidir.

- Kurumsal iktisat düşünürlerine göre Klasik İktisat düşünürlerin savundukları gibi ekonomide statik denge söz konusu değildir. Ekonomide gerçek olan süreç ve değişimdir. Toplum ve toplumun kurumları sürekli bir değişme içindedir bunun için Klasik İktisat düşünürlerinin evrensel kanunlara ulaşma isteği yanlıştır. Bundan dolayı iktisat disiplini Darwin’ci bir evrim yaklaşımını kabullenmelidir.
- Kurumsal iktisat düşünürlerine göre ekonomik tavır, ekonomik faaliyetin olduğu kurumsal etrafa eforlu bir biçimde bağlıdır. Ayrıca ekonomik tavır, eş zamanlı bir biçimde kurumsal etrafın yapısını da etkilemektedir. Kurumlar ve ekonomik oyuncular arasındaki bu karşılıklı etkileşim, iktisada evrimsel yaklaşımının bir öteki sebebini oluşturmaktadır.
- Kurumsal iktisat, ekonomik hayatta kurumların önemini öne çıkarmıştır. İktisadi hayatın işleyişi yasa, adet, alışkanlık ve ananelere göre yapılmaktadır. Onlara göre kurum yalnızca muhakkak başlı bir emelle oluşturulmuş bir kuruluştan, misalin mektep, cezaevi, sendika veya merkez bankasından ibaret değildir. Kurum bir düşünce alışkanlığı ve bir kültürün muhakkak bir parçası olarak özümsemiş bir tutum şeklidir. Bundan dolayı kurum kavramı, sadece sayıldığı gibi kuruluşları değil, aynı zamanda ananeleri, sosyal alışkanlıkları, yasaları, düşünce stillerini ve hayat şekillerine içerir. Misalin, kurumsal iktisat düşünürlerine göre kölelik ve köleliği legal sayan görüş bir kurumdur. Yeniden vazgeçiniz yapsınlar kavrayışı, sosyal güvenlik sistemi veya sendikacılık da bir kurumdur.
- Kurumsal iktisat düşünürleri ekonomik hareketlerin kurumlar tarafından yönetildiğini savunmuşlardır. Onlara göre ekonomik testler yönünden önem arz eden gerçek unsur marjinalist teorinin iddia ettiği gibi bireycilik olmayıp, toplumsal düşünce ve davranış biçimidir. Kurumsal iktisat düşünürleri bundan dolayı birer kurum saydıkları kredi, tekel, işçi işveren ilişkileri, sosyal güvenlik ve gelir bölüşümü konuları üzerinde, Kurumsal İktisat’da kurum kavramı, kelime anlamının çağrıştırdığı biçimiyle yasal organizasyon şekillerini değil, daha çok geçmişten kaynaklanan ve insanları geleceğe taşıyan istikrarlı davranış, tarz, norm ve Veblen ’in deyimleriyle düşünce alışkanlıklarını ifade eder.

- Sosyal mevzularda alakalı disiplinler arasında işbirliği sağlanarak hadiselerin farklı ebatları birlikte değerlendirilmelidir. Sosyal hadiseler tek ebatlı değildir. Müessesesel iktisat düşünürlerine göre, iktisat bilimi psikoloji, örf, sosyoloji, siyaset, hukuk, adet, inanç ve deneyim gibi beşeri alanlarla irtibatlı bir bilimdir. Buna göre, misalin bir ülkenin geri kalmışlık problemi anlaşılacak isteniyorsa, o ülkenin anapara birikiminden çok, işgücünün yapısına ve rakamına, teknolojik yapısına ve öbür ekonomik etmenlerin gidişatına bakmak gerekmektedir.
- Kurumsal iktisat düşünürleri cemiyetsel kumpasta Klasiklerin kabul ettiği natürel kumpas görüşünü yalanlayarak cemiyette natürel bir geçimin bulunduğunu da kabul etmemektedirler. Cemiyetsel tam içinde reel olan birey ve gruplar arasındaki çatışmadır. Çıkar çatışmasını tertip edecek kurum ise devlettir. Kurumsal iktisadi görüşe göre, ekonomiyi bütünden yalıtılmış, ayrı özellikler kazandırılmış parçalar halinde açıklamaktan çok, bir bütün olarak anlamaya çalışmak zorunlu bir şarttır. Ekonomi de bir bütün olarak incelenmeli, ufak parçaların birbirinden ayrıymış gibi ele alınması yöntemi terk edilmelidir. Bütün onu oluşturan parçaların toplamından daha büyüktür. Eğer her bir iktisadi olgu, daha geniş bir iktisadi olgu ile ilişkilendirilmeden açıklanmaya çalışılırsa ekonominin karışık yapısını anlamak mümkün olmayabilir.
- Kurumsal iktisat düşünürleri çalışmalarında sistemli teoriler kurmak yerine gelenekleri, kurumları ve davranışları incelerler. Bunu yaparken de tündengelim modelinden çok, tümevarım modelini kullanırlar. İstatiksel veriler toplanması ve teorilerin bu verilerle ilişkilendirilmesini savunan kurumsal iktisatçılar, marjinalizmi ciddi derecede eleştirmişlerdir.
- Kurumsal iktisat düşünürleri gelir ve servet dağılımındaki dengesizliği yok edecek demokratik yenilikleri savunmuşlardır. Piyasa fiyatlarının bireysel ve toplumsal refahı yansıtan göstergeler olduğu ve kaynakların etkin dağılımını sağladığı yolundaki görüşü kabul etmemişlerdir. Toplumsal maliyet ve toplumsal fayda gibi kavramlara önem vermişlerdir.
- Kurumsal iktisat düşünürleri, fiyat sistemini kabul etmemekle klasik öğretinin esas dayanaklarından en önemlisini benimsemediklerinin ileri sürmüşlerdir. Kurumsal iktisat düşünürleri, klasik iktisat düşünürlerinin insanı “kendi

çıkarını düşünene rasyonel bir varlık” olarak gören yaklaşımlarından ayrılarak, insan davranışlarının sosyal kurumlarca sınırlandırıldığını ileri sürmüşlerdir.

- Temel ekonomik sorunların kaynakların etkin tahsisi, gelir dağılımı ve fiyatlar genel seviyesinin tespiti olduğunu kabul eden iktisadın temel görüşlerine karşılık kurumsal iktisat düşünürleri, örgütlenme ve ekonomik sistemin kontrolü üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Ortodoks iktisat düşünürleri ekonomiyi tek başına piyasa ile tanımlama eğilimlerine karşın Kurumsal iktisat düşünürleri, piyasanın pek çok yardımcı kurumu kapsadığını ve toplumdaki diğer kurumsal yapılarla da karşılıklı etkileşim içinde tek başına bir kurum olduğunu ileri sürmektedirler.

2.3. Yeni Kurumsal İktisat

Yeni kurumsal iktisat basit anlatımıyla Eski kurumsal İktisat ve Neoklasik İktisat’ın birleşimi olarak tanımlanabilir. Bu yeni kurumsal iktisatın iki önermesi bulunmaktadır. İlki “kurumlar önemlidir” ve ikincisi “kurumların belirleyicileri ekonomik teorinin araçları ile araştırılabilir” (Matthews, 1986: 903). Eski kurumsal iktisat gibi bireyleri normal hayatta beraberinde yaşadıkları, karar verirken davranışsal veya düşünsel düzeyde etkileşime girdikleri kurumları inceler. Fakat neoklasik görüşü yok etmeye veya yerine geçmeye çalışan önceki görüşlerin tersine, Yeni Kurumsal İktisat, neoklasik görüş üzerine inşa olur ve neoklasik görüşü düzenler ve genişletir (North, 1995: 17). Yani Yeni Kurumsal İktisat eski kurumsal iktisatın bütüncül yaklaşımından uzak durur. Metodolojik bireyselciliği takip eder, açıklamalarını, planlar, amaçlar ve kişilerin davranışları açısından planlar (Yıldırım, 2009: 40-41). Yöntem bakımından Neoklasik İktisat’ı izlemesine rağmen, Yeni Kurumsal İktisat bireylerin tam bilgiye, kısıt olmayan rasyonelliğe ve işlemlerin maliyetsiz ve anında olduğu standart neoklasik varsayımları terk etmiştir (Menard ve Shirley, 2005: 1).

Bireyler değişim, yatırım, girişim gibi işlemler için karar verirken bu işlemlerle ilgili mevcut tüm bilgilere sahip değillerdir. Mesela bir malı satın alırken bu malım tüm tamamlayıcı ve ikamelerinin fiyatlarını, hatta bu mal için tüm ikama ve tamamlayıcı malların ne olduğunu bilemez. Belli bir maliyete katlanarak elindeki mal hakkında daha detaylı bilgiye ulaşabilir. Ancak bireyin kararına ilişkin bütün bilgilere

sahip olması imkân dâhilinde değildir. Hatta tüm bilgilere, noksansız sahip olsa bile bütün bu bilgileri işleyecek zihinsel kapasiteye sahip değildir. Yani bireyler rasyonelliği amaçlar ama sadece kısıtlı olarak öyledirler (Williamson, 1987: 618).

Yeni Kurumsal İktisat, eski kurumsal iktisata kurumlar etrafınca ekonomiyi incelemesi bakımından benzerlik göstermektedir. Neoklasik iktisattan ise rekabet ve kıtlık temelli görüşler ile bazı yöntem bilimsel prensipleri almıştır. Ancak her iki görüşten de farklılıklar göstermektedir. Yeni Kurumsal İktisat kurumlara önem verirken bu konuyu daha bireysel karar yoğun bir çerçevede araştırmaktadır. Yeni Kurumsal İktisat için ekonomik faaliyetler fiyatların öncelikli konu olduğu piyasa işlemlerinden daha fazladır. Bireyler arasındaki işlemlerin insanlar arasındaki geniş çaplı sosyal ve hukuki bağlar tarafından büyük ölçüde etkilendiği anlaşılmalıdır (Williamson, 1975: 164).

Bireyler kararlarını içinde yaşadıkları toplumdaki sosyal ve hukuki bağlara dayanarak verirler. Böylece bireyler, kendilerini devamlı sınırlar ve fiyatlar ile karşı karşıya bırakan kurumsal yapının parçası olurlar. Yeni Kurumsal İktisat'ın eski kurumsal iktisatla bir benzerliği ekonomik faaliyetlerin ekonomi ile direkt ilişkisi olmayan kurumlardan etkilendiğini kabul etmesidir Ancak Yeni Kurumsal İktisat'ın kurumları inceleme konusu olarak önem vermesinin nedeni varsayımlardan kaynaklanmaktadır. Yeni Kurumsal İktisat eksik bilgi ve kısıtlı rasyonellik varsayımlarına sahiptir. Bunun neticesi olarak birey kararlarını belirsizlik ortamında vermek zorundadır. Fakat ekonomide rol alan faktörler belirsizlik problemini kurumlar ile çözmeye çalışmışlardır. Yani Yeni Kurumsal İktisat önceliği belirsizliğe vermekte kurumları ise buna bağlı olarak incelemektedir (Yıldırım, 2009: 42).

Yeni Kurumsal İktisat, yeni bir ekol olmasına rağmen hızlı bir gelişim göstermiştir. İsmi ise 1975 yılında Williamson'dan almıştır. Hızlı gelişmesinin nedeni ise 1975 yılından önce neoklasik çerçevede, kurumları araştırarak, ortaya konulan eserleri de bünyesine katmasıdır. Buna rağmen gelişmesi hızlı bir şekilde olmuştur ve ekolü birçok alt ana dalda incelemek mümkün hale gelmiştir. Bu geniş yelpazenin nedeni ortak paydanın büyük olmasına karşın belli bir alanı diğerlerinden ayıracak kadar bu konuda literatür birikimi olmasıdır. Burada ise ortak paydalara önem verilerek Yeni Kurumsal İktisat Kurum Teorisi, Toplu Davranış, İşlem Maliyeti ve Mülkiyet Hakları olmak üzere toplam dört ana başlık altında incelenecektir.

2.3.1.Kurum Teorisi

Yeni Kurumsal İktisat dallarından makro temelli tek konudur. Ayrıca eski kurumsal iktisada en yakın olan daldır. Bu alanın farklılığı dikkat çekse de esasında Yeni Kurumsal İktisat'ın temelini oluşturmaktadır. Bu alanın temel konuları, kurum kavramı, kurumların işlevi, politik ve sosyal kurumsal yapının değişimi ve bunun ekonomik yapıyı nasıl etkilediği olmuştur. Bu alanda Douglas North'un araştırmaları iki sebepten dolayı çok önemli olmaktadır. İlki North'un ilk kez kurumları Neoklasik İktisat'ın kısıt ve tercih metodunun temellerini kullanarak araştırmış olmasıdır. Böylece North bireysel seçimler ve kurumların bireylere getirebileceği engelleri arasındaki ilişkiyi neoklasik yaklaşımla ortaya koymuştur. Ayrıca bu neoklasik yaklaşım, insan davranışlarıyla ilgilenen diğer alanlar arasında kurulabilecek köprü için yol gösterici olmuştur. İkinci sebep ise Yeni Kurumsal İktisat'ın bir görüş olarak ortaya çıkışını sağlayacak temel iskeleti oluşturmuştur. North eserlerine kurumları tanımlayarak ve işlevlerini açıklayarak başlamıştır. Analizlerinde Coase'un işlem maliyeti olgusunu baz alarak Yeni Kurumsal İktisat'a önemli bir teorik araç kazandırmıştır.

Yeni Kurumsal İktisat'ın kurum idrakı kurumsal çevre ve organizasyonlar arasındaki farka bağlıdır. Kurumsal çevre bireylerin davranışlarına öncülük eden arka plandaki sınırlar veya toplumda oyunun kuralları şeklinde ortaya çıkar (North, 1990: 3). Kurumlar bireylerin etkileşiminde dengeli ancak üretim açısından verimli olmak zorunda olmayan yapılar oluşturularak belirsizliği azaltmayı amaçlamaktadırlar. Daha kısa bir ifadeyle kurumların esas görevi belirsizliği azaltmaktır. Kurumlar anayasa, yasalar, kontratlar ve düzenlemeler gibi biçimsel kurumlar şeklinde veya karşılıklı etkileşim normları, bireysel inançlar, düşünce veya davranışsal alışkanlıkları gibi in formel kurumlar biçiminde olabilir. Ancak bu arka plan ya da oyunun kuralları tek bir birey tarafından bir anda oluşturulmamıştır. Bireylerin amaçları, konumları ve inançları çerçevesinde birbirleriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2009: 43).

Organizasyonlar ortak bir hedef çerçevesinde toplanmış bir grup bireyi tanımlamaktadır. Organizasyonlardaki bağlılık kurumlardaki kadar güçlü değildir. Kurumlar ister dışlama gibi yaptırım, ister ödüllerle olsun, bireylere kendi kendini kabul ettirir. Ancak organizasyonların kendinden böyle bir sistemi yoktur. Bundan dolayı ödül ve ceza genellikle grubun üyeleri tarafından önceden düzenlenir. Ayrıca organizasyonel yapı kurumsal çerçeve olmadan var olmaz. Buna bağlı olarak organizasyonlar kendi amaçlarını gerçekleştirme çabaları arasında kurumsal değişimin en büyük etkeni olurlar (North, 1990: 5).

Kurumsal değişim bireylerin bilinçli kararlarının biçimlendirdiği bir süreçtir. Burada bilinçlilik, eksiksiz bilgi ve sınırsız rasyonellik anlamına gelmemektedir. Bireyler kararlarının tüm olası sonuçlarını bilemezler ve eldeki bütün bilgiyi idrak edemezler. Ancak seçimlerini kendi hedeflerine uygun ve etkilerini belli ölçüde tahmin ederek yaparlar ve kendi rekabetçi pozisyonlarını güçlendirmek için kurumları bilinçlendirmeye çalışırlar. Bu süreç aşağıdaki beş maddeyle özetlenebilir (North, 2005: 22).

- Kıtılık ve buna bağlı olarak rekabet, ekonomi düzeni içinde kurumlar ve organizasyonlar arasındaki devamlı etkileşim, kurumsal değişim için anahtardır.
- Rekabet, organizasyonları hayatta kalmak için devamlı yeni beceriler ve bilgilere yatırım yapmaya zorlayacaktır. Bireyler ve ait oldukları organizasyonların sahip olduğu bilgi ve beceri türü, fırsatlar hakkında insanların evrimleşen algılarını biçimlendirecek ve böylece tercihler yavaş yavaş kurumları dönüştürecektir.
- Kurumsal çerçeve en yüksek getiri elde etmek için gerekli beceri ve bilgi türlerini insanlara dikte eden dürtü yapısını sağlar.
- Algılar insanların zihinsel yapılarından elde edilir.
- Bir kurumsal yapının kapsam ekonomileri, tamamlayıcılar ve ağ dışsallıkları, kurumsal değişimi son derece yavaş ve patika bağımlı hale getirir.

İlk dört maddeye bakıldığında kurumsal değişimi oluşturan ve etkileyen algılar hakkında olmuştur. Son madde ise kurumsal değişimi bir süreç olarak incelemiştir. Bu sürecin ağır ağır ilerlediğini ve patika bağımlı olduğunu ifade etmiştir. Patika

bağımlılık geçmiş günün kurumsal çerçevesinin bugünün organizasyonlarına ve bireysel girişimlerine fırsatlar sağlayan ağır ağır ilerleyen kurumsal evrim sürecinden fazladır (North, 1991: 109). Patika bağımlılığı belirsizliğe karşı ekonomik aktörlerin beklenti oluşturacakları temeldir, birbirleri ile ilişkilerinde takip edecekleri yolu gösteren yöndür ve bu yön devamlı oluşur.

Önceki maddelerin anlattığı gibi organizasyonların varlığı ve karlılığı kurumsal yapıya bağlıdır. Kurumsal yapı organizasyonları oluşturmuş ve şekillerini belirlemiştir. Buna bağlı olarak organizasyonlar da işlemlerinin bu kurumsal yapı içinde gerçekleştirirler. Kurumsal yapı organizasyonların kar elde etmek için bilgi ve becerilere yatırım yapmasını sağlar ancak organizasyonlar hangi bilgi ve becerilere yatırım yapacaklarını belirlerken, yine kurumsal yapının yarattığı getiri yapılarını dikkate alırlar. Bireyler karlarının olası sonuçlarını ve sonuçların olasılık dağılımlarını bilmemektedirler. Bu durumda meydana gelen piyasa problemleri kurumların değişimini yavaşlatmaktadır.

2.3.2. Toplu Davranış Teorisi

Toplu davranış teorisi bireylerin grup içinde nasıl davrandıklarını incelemektedir. Bireyler işbirliğine yalnız gelir elde etmek için değil değişik amaçlara ulaşmak içinde girerler (Brett, 1996: 9). Grup meydana getirme ya da toplu davranış özellikle kamu malları ve diğer toplu tüketilen mal ve hizmetlerin sağlanmasına bağlı ortaya çıkar. Bu sebeple toplu davranış teorisi özellikle kamu malları ve diğer toplu tüketilen mal ve hizmetlerin sağlanmasına ilişkin ortaya çıkan dışsallıkların grup içi davranışları nasıl etkilediğini inceler. Diğer bir ifadeyle toplu davranış teorisi bireylerin üyesi oldukları topluluktaki herkes için fayda sağlayacak bir davranışı gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceklerini ve bunu nelerin etkilediğiyle ilgilenir (Yıldırım, 2009: 58).

Bu alanın ortaya çıkmasında etkili olan en büyük faktör Mancur Olson'ın 1965 yılında yayımladığı "Toplu Davranış Mantığı" adlı eseri olmuştur. Bu eser ortaya çıkana kadar kabul gören teori "ortak çıkarı olan bireylerden oluşan grupların her bir üyesinin kişisel çıkarlarından yana davrandıkları kadar, ortak çıkarlarından yana

davranması bekleniyordu” görüşüdür (Olson, 1971: 1). Diğer bir ifadeyle grubun ortak çıkarı net bir şekilde ortaya konulduktan sonra grubun üyeleri gönüllü olarak toplu amaçlarına ulaşmaya çalışacakları varsayılıyordu. Fakat “...eğer gruptaki bireylerin sayısı küçük değilse, zorlama ve bireylerin ortak çıkara uygun davranmalarını sağlayacak başka bir özel mekanizma yoksa rasyonel, çıkarıcı bireyler ortak veya grup çıkarlarına ulaşmayı sağlayacak davranışlarda bulunmazlar” (Olson, 1971: 2).

Bireyler mensup oldukları grubun ortak çıkarlarına uygun olmasına rağmen işbirliğinde bulunmamalarının üç sebebi vardır (Brett, 1996: 9):

- Çıkarıcılık
- Kısıtlı rasyonellik
- Maddi teşvik

Toplu davranış teorisi, işbirliği oluşmamasının sebebini genellikle çıkarıcılık olarak ele almaktadır. Burada çıkarıcılık yalnızca bireyin gruba katıldığında uymayı kabul ettiği, yazılı ya da yazılı olmayan sosyal kontratın sorumluluklarını yerine getirirken yararını maksimize etmesi değildir. Burada çıkarıcılık kavramı bireyin yararını açık gözlülikle, grubun ortak kontratını ihlal ederek maksimize etmeye çalışmasını da ihtiva eder.

Bireylerin üyesi oldukları grubun ortak çıkarlarına uygun olmasına rağmen işbirliğinde bulunmamalarının nedenlerinden ikincisi, karar sürecine katılım hakkı üyelerin hepsi denk bilgiye sahip olduğu esasına dayanır. Ancak kısıtlı rasyonellik gerçek yaşamda her üyenin denk bilgiye sahip olmayacağını gösterir. Bilgi eksikliği üyelerde grubun verimsiz olduğu izlenimini uyandırabilir. Bu durumda daha verimli üyelerin ayrılması muhtemeldir. Son olarak maddi dürtüler bireyin grup faaliyetinden sağladığı getiriye ifade eder. Üyelerin maddi dürtüler üzerinde çatışmaları işbirliklerinde görmezden gelinemez (Brett, 1996: 10).

Bu alanın getirdiği mühim yenilik yalnızca grubu ve grubu oluşturan bireylerin çıkarlarının değişik olabileceğini göstermesi değildir. North’un kurumları neoklasik araçlarla tetkik edebileceğini göstermesi gibi Olson ’un çalışmasının katkısı siyaset biliminin mühim bir konu olan çıkar gruplarının, lobilerin ve partilerin teşhir ettiği toplu davranışın ekonomik araçlarla tetkik edebileceğini göstermesi olmuştur. “Hem modern yurtiçi siyasi sistemlerde hem de modern uluslararası siyasi sistemlerde devletin

kendisi, bir oyuncu olarak ilişkisel ve yapısal kuvvet kullandığı gibi toplu davranışın oluştuğu ve üstlenildiği temel yapısal yarış olmuştur” (Cerny, 1999: 111). Bu sebeple toplu davranış teorisi kamu haklarının toplu bir şekilde sağlanmasına ilişkin sorunlarla da ilgilidir. Özellikle bedavacılık ya da otlakçılık sorunu toplu davranış teorisinin özenle incelediği alanlardan biridir. Bedavacılığın meydana gelmesi için söz konusu malın kamu malı olması gerekir.

“Bir tam kamusal mal olması için tüketimde rakip olmaması, bu mal bir kez sağlandıktan sonra malı başka bir insanın tüketmesinin ek kaynak maliyeti sıfır olması demektir” (Rosen, 1999: 61). Kamu mallarını özel mallardan ayıran özellik vermiş olduğumuz tanımda da geçen tüketim rakip olması deyişidir. Bu özellik içerisinde iki ayrı olgu bulunmaktadır. Bunlar dışlanabilirlik ve birlikte tüketilebilirlik olgularıdır. Birlikte tüketilebilirlik, aynı malı başkalarının kullanmasının mevcut kullanmakta olan tüketicilerin yararını azaltmasını kasteder. Bu kavram için tamamlayıcı anlatım izdihamdır. Ne kadar insan malı veya hizmeti tüketirse tüketsin izdiham olmuyorsa bu o mal veya hizmetin beraber tüketilebilir olduğunu ifade eder. Belli bir mal için izdiham varsa beraber tüketim, yani ek tüketicilerin gelmesi, var olan tüketicilerin yararını azaltır. Dışlanabilirlik de ise, belli bir mal veya hizmetin belli bir topluluğun bazı üyelerine sağlanabilirken diğerlerini bu mal veya hizmetten yoksun bırakabileceğini ifade eder. Dışlanabilirlik de tüketilebilirlik özelliği gibi çeşitli seviyelerde değişik mal çeşitlerinde farklı düzeylerde olduğu gözlenir (Yıldırım, 2009: 60).

Bu seviyeyi tayin eden de dışlanabilirliği oluşturma ve devam ettirmenin maliyetidir. Eğer bir mal izdihamsız beraber tüketilebiliyor ve sıfır dışlanabilirlik özelliğini taşıyorsa bu mal için tüketimde rakip olmadığı yani malın tam kamu malı olduğu söylenebilir. Tam tersi tepede de özel mal vardır. Beraber tüketilebilirlik ve dışlanabilirlik seviyeleri değiştikçe mal tam kamu malından ya da tam özel maldan değişik tanımlar alır. Aşağıda yer alan tabloda mal veya hizmetin özelliklerindeki düzey farklılıklarına göre sınıflandırılmış hali bulunmaktadır.

Tablo 3: Malların Tipolojisi

Dışlanabilirlik (Ölçüt Y)	Y1 Dışlama yok (Sonsuz dışlama maliyeti)	Y2 Ortalama maliyetler dışlanabilir	Y3 İhmal Edilebilir maliyette dışlanabilir
Tüketimde Birliktelik (Ölçüt X)			
X1 Birlikte tüketilebilir izdiham yok	<u>Tam Kamu Malları</u> <ul style="list-style-type: none">Mili güvenlikSalgın hastalığın yok edilmesiGenel vergi indirimiRekabet için tarifelerÇiftçi teşvikleri	<u>Ortalama Dışlama Maliyeti Olan Kamu Malları</u> <ul style="list-style-type: none">Kablolu TVGösterilerFarklılaştırılmış mallarda tarifeler	<u>Dışlamalı Kamu Malları</u> <ul style="list-style-type: none">Büyük kentlerde itfaiye hizmetiKitaplarBilgisayar programlarıEmeklilik sistemi
X2 İzdiham ile birlikte tüketilebilir	<u>Ortak Mülkiyet Kaynakları</u> <ul style="list-style-type: none">Açık otlakBüyük ırmak veya kanal taşımacılığıKent sokaklarıKartel fiyatlaması	<u>Karma Kamu ve Kulüp Malları</u> <ul style="list-style-type: none">Üniversiteler ve okullarSahillerÜcretli otobanlarCadde lambalarıÇiftçi kredi sistemi	<u>Kulüp Malları veya Yerel Kamu Malları</u> <ul style="list-style-type: none">Spor salonlarıOtoparklarÜcretli körü veya tünellerYüzme havuzlarıİçsel dağıtılmış kotalar
X3 Beraber tüketilemez (Sonsuz izdiham)	<u>Herkese Açık Doğal Kaynaklar</u> <ul style="list-style-type: none">Okyanusta balıkçılıkOkyanus tabanında mineraller	<u>Kapalı Bazı Kaynaklar</u> <ul style="list-style-type: none">Doğal kaynak suyuSulama kanallarıSağlık klinik hizmetleri	<u>Tam Özel Mallar</u> <ul style="list-style-type: none">ŞarapSandviçElbise

Kaynak: (Nabli ve Nugent, 1989: 82)

2.3.3. İşlem Maliyeti İktisadı

İşlem maliyeti kavramı son elli yıldır iktisat literatüründe çok sık rastlanılan önemli kavramlardan birisidir. Geleneksel maliyet kavramının için var olmayan işlem maliyeti hakkındaki literatür, işlem maliyeti iktisadı ismi altında bir alt bilim dalının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Demir, 1996: 210).

İşlem maliyeti iktisatı, Yeni Kurumsal İktisat'ın esas kavramıdır. Bir hizmetin bütün maliyetleri onun fiyatı tarafından belirlenmez. İşlem maliyetlerinin oluşturmuş olduğu verimsizlikten dolayı bazı durumlarda grupların hiçbiri yarar sağlayamamaktadır. Bu maliyetler azaltılabildiği zaman alıcılar ve satıcılar daha fazla kazanabilmektedir (Leonard, 2004: 50).

İşlem maliyeti kavramının temeli, Nobel ödülü alan Ronald Coase'un 1937 senesinde yazmış olduğu "Firmanın Doğası" adlı eserine dayanmaktadır. Bu çalışmada Ronald Coase tarafından mühim bir soru sorulmuştur. Üretim, fiyat faaliyetleri tarafından belirleniyorsa, üretim organizasyonlarının hiç olmaması durumunda sürdürülebilir mi? Firmalar niçin vardır? Firmaların ekonomik işlevi nedir? Piyasa kanalıyla hangi işlemler meydana gelmektedir? Firmalar sayesinde işlemler ne olur? Diğer bir ifadeyle, Ronald Coase bu çalışmasında üretim faktörlerinin serbestçe alınıp satıldığı iyi işleyen bir piyasa organizasyonu olmasına rağmen niçin üretici birim olarak firmanın ortaya çıktığını, yani niçin üretimin direkt piyasada değil de, firma özelinde yapıldığını işlem maliyeti çerçevesinde ele almaktadır. İşlemleri gerçekleştirmenin bir maliyeti bulunmaktadır. Ronald Coase'un savunduğu esas tez, firmalar piyasaya göre işlem maliyetlerini azaltmaktadır. Böylece işlem maliyetini azaltan firma başarı olasılığı arttırmaktadır (Slangen, 2005: 32; Coase, 1937: 37-38).

İşlem maliyetlerinin büyüklüğü, işleme dâhil olan malın özelliğine ve işlemi düzenleme yoluna bağlıdır (Slangen, 2005: 32). Ronald Coase'a göre, piyasa mekanizmasının kullanımı maliyetleri icap ettirir. Ronald Coase işlemlerin piyasalarda gerçekleştirilmesinden kaynaklanan işlem maliyetlerini aşağıdaki gibi özetlemektedir (Çınaroğlu, 2003: 12-13; Slangen, 2005: 32).

- Fiyat seviyesini tayin etmek için yapılan araştırma maliyetleri
- Sözleşmeler ile ilgili tarafların mütalaa etme maliyetleri
- Anlaşmazlıkların giderilmesi için yapılan maliyetler ve kontrol etme maliyetleri
- Uzun dönemli sözleşmelerde, değişen şartlara göre davranabilme esnekliğinin azalmasından kaynaklanan maliyetler
- Devlet ya da düzenleyici kurumların firma içi işlemlere uygulamadığı fakat piyasa işlemlerine uyguladığı maliyetler

Firma içi koordinasyon maliyetleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Firma büyüdükçe, ek işlemleri kontrol etmenin maliyetlerinin artması sebebiyle, yönetime göre azalan getiriler
- Firma özelinde gerçekleştirilen işlemler arttıkça, kaynakların israf edilme ihtimalinin artması
- Küçük ölçekli bir firmada, büyük ölçekli bir firmaya oranla, bir veya daha fazla etkenin arz fiyatının artması

Ronald Coase, 1960 senesinde yayımlanmış olduğu “Sosyal Maliyet Sorunu” isimli çalışmasında piyasa işlemlerini gerçekleştirmenin maliyeti olmadığını, yani işlem maliyetlerinin sıfır olduğu hipotezini savunmuştur. Fakat bu hipotezin gerçek dışı olduğunu da belirtmektedir (Coase, 1960: 10). Coase bu hipotezinde dışsallık ve mülkiyet hakları sorununun nasıl çözülebileceğini ifade etmeye çalışmıştır. Ronald Coase’un sıfır işlem maliyeti hipotezini, bir araç olarak kullanmasından iki netice çıkarılabilir. İlki, sınırlı varsayımlar altında, yerleşik iktisadi kavramsallaştırmanın mantıksal düzeyde doğru olduğunu, her durumda göstermek mümkündür. Çünkü hipotezlerin gerçek dışı olması problem oluşturmadığı sürece, neoklasik teori daima geçerli kılınabilir. Bu sebeple, Ronald Coase varsayımların gerçekliğine çok önem vermektedir. Şüphesiz ki bu bizi tüm varsayımların gerçekçi olması gerektiği, sonucuna götürmez. Ronald Coase, iktisadi sistemin çalışmasını anlamayı zorlaştıran bir tecrite karşıdır. Bu nedenle, Ronald Coase’un çalışmalarından çıkan ikinci sonuç, gerçekte mevcut olan işlem maliyetlerini hesaba dâhil ederek, sıfır işlem maliyetli bir hayali dünyayı değil, olumlu işlem maliyetlerinin olduğu bir reel dünyayı incelemektir (Demir, 1996: 211).

Williamson’a göre, işlem maliyeti iktisadının oluşmasında, Ronald Coase’un ciddi bir yere sahip olmasının sebeplerinden biri, Ronald Coase’un firmayı, ekonomide bir üretim biriminin olmasının yanında, bir yönetim birimi olarak da gündeme taşımış olmasıdır. Zira yerleşik iktisat, firmayı daha çok üretim fonksiyonu kapsamında ele almış, yönetim işleviyle pek ilgilenmemiştir. Bundan dolayı işlem maliyeti iktisadının oluşmasında, firmanın yönetim işlevinin, önemli bir paya sahip olduğunun altını çizmek mümkündür (Williamson, 1997: 101-102; Demir, 1996: 211).

Riskleri azaltmak için, işlemler, bilgi maliyetlerini ve maruz kalınan maliyetleri gerektirir. Bu maliyetler, diğer grupların araştırılıp bulunmasını, devamında izleme ve hayata geçirme sözleşmelerini içerir. Elde edilen kazançların çok yüksek olması durumunda, işlem maliyetleri, bazı hareketleri veya fırsatları kazançsız duruma getirebilir (Dorward vd., 2000: 7).

Mal veya hizmetlerin üretim maliyetlerinden işlem maliyetleri farklıdır. Çünkü analize dâhil olan birim mal ve hizmetler değil işlemlerdir. Geleneksel mikro iktisat teorisinde, işlem maliyetlerinin sıfır olduğu varsayılmaktadır. Ancak gerçek yaşamda, piyasalar kusursuz çalışmadığı için piyasaları kullanmanın bir takım maliyetleri olabilmektedir. Bu durumda, yatırım, üretim, kalite ve fiyatlandırma kararlarını sözleşme veya diğer piyasa araçları yerine firmanın tek taraflı olarak kendisinin belirlemesi daha ekonomik olabilmektedir. Firma bakımından yap-satın al kullan-sat kararı, üretim hareketlerini firma içinde veya fiyat mekanizması kanalıyla düzenlemenin görece maliyetlerine bağlıdır. Bu maliyetler, firmanın dikey bütünleşme derecesini belirlemektedir (Kaserman, 1978: 485; Çınaroğlu, 2003: 12).

Ronald Coase'a göre işlemlerin başka maliyeti bulunmamaktadır. Ancak fiyat mekanizması kullanmanın maliyeti bulunmaktadır. Demsetz bunu mülkiyet haklarının maliyeti olarak ifade etmiştir. Yeni yaklaşımların işlem maliyetleri ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Kaynak kayıplarının işlemlerin gerçekleştirilmesi, başarılması, kontrol edilmesi anında ortaya çıkan kayıplar olduğunu söyleyebiliriz (Török, 2005: 5).

2.3.4. Mülkiyet Hakları İktisadı

Yerleşik iktisat yakın zaman kadar iktisat teorisini mübadele, firma ve piyasa gibi kavramlar üzerine oturtmaya çalışıyordu. Kurumların ve mülkiyet haklarının iktisada dâhil olması, iktisat biliminin kavramsal çerçevesinde bir değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Burada hemen belirtilmesi gerekir ki, iktisadi düşünce benliğinde mülkiyet hakları konusu üzerinde durulması çok yeni bir olay değildir. Hatta mülkiyet haklarının iktisadi hayattaki yeri ve önemi konusundaki görüşleri Karl Marx'a kadar dayandırmak mümkündür. Ancak mülkiyetin iktisadi etkinliklerin yapı

ve niteliğini değiştirici özelliği, kurumsal iktisadın bir katkısı olarak düşünölmelidir (Demir, 1996: 226).

Mülkiyet hakları denildiğinde, iktisadi pencereden bunun ne anlama geldiğinin kavranabilmesi için mülkiyet haklarının özelliklerine ve farklılıklarına bakmak gerekir. İlki, bir iktisadi değeri bütün meşru kullanma biçimlerini tanımlayan kullanma hakkı; ikincisi, bir iktisadi değer üzerinden gelir elde etme ve diğer insanlarla sözleşme yapma hakkı ve üçüncü olarak da iktisadi değer üzerinde sahiplenme haklarını sürekli bir başkasına aktarma hakkı olmak üzere üç farklı mülkiyet hakları grubu vardır. Bu haklardan her birinin iktisadi mekanizma üzerindeki etkileri, diğerlerinden farklı olmaktadır (Eggertsson, 1992: 34-35).

İktisat ilminin esas problemlerinden en önemlisi olan üretim faktörlerinin, yani kaynakların nasıl ve kim için kullanılacağına karar verilmesi gündeme geldiğinde, bir temel belirleyici faktör olarak mülkiyetin de analiz kapsamına girmesi gerekmektedir. Mülkiyet hakları bireylerin kaynakları kullanma hakları anlamını ifade etmektedir (Eggertsson, 1992: 33).

Mülkiyet hakları sistemi bir toplumda yaşayan belirli sınırlı bireylere belirli bir malı yasak olmayan kullanım şekillerinden birini seçerek kullanma otoritesi veren bir belirleme metodudur. Mülkiyet hakları sisteminin sağladığı bu yetki, alternatif kullanım imkânları olan kıt kaynakların insanlar tarafından nasıl kullanılacağına karar verilmesinde etkin olan en temel unsurlardan biridir. Bundan dolayı yerleşik iktisadın veri kabul edildiği mülkiyet hakları sisteminin araştırılması, iktisadi süreçlerin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Johan Thorstenson yapmış olduğu bir ampirik çalışmada, mülkiyet hakları yapısı ile iktisadi kalkınma arasında korelasyon ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır (Demir, 1996: 228).

Mülkiyet haklarının uygulanması kıt kaynakların kullanımında başkalarını yani mülkiyet hakkınsan mahrum olanları dışlamayı gerektirmektedir. Fakat başkalarının dışlanmasını gerektiren mülkiyet sistemi, otomatik olarak ve maliyetsiz bir şekilde işlememektedir. Yani başkalarının dışlanmasının bir maliyeti vardır. Bu bağlamda mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunması konusunda temel sorumluluk devlete aittir. Bu sınırları doğal olarak devlet belirleyecektir. Ancak yalnızca devletin kanunları koyması yeterli değildir. Bu kanunların, gelenek görenekler, görgü kuralları,

alışkanlıklar, toplumsal olarak dışlanma baskısı gibi etkenler tarafından desteklenmesi ve sağlıklı bir biçimde hayata geçirilmeleri; meşruiyet kazandırılmaları gerekmektedir. Sonuç olarak devletin, mülkiyet hakları üzerinde hiçbir sınırlamanın olmadığı bir dünyada, mülkiyet haklarının piyasa değerini koruması pek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle mülkiyet haklarının şekillenmesinde, onların hayata geçirilmesi için gerekli yaptırım gücünün olup olmaması önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple mülkiyet haklarının hayata geçirilmesinin monopol gücüne sahip olan devletin yaptırım gücünün büyüklüğü, mülkiyet haklarının işlerlik kazanması açısından büyük önem arz etmektedir. Devletin sözleşmelerin şartlarını yerine getirmek için taraflara gerekli basıyı uygulama gücüne sahip olduğu durumda işlem maliyetleri düşeceği için iktisadi etkinlikler hız kazanacak ve artacaktır. Tersine devletin yaptırım gücü kullanmadığı hatta yasaklama getirdiği alanlarda yüksek işlem maliyetleri mübadeleyi zorlaştıracak ve hatta engelleyecektir (Demir, 1996: 229; Eggertsson, 1992: 35)

Devletin yaptırım gücü uygulamasının maliyeti, mülkiyet haklarıyla ilgili düzenlemelerin toplumsal normlarla aynı doğrultuda olması veya örtüşmesi durumunda düşmektedir. Bu nedenle bu yaklaşıma göre, toplumsal çözümleme aşamalarında önemli iktisadi sonuçların ortaya çıkmasının açıklanmasında, artan işlem maliyetleri göz önüne alınmalıdır. Devletin özgür kontrol edemediği, suç oranının yüksek olduğu alanlarda ev kiralarının düşük olması güzel bir örnektir (Demir, 1996: 229).

Mülkiyet hakları iktisadi literatürü, geleneksel iktisadi modellerin daha geniş uygulama bulabilmeleri için analitik kapsamlarında bazı değişikliklerin yapılmasını öngörmektedir. İlk olarak, üretken örgütler içerisindeki birey karar vericilerin rolüne ilişkin tamamen yeni yorumlar getirmektedir. Buna göre, bireyler kendi çıkarlarını yerleşik örgütsel yapıların kısıtları çerçevesinde maksimize etmeye çalışırlar. Birey penceresinden bakıldığında, iktisadi bakımdan değerli kabul edilen kaynaklar üzerinde kontrol imkânı, birisi dışsal diğeri de içsel değişken olmak üzere iki çeşit değişken kümesi tarafından belirlenir. Dışsal değişkenler, toplumun kurumları tarafından belirlenen mülkiyet hakları çerçevesinde bireylerin fayda maliyet hesabı yapma yeteneklerini etkileyen faktörlerden oluşmaktadır. İktisadi çözümleme, bu iki değişken kümesini beraber ele almalı ve araştırılmalıdır (Eggertson, 1992: 24).

İkinci olarak, birden fazla mülkiyet hakları kalıbı olabilir ve kar maksimizasyonu, yalnız bunlardan herhangi biri ile garantilenemez, bu sebeple ancak olası değişik mülkiyet haklarının ödöl ceza sistemi üzerindeki etkileri göz önüne alınarak kurumsal düzenleme ile iktisadi davranış arasındaki karşılıklı ilişkilerin ayrıntılı bir araştırması olabilir. Üçüncü olarak, pratikte anlamlı bütün durumlarda, işlem maliyetleri birden büyüktür (Furubotn ve Pejovich, 1972: 1137). Bu yüzden işlem maliyetinin sıfır olduğu varsayımına dayalı olarak yapılan testlerin pek fazla pratik değeri yoktur (Demir, 1996: 233).

Sonuç olarak mülkiyet hakları teorisi, mülkiyet haklarının kaynak tahsisini dolayısıyla üretim kompozisyonunu, gelir dağılımını vb. etkilediğini, bunun da iktisadi kaynakların belirli ve engellenebilir şekilde kullanılmasını sağladığını göstermeye çalışmaktadır (Demir, 1996: 233; Furubotn ve Pejovich, 1972: 1139).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ EKONOMİLERİ, KALKINMA İKTİSADI VE KURUMCU İKTİSAT

Geçiş ekonomileri genellikle piyasa ekonomisini meydana getirmeye çalışan ekonomileri ifade etmektedir. Birçok gelişmekte olan ülke bu çerçevede yer almaktadır. Ancak spesifik olarak geçiş ekonomileri kavramı, eskiden sosyalist ekonomi sistemine sahip olup, günümüzde piyasa ekonomilerini oluşturmaya çalışan ülkeler için kullanılmaktadır. Bu ekonomiler birbirinden farklı piyasa ekonomisi deneyimi geçirmekle birlikte, yoksulluk az gelişmiş alt yapı, güçlü ve katı bir komuta sistemi ile sürekli gelişen ve hantallaşan kamu sektörünün neden olduğu sorunlar ortak paydaları olmuştur. Bu bölümde öncelikle kalkınma iktisadı ve kurumcu iktisat hakkında bilgi verilerek geçiş ekonomileri anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. Kalkınma İktisadı ve Kurumcu İktisat

Toplumsal ve iktisadi yaşamı bütüncül ve evrimci bir bakış açısıyla araştıran, toplumsal ve iktisadi refahın yükseltilmesinde kurumların ve kurumsal değişimin önemini vurgulayan kurumsalcı düşüncenin, kalkınma iktisadının üzerinde yoğunlaştığı belli başlı problemlerle yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir (Adams, 1993: 245; Klein, 1977: 785). Aynı zamanda birçok kalkınma iktisatçısı da (Basu 1984; Brutan 1985; Schultz 1968) kalkınma esnasında kurumsal yapının önemine vurgu yapmışlardır. Bu karşılıklı etkileşimin asıl sebebi, kalkınma sürecinin iktisadi değişikliklerle beraber bir dizi kurumsal ve yapısal değişimi de beraberinde getirmesidir. Ayrıca kurumsalcı iktisatçılar ile yerleşik iktisatçılar arasındaki ayrım

noktalarının önemli bir bölümünün kalkınma iktisadı alanında ortadan kalktığı belirtilmelidir (Klein, 1977: 279).

Kalkınma iktisadı, iktisat biliminin bir alt dalı olarak ortaya çıktığı zamanlarda esas olarak ülkelerin gelişme performansları arasındaki farklılıkları açıklamaya yönelmiş; gelişme seviyesi düşük olan azgelişmiş ülkelerin problemlerine çözüm arayışı içinde olmuştur. Bu süreçte geleneksel analitik önermelerin ve iktisat politikası araçlarının azgelişmiş ülkelerin şartlarında işlem görmediği anlaşılmıştır. Özellikle kırsal kesimde piyasa davranışlarının çok cılız olduğu veya piyasaların hiç oluşmadığı gözlemlenmiştir. Sermaye piyasalarının genellikle olmadığı, işgücünün çok küçük bir kısmının ücretli emek olarak istihdam edildiği anlaşılmıştır. Kamu harcamaları, faiz oranları ve para arzındaki kodifikasyonların istihdam ya da enflasyon problemlerinin çözümüne önemli etkilerinin olmadığı görülmüştür. Azgelişmiş ülkelerdeki iktisadi yapıların gelişmiş ülkelere son derece farklı olduğu anlaşılmıştır. Azgelişmiş ülkelerin ikili iktisadi yapıya sahip olduğu, yatırım ve tasarruf düzeylerinin sermaye birikimini arttırmada yeterli olmadığı, girişimcilerin kâr güdüsüyle hareket etmediği, dış ticaret ve yabancı yatırımların ekonomiyi negatif yönde etkilediği vurgulanmıştır (Mıhçı, 2016: 9).

Özetle gelişmiş ülkelerin ve azgelişmiş ülkelerin toplumsal ve iktisadi yapılarının çok farklı olduğu ve bu sebeple iktisadi karar birimlerinin davranış biçimleri arasında ciddi farkların olduğu anlaşılmıştır. Bu farklılıkların temelinde ülkeler arasındaki kurumsal yapı farklılıklarının olduğu söylenebilir. Kurumlar her toplumun kendine has yapısı doğrultusunda şekil almakta ve bireyler ile insan topluluklarının davranış şekillerini belirlemektedir. Ayrıca kurumların meydana gelmesi, işleyişi ve gelişimi toplumlar arasında önemli derecede değişmektedir. Bu nedenle ülkelerin gelişme seviyeleri arasındaki farklılıkların anlaşılabilmesi için, kurumsal yapıların araştırmaya dahil edilmesi gerekmektedir (Adams, 1993: 247; Mıhçı, 2016: 9).

Kurumsal farklılıklar sadece gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki değil, gelişmiş ülkelerin iktisadi başarıları arasındaki farklılıkların da önemli bir belirleyendir. Bu sebeple, ülkelerin gelişmişlik seviyelerini belirlerken kesin sınıflara ayırmak suni ve tutarsız olacaktır. Ayrıca bazı ülkeleri gelişmiş, diğerlerini de azgelişmiş veya gelişmekte olan ülke olarak birbirinden ayırmak, kalkınma iktisadının

benliğinde mevcut olan ve onu yerleşik iktisattan ayıran temel nokta olan değişim sürecinin incelenmesini de engelleyebilecektir. Bu bağlamda Kuznets'in de ifade ettiği gibi, teknoloji sürekli olarak değiştiğinden ve değişen teknoloji sonucunda yeni kaynakların kullanılabilir duruma gelmesi her zaman mümkün olduğundan, bütün ekonomiler değişmektedir. Bu sebeple ekonomilerin tamamı gelişmekte olan ekonomiler olarak isimlendirilebilir (Kuznets, 1968: 2).

Kalkınma süreci bütün ülkeler için bir değişim ve evrim süreci olarak görüldüğünde ise, kalkınma iktisatı ile kurumsal iktisat birbirine yaklaşmaktadır. Buna rağmen kalkınma iktisatçıları ile kurumsalcı iktisatçılar arasındaki önemli bir ayrım noktasının altı çizilmelidir: kurumsalcı iktisatçılar, bütün ülkelerin kalkınma süreçlerinin araştırılmasında kurumsal yapının önemli olduğuna, kurumların kapitalist piyasa mekanizmasının işlemlerini belirlediğine ve kurumlardan kaynaklanan sorunların bulunduğu vurgu yaparlarken, kalkınma iktisatçıları genel olarak kurumların gelişimi ve piyasa mekanizmasının işleyişi ile ilgili sorunların sadece geri kalmış bölgelerde görüldüğünü düşünmektedirler (Adams, 1993: 250).

Bunun en güzel örneği yapısal okulun genel yaklaşımında bulunabilir. Kalkınma sorununa bütüncül ve evrimci bir bakış açısı geliştiren, piyasa sisteminin işleyişinde ortaya çıkan tıkanıklıklara, yapısal dengesizliklere vurgu yapan ve kalkınma sürecinde kurumların önemine değinen yapısalcılar, bu özellikleriyle kurumsalcılara benzemektedirler. Ancak analizlerini Latin Amerika ülkeleriyle sınırladıklarından, kalkınma sürecine kurumsalcılar kadar kapsamlı bakamamaktadırlar (Street, 1988; Street ve James 1982; Street, 1967).

Özetle kalkınma iktisadı ile kurumsal iktisadın kalkınma problemine bakış açılarında bazı farklılıklar olmakla beraber, ortak noktaların da bulunduğu ve birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri belirtilmelidir.

Kurumsal iktisatçılar kalkınma sürecini evrimci bir süreç olarak görmekte; bu yaklaşımın daha iyi anlaşılabilmesi için, kurumsal yapının iktisadi büyüme ve kalkınmayı ne şekilde etkilediğini incelemek gerekmektedir.

3.2. Geçiş Ekonomisi Kavramı

Avusturyalı iktisatçı Joseph A. Schumpeter, kapitalizmin kendi yapasından doğan fakat kendi benliğine ve mantığına ters düşen unsurlarını tanımlamıştır. Schumpeter, firmalar halinde kurulu olan kapitalist endüstriyel toplumun gelişme problemini ilk planda ele almıştır. Schumpeter'e göre, ekonomik gelişmenin temelinde teknik yenilikler bulunmaktadır. Bu yenilikleri uygulayacak sektör ise girişimcilerdir. Piyasada zarar eden marjinal işlemlerin piyasadan çekilmeleri sayesinde kaynak dağılımının piyasaya yeni giren firmalar eliyle yeniden gerçekleştireceği fikri, Schumpeter bu savı geçiş ekonomileri için ileri sürmemiş olsa bile, geçiş ekonomileri için geçerli olmuştur (Ekonomi Ansiklopedisi, 1991: 288). Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş aşamasında, kaynakların piyasa tipi malların üretimine kaymaları zaman almakta ve yeni kaynak dağılımı, üretim olanakları eğrisinin üzerinde bir noktada gerçekleşmektedir (Dural, 2007: 36).

Geçiş ya da ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm kavramları esas olarak 1990'ların başından bu yana komünizmin çökmesi ve SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerin yaşadıkları ekonomik, politik ve sosyal dönemi izah etmek için ortaya atılan ve kabul gören kavramlardır (Publication, 1993: 12).

Uluslararası finans kuruluşları 1990'lı yılların başından itibaren geçiş ülkelerine yönelik yapısal ayarlama politikaları başlatmışlardır. Geçişi yapan ülkelerin uyguladıkları reform programları geçiş politikaları olarak isimlendirilmiştir. Dünya ülkelerinin etkileşen bir küreselleşmenin ortamında buldukları yenedünya düzeni, geçiş ülkeleri için bulunmaz elverişli zemini beraberinde getirmiştir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi, uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki engellerin hafifletilmesi, devletin piyasaların işleyişine olan müdahalelerinin en aza indirilmesi, kamu sektörünün hacminin küçültülmesi, merkezi hükümetlerin rolünün azaltılarak yerel yönetimlere kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması da fazla yetki ve sorumluluk verilmesi gibi küreselleşmenin liberal esaslarna dayalı politikalar geçiş ülkeleri tarafından da kabullenmiştir (Sakinç, 2005: 29).

Dönüşüm ve geçiş kavramlarının farklarına bakıldığında ise dönüşüm ve geçiş kavramları arasında kültürel, ekonomik ve siyasi öğeleri bakımından bir tanım ayrılığı olduğu söylenebilir. Geçiş, belirli bir başlangıç noktasından, bilinen bir son noktaya doğru eylemli bir süreci ifade ederken; dönüşüm, uzun dönemli olarak politik sistemler arasındaki yakınlaşmanın ve teknolojik değişimin bir sonucu olarak, ekonomik ve siyasi bakımlardan sistematik ve sürekli bir değişimi ifade eder. Bu sebeplerden dönüşüm insan faaliyetlerinin sonucudur; ancak insanın bilinçli bir eseri değildir (Sakıncı, 2005: 29).

3.3. Bireylerin Tutum Ve Alışkanlıkları

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş aşamasında ekonomik, siyasi ve ideolojik politikaları hayata geçirirken, toplumun yapısını, tutum ve alışkanlıklarını daha iyi incelemek gereklidir. Dönüşümün başarısı için, toplumun düzeni ve bireylerin davranışlarının piyasa ekonomisinin gerektiği liberal anlayışa uygun olması yarar sağlayacaktır. Neoklasik iktisat okulunun öngördüğü birey rasyoneldir ve birey tercihleri ile toplumun tercihleri arasında bir ayrım ve çatışma yoktur.

Piyasa ekonomisine dönüşümü sağlayacak reformların başarısı, özel mülkiyetin varlığına, serbest piyasa ekonomisi ilişkilerine ve bireysel girişimlerin teşvik edilmesine bağlıdır. Uzun yıllar SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ideolojisi altında yaşamış toplum fertlerinin eski tutum ve alışkanlıklarının değişmesi, politikaların başarılı olabilmesi için son derece önem arz etmektedir (Dural, 2007: 43).

3.4. Siyasi Kültür ve Yönetişim

Boone, Aslund ve Johnson piyasa yeniliklerinin başarısı ile demokratikleşme arasında direkt bir ilişki kurmuşlardır (Aslund vd., 2001: 92-93). Tam demokratik ülkeler gelişmiş piyasa reformları uygularken, yarı demokratik ülkeler sınırlı reform programları izlemiş ve diktatörlükle veya işadamlarının saltanatına boyun bükmüş ülkeler ise yenilik programlarında başarılı olamamıştır.

Tablo 4: Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Yenilik Süreci

Yenilikçi Ülkeler	İlimli Yenilikçi Ülkeler	Sınırlı Yenilikçi Ülkeler
Macaristan	Kırgızistan	Türkmenistan
Slovakya	Azerbaycan	Beyaz Rusya
Litvanya	Gürcistan	Özbekistan
Letonya	Bulgaristan	Tacikistan
Polonya	Ermenistan	
Estonya	Moldovya	
Çek Cumhuriyeti	Rusya	
	Kazakistan	
	Ukrayna	
	Romanya	

Kaynak: (Dural, 2007: 44).

Sovyet toplum modelinde bireycilik yok edilmiş ve toplumun çıkarları fertlerin çıkarlarının önüne geçmişti. Bu nedenle SSCB dağıldıktan sonraki geçiş sürecinde bu devletlerin halkı piyasa ekonomisinin gerektirdiği girişimci ve tüketici davranışlarını zaman içinde kabullenmişlerdir. İyi yönetim ile geçiş ekonomilerinin performansları arasında kuvvetli bir ilişki olduğu Balcılar tarafından yapılan analizde ortaya konmuştur. Yönetişimin bileşenlerinin uluslararası kurumların değerlendirmelerine dayalı sayısal ölçümlerini kullanarak, geçiş ekonomilerinde ortaya çıkan kişi başına gelir, yatırım ve tasarruf oranı, beklenen yaşam süresi, bebek ölüm oranı, şehirleşme oranı, yükseköğretim oranı, gelir tahsisi, enflasyon ve yaşanan geçiş dönemi resesyonu farklılıklarının büyük oranda yönetim farklılıklarından kaynaklandığı lehine güçlü sonuçlar elde edilmiştir (Balcılar,2003: 86)

SSCB döneminden sona kötü yönetişimin meydana getirdiği en ciddi problemlerden biri olan yolsuzluk, yabancı sermaye akımlarını ve bankacılık sistemini zayıflatan, dolayısıyla yaşam standartlarının düşmesine neden olan ciddi bir sorun olmuştur (Dural, 2007: 44).

3.5. Geçiş Sürecinde Büyüme Performanslarında Ortaya Çıkan Ayrımlar

Ülkelerin başlangıç şartlarında gün yüzüne çıkan farklılıklar süreci de etkilemiştir. Mesela, SSCB’de ekonomik işletmelerin tümü devlete ait iken, piyasa ekonomisinde sadece belirli bir sayıda kamu işletmesi devlete aittir. Aynı zamanda Sovyet ekonomileri, üretimde çıktı artışına önem verirken piyasa ekonomilerinde kar maksimizasyonu ön plana çıkmıştır. Sovyet ekonomisinde fazla yatırım, eksik tüketim şartları egemen olmuştur. Sosyalist ekonomik düzende Sovyetler Birliği ağır sanayi üretimine önem vermiş fakat hizmetler sektörü ile hafif sanayi üretimini aksatmıştır.

Bankacılık faaliyetleri, tasarruf mevduatları toplamak ve komünist ülkeler arasındaki para transferlerini gerçekleştirmekle sınırlı kalarak bankacılık sistemi gelişmemiştir. Tüketim malları ve temel hizmetlerin fiyatları sübvansede edildiği için piyasa fiyatlarını yansıtmıyordu. Tüketim mallarına olan talebin baskı altında tutulduğu bir tür kıtlık ekonomisi hüküm sürmekteydi (Sakinç, 2005: 29).

Bağımsız Devletler Topluluğu ve Rusya’da enflasyonun düşürülememesinin nedeni parasal dengenin sağlanamaması olmuştur. Uzun vadeli devlet tahvili piyasasının gelişmemiş olması ve dış finansman imkânlarının olmayışı sebebiyle bütçe çoğunlukla para basılarak finanse edilmiş ve böylece bütçe dengesi bozulmuştur. Diğer yandan, devlete ait olan kuruluşların tekrar yapılanması sürecinde yeterli sosyal güvenlik ağının bulunmayışı ise işsizliğin daha da yaygınlaşmasına sebep olmuştur (T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Raporu, 2001: 1)

Geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarını belirleyen en önemli unsur yapısal reformlardaki başarı düzeyleridir. Süreci aşamalı veya şok tedavi şeklinde gerçekleştirmiş ülkelerin büyüme performansları farklılık göstermiştir. Baltık ülkeleri ile Merkezi Avrupa ülkelerinde ekonomik büyümdaki iyileşmenin, Bağımsız

Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine göre daha erken başlamasının sebebi, ekonomik kararlılık ve yapısal yeniliklerde sağlanan başarıdır.

Geçiş sürecinde büyüme performanslarında ortaya çıkan farklılıklardan birincisi, piyasa ekonomisine geçişin başlarında milli hâsıla azalmaktadır. Çünkü tüketiciler planlı ekonomik sistemden kalan alışkanlıkla kaynak israfına gitmekte ve bütçe olanakları daralmaktadır.

İkincisi, organizasyon eksikliğine bağlı olarak, merkezi planlama yerini piyasa ekonomisinin işleyiş ve kurallarına bırakıncaya kadar uzun bir süre geçer ki bu geçen süre gecikmeye neden olur.

Üçüncü olarak, iyileşmenin sürecinin başlangıcında etkinlik artışındaki düzelme, yatırımlardaki ve emek faktörü girdisinde sağlanacak artıştan daha önemlidir. Oysa SSCB döneminde emek cinsinden tam kapasite kullanımı ve sermaye stoku birikimi mevcuttu. Fakat ekonomik etkinlik kaybedilmişti (Havrylyshyn, 2001: 48).

Sosyalist kalkınma modeli, ağır sanayilerin gelişmesine ve yatırımların uyarılmasına dayalıydı. Bunlara bağlı olarak tüketim artışı yavaştı. Yaşam standartlarındaki düşüşler, sosyal tatminsizliğin artmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde yatırımlar genel üretim artışından daha hızlı artmaktaydı bir çeşit büyüme yorgunluğu söz konusuydu. 1980'li yılların sonlarında durgunluğa yakalanan Sovyet ekonomileri, geçiş sürecinin başlarında durgunluk ve enflasyonu birlikte yaşamışlardır (Kolodko, 2000: 6-8).

Sosyalist ekonomilerde özellikle ağır sanayi yatırımları yüksek tutulmuştur. Planlı sistemin yıkılmasının ardından üretim ve yapay yatırım düzeylerinde anlık düşüşler meydana gelmiştir. Yatırım düzeyleri ve ekonomik büyüme arasındaki güçlü olmayan ilişkinin birçok nedenleri vardır. Büyüme enflasyonun kontrol altına alındığı ülkelerde daha güçlü olmaktadır. Fiyat kontrollerinin kaldırılması başlangıçta fiyatlar genel düzeyini yukarı çıkarsa da, uzun vadede enflasyon üzerinde önemli bir etki meydana getirmektedir (Hernandez, 1999: 3).

Tabi ki bütçe açıkları, kamu harcamalarının büyüklüğü ve kamu kesiminin hacmi büyüme üzerinde negatif etkiler yapmaktadır. Kamusal kaynakların etkin

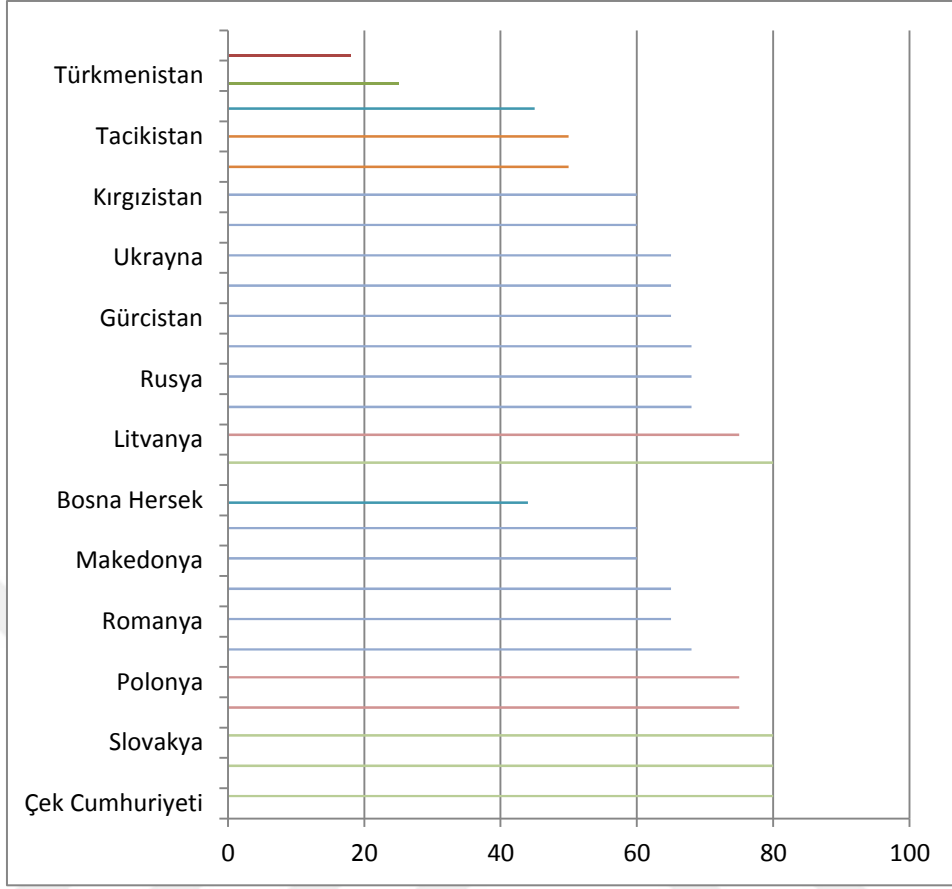
dağılımının sağlanması ve ekonomik büyümenin devamlı olması için etkin bir mali yönetim gereklidir (Sakıncı, 2005: 22).

Piyasa ekonomisi yenilikleri olan ülkeler ve liberalizasyonda hızlı ülkeler, büyüme konusunda, yavaş ve geri yenilikçi ülkelere göre daha başarılı olmuşlardır. Hızlı yenilikçi ülkelere Polonya'yı, geri yenilikçi ülkelere Romanya'yı örnek olarak gösterebiliriz. Fiyat liberalizasyonu, mali sektör reformu, özel girişimcilik reformu bunların başlıcalarıdır. Bu reformların ertelenmesi, büyümenin uzun vadede başarısını negatif yönde etkilerken, reformları uygulamakta istekli ve hızlı davranan ülkelerde büyüme performansı daha yüksek gerçekleşmiştir.

Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDA), Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ve Baltık ülkelerinin her biri birbirinden farklı başlangıç şartlarında geçişle karşı karşıya kalmışlardır. Her birinin başlangıçta sahip oldukları kişi başına gelir ve doğal kaynakları, Avrupa Birliği'ne (AB) jeopolitik ve kültürel yakınlıkları daha sonraları büyüme performanslarını da etkilemiştir. Bu şartların birçoğu için MDA Ülkeleri için daha uygun konumda oldukları için BDT Ülkelerinden daha hızlı bir biçimde ekonomik büyümede iyileşme gerçekleştirmişlerdir (Melo vd., 2001: 1-31).

Özel sektörün geçiş ülkelerinde Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)'daki payı yüzde yetmiş civarındadır ve on MDA ve Baltık ülkesi, AB'ye girmişlerdir. Birçok ilerleme kaydedilmiştir fakat birçoğu da özellikle BDT ülkelerinde tamamlanmayı beklemektedir (Economies in Transition, 2004).

Tablo 5: Geçiş Ülkelerinde GSYİH İçinde Özel Sektörün Payı

Kaynak: (Dural, 2007: 47).

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi hızlı ve dengeli büyüyen ülkelerde, GSYİH'deki özel sektörün payı, yavaş ve dengesiz büyüyen ülkelerdeki özel sektörün payına göre daha yüksektir. Özel sektöre daha fazla yer veren ülkeler elverişli konumda olmuşlardır (Havrylyshyn ve Wolf, 1999: 14). Ancak istisna olarak Rusya'da, özelleştirme programının yanlış uygulanması sonucu daha düşük büyüme gerçekleşmiştir (Sakinç, 2005: 22-23).

Özellikle Rusya da geçiş sürecinde piyasa yenilikleri yolsuzluk ve rant kollama fırsatları da yaratmıştır. Fırsatlardan yeni zenginler ortaya çıkmıştır. Bu yeni zenginler yeniliklerin ileriki bölümlerine direnip mafya tarzında davranarak bir yeraltı ekonomisi, monopolcü rekabet, eksik liberalizasyon gibi unsurları meydana getirmişlerdir. Bunların sonucu olarak da büyüme hız kesmiş ve mali kararlılık yıkılma noktasına gelmiştir (Havrylyshyn ve Wolf, 1999: 15). Yenilikçi ülkelerde ekonomik durgunluğun süresi daha kısadır.

Enflasyonla ilgili kararlılığın sağlanması, büyüme üzerinde pozitif etkileri bulunmaktadır. Sabit kur rejimini uygulayan ülkeler, diğer ülkelere göre daha hızlı büyümüşlerdir. Elverişli olmayan başlangıç şartları büyümeyi negatif etkilemesine rağmen, reform politikalarının izlenmesinde benimsenen metot ve piyasa reformlarının sürdürülmesindeki istikrarlı büyüme üzerinde daha etkili olmuştur (Radulescu ve Barlow, 2002: 719-745)

Bazı ülkelerde, üretimde ortaya çıkan azalmalar, diğer ülkelere göre daha yüksektir. Bunun sebebi, yapısal reformlar ve liberalizasyon uygulamalarındaki gecikme başarısızlıklardır (Sakınç, 2005: 24).

3.6. Washington Konsensüsü

1989 yılında John Williamson tarafından Washington Uzlaşması olarak da bilinen uluslararası mali ve siyasi kesimler tarafında da kabul gören politikalar, geçiş ekonomileri için de teklif edilmiştir. Teklif edilen politikalar şu şekildedir (Williamson, 1997: 60-61):

- Bütçe açıkları, enflasyon vergisi oluşturmadan finanse edilmelidir.
- Kamu harcamaları, yüksek verim sağlayacak alanlara ve gelir tahsisini iyileştirme potansiyeline yönlendirilmelidir.
- Vergi reformu, vergi matrahının genişletilmesini ve marjinal vergi oranlarının azaltılmasını içermelidir.
- Mali liberalizasyon ile faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi sağlanmalıdır.
- Döviz kurları, geleneksel olmayan ihracatta hızlı büyümeyi uyaracak biçimde rekabetçi bir düzeyde belirlenmelidir.
- Dış ticarete miktar kısıtlamaları tarifelerle yer değiştirmeli ve bunlar tek bir düşük tarifeye ulaşıncaya kadar, yaklaşık yüzde on civarında azaltılmalıdır.
- Yabancı sermaye girişi önündeki engeller kaldırılmalı, yabancı ve yerli firmaların eşit şartlarda rekabete girmesine izin verilmelidir.
- Devlet teşebbüsleri özelleştirilmelidir.

- Hükümetler yeni firmaların girişini engelleyecek ya da rekabetti sınırlayacak düzenlemeleri kaldırmalı ve tüm düzenlemelerin güvenlik, çevre koruma veya mali kurumların denetimi gibi kriterleri karşılaması sağlanmalıdır.
- Hukuk sistemi mülkiyet haklarını korumaya almalıdır.

Washington Konsensüsünün öngördüğü politikalar geçiş ekonomilerinde beklenildiği gibi yeterli bir büyüme ve yüksek bir hayat standardı sağlamamıştır. Washington Konsensüsünün kısmi başarısızlığının sebebi, piyasa kurumlarının varlığına dayalı olmasıydı. Oysa geçiş ekonomileri sürecin başlangıcında piyasa kurumlarının oluşturulmasını ihmal etmişlerdir. Bu nedenle henüz ham piyasa yapılarında uygulamaya konulan liberalizasyon ve özelleştirme, kalıcı bir büyüme yerine ekonomide daralmaya sebep olmuştur.

Kolodko 'ya göre geçiş ekonomilerinde meydana gelen ekonomik krizin derinleşmesinin farklı nedenleri vardır. Bu nedenler (Kolodko, 1999: 9-10):

- Liberal bir piyasa ekonomisi için örgütsel altyapı eksiktir.
- Özelleştirilmiş aktifleri etkili biçimde dağıtacak etkin bir mali aracılık sistemi yoktur.
- Özelleştirmede öncelikli devlet teşebbüslerinin ticarileştirilmesinde eksiklikler vardır.
- Rekabetçi politikalar için kurumsal alt yapı eksiktir.
- Yasal kapsam vergi kanunlarını hayata geçirmede yetersiz ve yargı sistemi güçlü değildir.
- Yerel yönetimler bölgesel kalkınma problemlerini çözebilecek kadar güçlü değildir.
- Piyasa ekonomisini ve sivil toplum fonksiyonlarını destekleyecek hükümet dışı organizasyonlar eksiktir.

Geçiş sürecindeki ekonomiler henüz planlı ekonominin kurumlarını ve bireylerin eski tutum ve davranışlarını değiştirecek bir toplumsal değişimi sürecin başında gerçekleştirmedikleri için, Washington Konsensüsünün piyasa ekonomisine tam geçişi öngören önlemleri başarılı olamamıştır.

Washington Konsensüsü'nüne tepki ve alternatif olarak ortaya çıkan Post Keynesyen görüş, şok terapi modelini benimseyen ülkelerdeki hükümetlerin uyguladıkları politikaların ekonomiyi genel dengeden uzaklaştırdığını ve uzun vade de ekonomik faaliyetleri negatif yönde etkilediğini ileri sürmektedir (Hayami, 2003: 60). Aşamalı yaklaşımı kabullenmek daha doğru bir yol olacaktır. Serbest piyasa mekanizması yoluyla ekonomik etkinliğin sağlanabilmesi için piyasalarda rekabet ve enflasyonun varlığı gereklidir. Aşağıda verilen tablo da Washington Konsensüsü, Şok Terapi ve Post Keynesyen Yaklaşımların önerdikleri reform politikalarının temel öğeleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 6: Washington Konsensüsü, Şok Terapi ve Post Keynesyen Politikalar

Politikalar	Washington Konsensüsü	Şok Terapi	Post Keynesyen
Fiyat Liberalizasyonu	Hemen ve hızlı şekilde	Hemen ve hızlı şekilde	Aşamalı fiyat Liberalizasyonu
Ücret Politikası	Piyasada oluşan denge ücret düzeyi	Vergi tabanlı ücret politikası	Vergi tabanlı ücret politikası
Özelleştirme	Tüm devlet teşebbüslerinin hemen özelleştirilmesi, piyasalara giriş ve çıkış engellerinin kaldırılması	Tüm devlet teşebbüslerinin hemen özelleştirilmesi, piyasalara giriş ve çıkış engellerinin kaldırılması	Devlet teşebbüslerinin aşamalı özelleştirilmesi, piyasalara giriş ve çıkış engellerinin kaldırılması
Para Politikası	Bağımsız merkez bankası, faiz oranlarının hemen serbest bırakılması	Bağımsız merkez bankası, faiz oranlarının hemen serbest bırakılması	Devlet kontrollü merkez bankacılığı, faiz oranlarında aşamalı olarak serbestleştirme
Mali Sistem	Özel bankalar	Özel bankalar	Devlet ve özel sektör bankacılığının birlikte yürütülmesi
Maliye Politikası	Dengeli bütçe, tarafsız vergi sistemi	Hazine bonoları ihracı veya yabancı	Bütçe açıkları, hükümet yetkinde harcama

		yardımlarla finanse edilebilen daha küçük bütçe açıkları, tarafsız vergi sistemi	politikası ve vergi sistemi
Uluslararası Ticaret	Serbest ticaret ve tam çevrilgenlik	Serbest ticaret ve tam çevrilgenlik	Takas birlikleri
Başlangıç Şartları	Tüm Ülkelere aynı uygulama	Tüm Ülkelere aynı uygulama	Sosyo ekonomik geçmişe dayalı farklılıkları dikkate alan uygulama

Kaynak: S. Sakınç, 2005

Fiyat liberalizasyonuna dayalı geçiş modellerinde fiyatlardaki artış, ücretlerden daha hızlı olmuştur. Fiyatların kontrolsüz ve hızlı bir şekilde serbestleşmesi neticesinde, bu politikayı hayata geçiren ülkelerde enflasyonist süreç hızlanmıştır. Post Keynesyenler, temel tüketim malları, üretimde kullanılan girdi malları, enerji, kardi ve döviz fiyatları üzerinde kontrollü fiyatlandırmayı benimserler.

Piyasa ekonomisine geçiş ve liberalizasyon süreci, merkezi planlamaya dayalı eski Sovyet ekonomileri dışındaki gelişmekte olan ülkelerde de yaşanmaktadır. Bazı Afrika ülkeleri, Güney Asya ülkeleri ve Latin Amerika ülkeleri 1980'li yıllardan sonra ihracata dayalı bir büyüme modeli benimseyen Türkiye gibi ülkelerde yapısal uyum politikalarını, dışa açık büyüme ve finansal liberalizasyon politikaları ile birlikte benimsemişlerdir(Sakınç, 2005: 47).

3.7. Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişin Başlıca Zorlukları

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş ülkeler için sancılı ve zor bir dönem olmuştur. Geçişte yüz yüze gelinen başlıca zorluklar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dural, 2007: 55-56).

- Planlı ekonominin üretim yapısı piyasa ekonomisinin talep yapısına uygun değildir. Tüketicilerin ve özel yatırımcıların tercihleri politika bürolarının tercihlerinden farklıdır, dolayısıyla nihai talep ve üretim yapısı farklıdır.
- Aynı zamanda sermaye mallarının yapısı da farklıdır. Eski endüstrilerden vazgeçilirken yeni endüstriler kurulmaktadır.
- Rekabete karşı karşıya kalan birçok firma planlı dönemden miras kalan maliyetlerle rekabet edememektedir. Üretim verimliliği, gereklidir ki, bu çok zaman birçok işçinin işten çıkarılmasına neden olabilmektedir.
- Sınırlar serbest ticarete açıldığında ekonomi de dünya ticaretiyle bütünleşmiş olmalıdır. Yine bu durum uluslararası işçi hareketine ve sonuç olarak işsizliğe neden olabilmektedir.
- Fiyatlar, son birim maliyeti ve ücretler iş gücünün son birim üretim değerine adapte edilmelidir. Bu durum birçok insanın canını yakacak gelir dağılımı değişikliklerine neden olmuştur.
- Daha modern makinelerle daha büyük üretim değeri sağlayan işçilerinin maaşları, planlı rejim döneminde çalışıp aldıklarından daha yüksek olacaktır.

3.8. Geçiş Döneminde Ekonomik Değişimler ve Sorunlar

1989 ve 1990 yıllarında geçişin nasıl olması gerektiği oldukça yoğun tartışma konusu olmuştur. Bazı iktisatçılar, aşamalı geçişi savunmuşlardır. Bazı iktisatçılar İskandinav modeli önermişlerdir. Bazıları ise şok terapinin gerekli olduğunu, big bang gibi patlamaya benzer geçişin gerekliliğini savunmuşlardır. Gerçekte, geçiş için yeterli kurumlar ve yeni yasalar yoksa liberal düzenlemeler ve özel mülkiyet beklenenlerin gerçekleşmesini sağlamamaktadır (Kolodko, 1999: 9).

Geçiş sonrasında komünist partilerin aynen veya değişik biçimlerde iktidara geldiği ülkelerde geçiş daha yavaş ve problemlidir. Buna karşılık diğerlerinin iktidara geldiği ve liberalleşmenin gerçekleştiği ülkelerde geçiş daha hızlı olmuştur (Eren ve Bildirici, 2001: 9)

Geçiş desteklemek üzere 1991 yılında European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) kurulmuştur. Geçiş sürecinde yapılan düzenlemelerin başında

fiyatların serbest bırakılması, özelleştirme, piyasaya giriş ve diğer düzenlemeler, dış ticaretin serbestleştirilmesi, bankacılık reformu, finansal piyasaların kurulması gelmektedir.

Tablo 7: Geçiş ekonomilerinin Reformlara Başlangıç Yılları

Başlama Yılları	Geçiş Ülkeleri
1978	Çin
1986	Vietnam
1989	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya
1991	Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya, Letonya, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan

1996 yılında yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu'na göre post komünist dönüşümü yaşayan geçiş süreci ülkelerinde uygulanan reformlar, diğer gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma reformlarından farklı kabul edilmiştir. Bu rapora göre; *“Geçiş ekonomileri dışında uygulanan reform programları, piyasa ekonomisine geçişin ölçek ve yoğunluk boyutu bakımından geçiş ekonomilerine göre daha soluk kalmaktadır”* (World Bank, 1996).

Fiyatların serbest bırakılması Polonya'da Ocak 1990, Çekoslovakya'da Ocak 1991, Bulgaristan'da Şubat 1991, Romanya'da Ekim 1990, Slovenya'da 1991, Macaristan'da 1975 yıllarında başlamıştır (Lavigne, 1995: 123).

3.9. Geçiş Sürecinde Özelleştirme

Geçiş ekonomilerinde yaşanan hızlı ekonomik sistem değişimi sonucu, globalleşen rekabet koşullarının da etkisiyle özelleştirme, kaçınılmaz olarak bu ülkelerin gündemine gelmiştir. MDA ülkeleri, yaklaşık olarak 50 yıldan daha az bir süre içinde, devlet ve piyasa ilişkilerini ikinci kez tekrar tanımlamak ve bir kez daha yeni baştan bir ekonomik sistem kurmak çabası içine girmişlerdir. Her ne kadar, Doğu Avrupa ülkelerinde devletin komünist rejim dönemindeki kadar aktif bir rol oynamaması

gerektiği anlaşılmış ise de, bu, ne kadar etkin olmalı sorusuna yanıt vermemektedir (Dural, 2007: 57).

Özelleştirme, ekonomik, kültürel ve sosyal nitelikte üçlü bir platformun üzerinde durmaktadır. Özelleştirmenin sadece ekonomik boyutu üzerine odaklanılarak, diğerlerinin göz ardı edilmesi veya yok sayılması bugüne kadar birçok geçiş ekonomisi tarafından düşülmüş bir yanlıştır. Yeni sistemin niteliği kesin olarak anlaşılmadan yapılan özelleştirme uygulamaları, sahneye konuldukları birçok ülkede toplum genelinde güvensizlik ve belirsizlikten kaynaklanan tepkilere neden olmuştur (Gürol, 2004: 1).

Doğu Avrupa 'da kurulacak ekonomik sistemde, Batı Avrupa'daki serbest piyasa düzeninin temel alınması gerektiği düşüncesi, Batı Avrupa'daki hangi ekonomik modelden bahsedildiği sorusuna cevap vermemektedir. Serbest piyasa düzeniyle anlatılmak istenen modelin hangisi olduğu konusunda daha açık olunması gerekmektedir. Ekonomik gelişmenin, serbest piyasa ekonomisinin kurulması gibi tek bir reçetesi yoktur.

Komünist rejimlerin dağılmasıyla birlikte, serbest piyasa ekonomisine geçiş problemi ile yüz yüze kalan Doğu Avrupa ülkeleri, genel olarak, ülke bazında farklılıklar görülmekle birlikte, dört büyük problemle yüz yüze kalmışlardır (Bastırmacı, 2005: 2):

- Ekonominin neredeyse tamamı kamulaştırılmış, özel mülkiyete çok sınırlı hayat hakkı tanınmıştır.
- Üretim yapan kamu kuruluşlarının büyük bir kısmı tekelleşmiş, fiyatlar ve yatırım kararları devlet tarafından kontrol edilir hale gelmiş, dışa kapalı, COMECON içi anlaşmaya yönelik ekonomik politikalar izlenmiş, bu ekonomileri rekabete kapalı yapılar haline getirmiştir.
- Sosyal güvenlik harcamaları ekonomik faaliyetlerin hacmi ile karşılaştırılmayacak ölçüde artmış, harcamalar toplumda ortaya çıkabilecek rahatsızlıkları gidermek amacıyla siyasi bir araç olarak kullanılabilir hale gelmiştir.

- Yukarıda ifade edilen problemlerin de etkisiyle makroekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para arzının sınırsız artışı ve yüksek enflasyon gibi problemlerle karşılaşmıştır.

Tekrardan yapılanma sürecinin bir kısmı özel sektör tarafından sahip olunacak ve işletilecek yeni firmaların kurulması iken, diğer kısmı mevcut kamu kuruluşlarının tekrardan yapılandırılması ve özelleştirilmesidir. Özelleştirme ile hem devletin ekonomideki etkinliği azaltılacak, hem de kaynakların verimliliği sağlanabilecektir.

Özel mülkiyet haklarının kaynak tahsisini daha verimli hale getirebileceği konusundaki düşünce ise üç önemli varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımları şu şekilde ifade edebiliriz (Bastırmacı, 2005: 3);

- Özel mülkiyet, yönetici ve işçi problemini çözecektir. Yöneticileri karı arttırmaya yönlendirecek, verimli çalışmaya zorlayacaktır.
- Piyasa bir bilgi kaynağı olmayıp, teşviklerin kaynağıdır. Dolayısıyla, var olan olanakları değerlendirmek amacıyla, yöneticiler, piyasa koşullarına uygun üretim yapacaklardır.
- Piyasadaki fırsatları değerlendirmek için yatırım yapmak üzere yeterli sermaye birikimi vardır.

Özelleştirme ile piyasadaki arz talep koşullarına bağlı olarak hareket edebilen, mümkün olan en yüksek karı elde etmeyi amaçlayan firmaların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Mülkiyet piyasasının değişmesi, bireylerin elde edilen karlardan faydalanmalarına olanak sağlayacak, dolayısıyla, bireyleri daha düşük maliyetlerde üretmek, teknolojiyi yenilemek yönünde teşvik edecektir.

Özel mülkiyet haklarının tanınması ve özelleştirme, geçiş sürecinin sadece bir parçasıdır. Özelleştirmenin tekrardan yapılanmaya yönelik diğer reformlardan bağımsız bir şekilde tek başına yapılması, piyasa ekonomisine geçişi sağlamayacaktır. Rusya'da, Ukrayna'da ve diğer bazı Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi devlet otoritesinin azaldığı ve mafyanın öne çıktığı bir yapı ortaya çıkabilecektir. Bu çeşit sonuçları engellemek amacıyla özelleştirmenin diğer reformlarla birlikte yapılması zorunludur. Bu durumda ise özelleştirmenin zamanlaması problemi öne plana çıkmaktadır. Nitekim geçiş sürecinin başarısı bakımından Doğu Avrupa ülkelerinin bu alandaki tecrübeleri izlendiğinde, özelleştirmenin geçiş süreci içinde ne zaman ve

hangi hızda yapılması gerektiği konusunun önem kazandığı görülmektedir. Ayrıca özelleştirme süreci şeffaf, rekabete ve yabancı yatırımcılara açık olmalıdır (Economies in Transition, 2004: 19).

3.9.1. Özelleştirmenin Nedenleri

Liberal düşüncenin kabul ettiği sınırlı devlet anlayışı, özelleştirmenin ana mantığını oluşturmaktadır. Özelleştirmenin temel gerekçesini, milli ekonomi içerisinde piyasa ekonomisinin payını kamu ekonomisi aleyhine genişletmek ve piyasa ekonomisinin işleyişini sağlamak oluşturur. Bu özelleştirmenin ekonomik gerekçesi olarak nitelendirilmektedir. Piyasa ekonomisinin işleyişini sağlayacak en önemli sistem rekabetin sağlanmasıdır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin faaliyet gösterdiği alanların rekabete açılması, söz konusu Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özel sektöre devri öncesinde hazırlık niteliği taşıyan bir aşama olarak da düşünülebilir. Fakat burada önemli olan, devlet tekelinin özel tekele dönüşmesine engel olmaktır. Devletin buradaki sorumluluğu, ilgili sektörde rekabeti sağlayacak yasal ve kurumsal tedbirleri almak olmalıdır (Tandırcıoğlu, 2002: 205-207).

Ayrıca özelleştirme, yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlama potansiyeline de sahiptir. Çünkü yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımlar benliğinde yer alan doğrudan yabancı sermaye yatırımları yetersiz olan yerli rekabeti arttırmakta, önemli pozisyondaki yabancı şirketlerin ülkeye girişini sağlamakta, milli ekonomiye ek kaynak girişini sağlamakta, ürün ve süreç yenilikleri ve teknolojik gelişmeleri hızlandırmaktadır (Tandırcıoğlu, 2002: 205-207).

Özelleştirmeye gidilmesinin bir diğer nedeni ise kamu ve özel kesim arasındaki etkinlik farkıdır. Özelleştirme yoluyla devletin gelir sağlaması da mümkündür. Fakat özelleştirmenin esas amacı, hiçbir zaman bu olmamalıdır. Özelleştirmenin en çok eleştirilen yönü, sosyal boyutudur. Özelleştirme karşıtlarının en önemli gerekçesi, özelleştirme sonrasında işsizliğin artacağı ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin gelir düzeyi yüksek kişilere veya kuruluşlara satılarak gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliğin artacağı doğrudur (Tandırcıoğlu, 2002: 205-207).

3.9.2. Özelleştirmenin Yöntemleri

Özelleştirme, değişik ekonomik ve siyasi sonuçlar elde etmek için, her ülkede farklı metotlarla yapılabilir. Özelleştirmenin kesin olarak karşılığı devlete ait olan iktisadi malların özel sektöre devredilmesidir. Hangi metot uygulanırsa uygulansın hedef devletin ekonomik aktivitesini en aza indirmek ve rekabete dayalı piyasa ekonomisi şartlarını oluşturmaktır. Yapılacak özelleştirmenin başarısı ise, özelleştirme çalışmalarından önce devletin ekonomideki ağırlığı ile doğru orantılı değildir (Acartürk ve Arslaner, 2005: 3-6)

Geçiş sürecini yaşamış ülkelerin bir bölümünde, yasal ve kurumsal destekleri sağlamadan özelleştirme yönünde adımlar attığı için, devlet tekelinin yerini özel tekeller almaya başlamıştır. Yasal ve kurumsal önlemlerin ve piyasa şartlarının iyileştirilmesi için uğraşların daha çok olduğu ülkelerde ise, özelleştirme uygulamaları çok daha verimli olmuştur. Özelleştirmenin başarısı ve geniş halk toplulukları tarafından kabullenmesi ve özelleştirmenin desteklenmesindeki araçlardan biri de, özelleştirme ile hisse senetlerinin yaygınlığının sağlanması ve hissedarların denetleme ve değiştirilebilme yetkisinin olmasıdır (Tandırcıoğlu, 2002: 208-212).

Geçiş ekonomilerinde dört farklı özelleştirme yöntemi uygulamaya konulmuştur. Bunlar (Tandırcıoğlu, 2002: 208-212):

- Sahibine iade
- Doğrudan satışlar ve eşit teklifler
- Yöneticilerin ve işçilerin mülkiyet haklarını edinimi
- Hisse satışı yöntemi

Kilci 1994 yılında yapmış olduğu çalışmasında ise bu yöntemlere ilave olarak;

- Gelir ortaklığı senedi düzenlemek,
- İşletme hakkının devredilmesi,
- Blok satış gibi yöntemleri de dâhil etmiştir.

Genel olarak bakıldığında, kiralama dâhil, özel sektör sermayesini çeken ve kamu faaliyetlerini sonuçlandıran her çeşit işlem özelleştirme yöntemi olarak ele alınabilir.

Yine bir kuruluşa birden fazla metot uygulanarak özelleştirme yoluna da gidilebilir (Kilci, 1994: 10-34).

Eski sosyalist ülkeler, var olan iktisadi devlet tekelerinin neden olduğu problemlerden kurtulmak için piyasa ekonomisine geçiş ve bu amaçla özelleştirme uygulamalarına başvurmayı tercih etmişlerdir. Bu ülkelerde siyasi yapıdaki dönüşümün ekonomik yapıya yansımalarının ilk adımı devlet mülkiyetinde olan işletmelerin özelleştirilmesidir. Devletin, sosyal ve ekonomik yapının en temel ve en belirleyici gücü olduğu bu kitlelerde özelleştirme, mutlak ekonomik anlamda bir reform değil, aynı zamanda her şeye hâkim olan bu merkezi varlığın, muazzam gücünün azaltılması ve genel anlamıyla da toplumsal süreçlerde devletsizleştirme anlamına geliyordu, tek eleştiri konusu özelleştirmenin şekli, temposu ve süresiydi (Tandırcıoğlu, 2002: 208-212).

3.10. Geçişin Diğer Sorunları

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki iki önemli amaç olan yapısal değişim ve yüksek hayat standartlarına sahip piyasa ekonomilerini yakalamaya yönelik makroekonomik şartlardan başka birçok problemler de mevcuttur. Batılı tarzda piyasa ekonomisine sahip toplumların, bir ülke nasıl organize olmalı ve onların davranışlarını hangi prensipler belirlemeli konularında ortak kıstasları vardır. Kopenhag kriterleri Avrupa Birliğine girişi düzenler: Demokrasi, İnsan Hakları, Kanunların Üstünlüğü ve Azınlıkların Korunması. Bu kıstaslar ekonomik konulardan çok farklı ancak piyasa ekonomisinin bu ve gelecek yüzyıldaki genel ruhunu göstermektedir.

Piyasa ekonomisinin düzgün işleyebilmesi için sıkı uygulamaya konulan kanuni bir kapsama ihtiyacı vardır. Özel mülkiyet kadar ticaretin, fiyat oluşumunun sermayenin ve işgücünün özgür dolaşımı garanti altına alınmalıdır. Özel sözleşmeler yasalarla yürütülmeli ve iflasını kuralları belirlenmelidir. Geçişin ilk başlangıcından itibaren monopolleşmeye ve haksız rekabeti önleyen kanunlar yürürlüğe konulmalıdır. Bu özellikle ilk olarak kamu malları özelleştirmeye başlandığında çok önemlidir. Çünkü bu dönem hile yolu ile kanun dışı zenginleştirme için çekici bir dönemdir.

Firmaların işleyişi üzerindeki muhasebe maliyeti, bilanço ve işçi ilişkileri gibi kanuni düzenlemeler yapılmalıdır. Geçiş aşamasındaki ekonomi için yatırımların büyüklük dereceleri önemlidir. Bu yüzden büyümeyi ve yatırımları teşvik edecek bütün anayasal ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Gelişmiş ve tatmin olmuş batılı ekonomilerin ekonomik faaliyetlerindeki sınırlı kanuni düzenlemeler geçiş ekonomileri için iyi bir örnek değildir. Bu nedenle gelişmiş ekonomilerin her uygulaması kopya edilmemelidir (Krelle, 2000: 16)

Piyasa ekonomisi, toplumda risk almayı kabul eden, bireysel çıkarlarını takip eden yeterli girişim ve istekteki vatandaşların hareketlerine dayanır. Böyle bir sistem karşılıklı faydayı sağlamaya yönelik tam bir rekabet, tam bilgi ve hareket özgürlüğünü ifade eder. Piyasa ekonomisi içinde ortaya çıkmış ve büyümüş biri için tüm bunlar kendi kendine gelişir. Diğer yandan planlı ekonomide insanlar, parti organizasyonunun zirvesindeki polit büro denen küçük bir grubun toplum için neyin iyi olduğu kararlarına uymak durumundadır. Riskten kaçınılmalıdır çünkü risk planın tam olarak yerine getirilmesini imkânsız kılar (Dural, 2007: 107).

Böyle bir sistemde elli veya daha uzun yaşamış bir piyasa ekonomisinde aynı süre yaşamış birinden farklı davranışlar gösterir. Yönerge verilmesi ve kurallara uymak için bekler kendisinin de kurallardan sorumlu olduğunu, girişimci olması gerektiğini ve birilerinin ona ne yapacağını söylemesini beklememesi gerektiğini düşünmez. Piyasa toplumları diğer çözümler önererek ve baştakilerin otoritesini kabul etmeyerek problem yaratırken ve kendi çıkarlarının peşine düşüp, emirleri beklemezken, bu insanlar genellikle kuralları yürütmekte başarılı ve dikkatlidirler. Elbette yukarıda bahsedilenler çok basitleştirilmiş bir fotoğraftır. Fakat yine de piyasa ekonomisine geçişte çok önemli olan genel görünümü, davranış biçimlerini ve toplum ve insanın durumunu göstermesi açısından önem arz etmektedir (Dural, 2007: 107).

3.11. Neoklasik İktisat Ve Geçiş Süreci

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin, siyasi ekonomik, kültürel ve sosyal dönüşümleri içeren çok boyutlu bir süreç olması, bu süreci anlama ve uygun bir biçimde yönetme birçok zorluğu da beraberinde getirmektedir. Bu amaca hizmet

edecek özel bir geçiş teorisinin olmaması bu sürecin genellikle yerleşik iktisat kapsamında ele alınması, bu çok boyutlu ve karmaşık sürecin meydana getirdiği sorunların anlaşılması ve uygun çözümlerin geliştirilmesini sınırlandırmıştır (Güler, 2012: 54-55).

Bir yandan eski sistemin mirası başlangıç şartları, diğer yandan yeni bir ekonomik düzenin bütün kurum ve kuruluşlarıyla oluşturulması zorluğu, geçiş sürecinin en kapsamlı ve bir o kadar da en karmaşık yönlerinden birisidir. Geçiş ekonomilerine yönelik yapılan bilimsel analizlerde ilk zamanlarda daha çok makroekonomik kararlılık üzerinde yoğunlaşmış ve kabul edilen temel stratejiler yönünde yapılan reformların sonuçları karşılaştırmalı olarak araştırılmıştır. Makroekonomik kararlılık, GSYİH, bütçe açıkları, enflasyon, özelleştirme, dış ticaret gibi makro bileşenlerin gelişimi dikkate alınarak değerlendirilmiş ve farklı ekonometrik modellerde kullanılarak reformların ekonomik performans üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu tarz bir yönelimde şüphesiz takip edilen neoklasik iktisat politikalarının ve bu doğrultuda Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların etkisi vardır. Çünkü bu paradigma çerçevesinde uygulamaya konulan reform planlarının öncelikli amacı bir an evvel serbestleşme sürecinin başlatılması ve özel mülkiyete dayalı bir piyasa ekonomisinin oluşturulmasıdır. Bu nedenle neoklasik iktisat politikaları, ekonomik faaliyetler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, serbestleşme, minimal bir devlet, ekonominin dışa açılması gibi birçok alanda ilgili ülkenin başlangıç şartları, büyüklüğü, kaynak rezervi, sosyal yapısı, kurumları, uluslararası ilişkileri ve tarihsel gelişimi dikkate alınmaksızın devreye sokulmuştur (Güler, 2012: 54-55).

Oysa bir tarafta piyasa ekonomisi ile birebir ters eski sistemin mirası, diğer yanda bütün kurum ve kuruluşlarıyla tamamen yeni bir düzenin oluşması, geçiş sürecinin en zor ve karmaşık problemi olagelmıştır. Burada özellikle üzerinde durulması gereken kısım geçişin her şeyden önce kurumsal bir değişim olması ve bu yanının uzunca bir süre akademik çevre benliğinde ihmal edilmiş olmasıdır. Bu anlamda neoklasik iktisadın kurumsal içerik eksikliği hem teori hem de uygulama derecesinde bir problem haline gelmiştir. Teorik düzeyde problem, yeni kavram ve analitik araçların geliştirilmesi ihtiyacı biçiminde yaşanırken, uygulama derecesinde

ise alternatif yeni yaklaşımların oluşturulması ile elde edilecek sonuçların karşılaştırılmasıdır.

Bununla beraber, geçiş sürecinin hemen ardından olmasa da zaman içinde geçişin kurumsal değişim yönüne ağırlık veren çalışmaların zamanla artmaya başladığı ve bu alanda literatüre önemli katkıların yapılmakta olduğu da bir gerçektir. Nitekim kurumsal kalite ve ekonomik performans arasındaki ilişkinin bilhassa 1990'lı yılların ikinci yarısından bu yana iktisatta zamanla daha fazla ilgi odağı haline gelmesinin altında yatan önemli gelişme de geçiş süreci olmuştur. Öyle ki Yeni Kurumsal İktisat Okulu'nun öncülerinden olan Coase Nobel Ödülü alırken yaptığı konuşmasında, Rusya ve Doğu Avrupa'daki geçiş sürecinin iktisat analizine, kurumsal etmenlerin katılmasını engellenemez bir gereklilik haline getirdiğini söylemesi, bir anlamda kurumsal iktisadın geçiş ekonomileri gerçeği karşısında tekrar yükselişi olarak da yorumlanabilmektedir. Diğer taraftan Oliver E. Williamson ve Douglas North'un kurumsal çalışmalarını geçiş sürecindeki ülkelere uygulama yönündeki çabaları, yerleşik iktisadın tatminden uzak açıklamalarının oluşturduğu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır (Güler, 2012: 54-55).

SONUÇ

Bu çalışmada öncelikle iktisadi kalkınma teorileri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanan kalkınma teorileri, kalkınmamış ülkelerin kalkınamama nedenlerini belirlemeye ve bu problemlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm arayışlarını açıklamaya çalışmıştır.

İlk kalkınma teorileri temelde insan ve doğayı baz alan aydınlanma ve modernleşme teorilerinden ilham almıştır. Bu kapsamda gelişen kalkınma teorilerinde ülkelerin kalkınmaları, yetersiz sermaye birikimine, düşük gelire, iş bölümü ve uzmanlaşmanın sağlanamamasına, geç sanayileşmeye bağlanmıştır. Kalkınamayan ülkelerin, kalkınma problemlerinin yabancı sermaye girişi ve dış yardımlarla giderilebileceği anlaşılmıştır.

İkili yapı teorilerinde ise ülkelerin azgelişmişlikten kurtulmaları için gelişmiş batılı ülkeleri kendilerine örnek alması gerektiği vurgulanmıştır. Latin Amerika kökenli yaklaşımlarda, azgelişmişliğin teknik ilerleme yetersizliğinden kaynaklandığı ve bunun da ülkelerin merkez ve çevre ülkeler diye bölünmelerine neden olduğu ifade edilmiştir. Bağımlılık teorilerinde ise ilk defa azgelişmiş ülkelerin sorunları bu teorilerin merkezinde yer almıştır. Bu teorilere göre azgelişmişliğin nedeni azgelişmiş ülkelere kaynaklanmamakta, küresel güç haline gelen ve azgelişmiş ülkeleri ekonomik yönden kendine bağımlı hale getiren gelişmiş ülkelere kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca bu teorilere göre azgelişmiş ülkelerin yoksulluktan kurtulması için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Görüldüğü üzere azgelişmiş ülkelerin kalkınmasına yönelik birçok teori üretilmiş ve bu teoriler eleştirilmiştir. Muhakkak ki bu teorilerin eleştirilmesinde başarılı olamamaları rol oynamıştır. Fakat bu teorilerin esas eksikliği kalkınma modellerini ekonomik kapsamda oluşturmaları ve kalkınmayı kesin bir şekilde açıklamamalarıdır. Oysaki günümüzde kalkınma kavramının tanımlanmasında ekonomik refahın sağlanmasının yanında bireylerin sosyal ve kültürel yönden de gelişmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Yani teorilerde kalkınma ekonomik açıdan incelenmiş sosyal ve kültürel bakımdan az gelişmiş ülkelerin nasıl kalkınacağı belirtilmemiştir.

İkinci bölümde ise kurumsal iktisat ve yeni kurumsal iktisat ifade edilirken bu görüşler hakkında detaylar açıklamaya çalışılmıştır.

Birinci dünya savaşından sonra kurumsal iktisadın gelişimi hız kazanmıştır. Kurumsal iktisat hakkında ABD’de bazı toplantılar düzenlenmiş ve önemli adımlar atılmıştır. Amerikan İktisat Derneği, 1918 yılında yıllık toplantısında kurumsal iktisat kavramını ilk kez kullanmıştır. Her ne kadar kurumsal iktisat temelleri Veblen tarafından atılmış olsa da kurumsal iktisat kavramını ilk kez 1918 yılında Walton Hamilton “İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım” adlı eserinde kullanmaktadır.

Yeni kurumsal iktisat ise basit anlatımıyla Eski kurumsal İktisat ve Neoklasik İktisat’ın birleşimi olarak tanımlanabilir. Yeni kurumsal iktisatın iki önermesi bulunmaktadır. İlki “kurumlar önemlidir” ve ikincisi “kurumların belirleyicileri ekonomik teorinin araçları ile araştırılabilir”. Eski kurumsal iktisat gibi bireyleri normal hayatta beraberinde yaşadıkları, karar verirken davranışsal veya düşünsel düzeyde etkileşime girdikleri kurumları inceler. Fakat neoklasik görüşü yok etmeye veya yerine geçmeye çalışan önceki görüşlerin tersine, Yeni Kurumsal İktisat, neoklasik görüş üzerine inşa olur ve neoklasik görüşü düzenler ve genişletir. Yani Yeni Kurumsal İktisat eski kurumsal iktisatın bütüncül yaklaşımından uzak durur. Metodolojik bireyseliği takip eder, açıklamalarını, planlar, amaçlar ve kişilerin davranışları açısından planlar. Yöntem bakımından Neoklasik İktisat’ı izlemesine rağmen, Yeni Kurumsal İktisat bireylerin tam bilgiye, kısıt olmayan rasyonelliğe ve işlemlerin maliyetsiz ve anında olduğu standart neoklasik varsayımları terk etmiştir.

Son bölümde ise planlı ekonomide piyasa ekonomisine geçiş aktarılmaya çalışılmıştır. Sonuç ve değerlendirme yaptığımızda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin 1990 yılında çözülmesiyle 73 yıllık Sovyet düzeni yıkılmıştır. Sonrasında oluşan yeni devletler planlı ekonomik düzeni bırakarak, piyasa ekonomisine yönelmişlerdir. Sosyalist kalkınma örneği, ağır sanayilerin gelişmesine ve yatırımların uyarılmasına dayalıydı fakat tüketim artışı yavaştı. Hayat standartlarındaki düşüşler, sosyal tatminsizliğin artmasına sebep olmuştur. Bu ülkelerde, yatırımlar genel artışından daha hızlı artmaktaydı ve bir tür büyüme yorgunluğu söz konusuydu. 1980’li yılların sonlarına doğru durgunluğa yakalanan Sovyet ekonomileri, geçiş sürecinin başlarında durgunluk ve enflasyonu beraber yaşamışlardır.

Sosyalist düzende, ekonomide karar verici aynı zamanda devleti idare edenler olduğu için, kararlar ekonomik göstergeler yerine politik amaçlara göre verilmiştir. Politik kararlar alış israf, hantallık ve laçkalıkla birlikte harcamaları arttırmış ve maliyetleri yükseltmiştir. Ekonomik etkinlikten uzaklaşmıştır.

Yumuşak bütçeleme, iflasın olmaması, firma büyüklüğü, maliyet minimizasyonuna önem vermeme, firma düzeyinde inisiyatifin azlığı, kararların en tepeden alınması, sübvansiyonun firmalar için yaşam biçimi olması, teknolojik gelişmelere ayak uyduramama gibi faktörler birbirini etkilemiştir. Rekabetin olmamasından dolayı, kalite yerine nicelik ön plana çıkmıştır. Üretilen malların kalitesiz oluşu dış ticarete rekabeti kötüleştirmiştir. Dış ticaretin sistem içinde yapılmıştır.

BDT, MDA ve Baltık ülkelerinin her biri birbirinden değişik başlangıç şartlarında geçişle karşı karşıya kalmışlardır. Her birinin başlangıçta sahip oldukları kişi başına gelir ve doğal kaynakları, Avrupa Birliği'ne jeopolitik ve kültürel yakınlıkları daha sonraları büyüme performanslarını da etkilemiştir. Bu koşulların birçoğu için merkezi Avrupa Ülkeleri daha elverişli durumda olduklarından, BDT ülkelerinden daha hızlı bir şekilde ekonomik büyümede iyileşme gerçekleştirmişlerdir.

1989 ve 1990 yıllarında geçişin nasıl olması gerektiği oldukça ciddi tartışma konusu olmuştur. Bazı iktisat düşünürleri aşamalı geçişi, bazıları ise şok terapinin gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gerçekte, geçiş için yeterli kurumlar ve yeni kanunlar yoksa liberal düzenlemeler ve özel mülkiyet beklenenlerin gerçekleşmesini sağlamamaktadır.

Geçiş sonrasında komünist partilerin aynen veya farklı şekillerde iktidara geldiği ülkelerde geçiş daha yavaş ve problemlili olmuştur. Buna karşılık diğerlerinin hükümetin başına geldiği ve liberalleşmenin gerçekleştiği ülkelerde geçiş daha hızlı olmuştur. Piyasa ekonomisi reformları ve liberalizasyonda hızlı olan ülkeler, büyüme konusunda, yavaş ve geri reformcu ülkelere göre daha başarılı olmuşlardır. Geçiş ekonomilerinin büyüme performansını belirleyen en önemli unsur bir bakıma yapısal reformdaki başarı seviyeleridir. Süreci aşamalı veya şok terapi yönteminde gerçekleştirmiş ülkelerin büyüme performansları farklılık göstermiştir. Baltık ülkeleri ile Merkezi Avrupa ülkelerinde ekonomik büyümedeki iyileşmenin, BDT ülkelerine

göre daha erken başlamasının sebebi, ekonomik kararlılık ve yapısal reformlarda sağlanan başarıdır.

Hızlı ve dengeli büyüyen ülkelerde, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki özel sektörün payı, yavaş ve dengesiz büyüyen ülkelerdeki özel sektörün payına göre daha yüksek olmuştur. Özel sektöre daha fazla yer veren ve özelleştirme konusunda hızlı davranan ülkeler elverişli durumda olmuşlardır.

Enflasyonla ilgili kararlılığın sağlanmasının, büyüme üzerinde pozitif etkileri bulunmaktadır. Sabit kur rejimini uygulayan ülkeler, diğerlerine göre, daha hızlı büyümüşlerdir, elverişsiz başlangıç şartları büyümeyi negatif yönde etkilemesine rağmen, reform politikalarının izlenmesinde benimsenen metot ve piyasa reformlarının sürdürülmesindeki kararlılık büyüme üzerinde daha etkili olmuştur.

Serbest piyasa mekanizması kanalıyla ekonomik etkinliğin sağlanabilmesi için piyasalarda rekabet ve tam enformasyonun varlığı gereklidir. Geçiş sürecindeki ülkeler, batı ekonomilerinden sağladıkları reform programlarının ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesine ilişkin kolaylıklar sayesinde, batının ekonomik ve politik sistemiyle yakınlaşarak, geçiş sürecini daha kısa sürede tamamlamışlardır. Geçiş sürecinde yapılan düzenlemelerin başında fiyatların serbest bırakılması, özelleştirme, piyasaya giriş ve diğer düzenlemeler, dış ticaretin serbestleştirilmesi, bankacılık reformu, finansal piyasaların kurulması gelmektedir.

Geçişin yaşandığı ilk yıllarda fiyatların serbest bırakılmasını, enflasyon rakamlarının ani yükselişi takip etmiştir. Reformları hızlı uygulamaya koyan ülkelerde genellikle bir süre sonra enflasyon oranı çarpıcı şekilde düşmüştür. MDA ülkeleri genel olarak eski SSCB ülkelerinden daha düşük enflasyon rakamlarına sahiptir. MDA ülkelerinde reformları hızlı bir şekilde erken uygulayan ülkeler geç başlayanlardan daha başarılı olmuşlardır. Son senelerde tek haneli enflasyon rakamları, Avrupa'daki geçiş ekonomilerinin genel bir özelliği haline gelmiştir. Bu düşük enflasyon rakamlarının, Avrupa Birliği standartlarının gerektirdiği şekilde uzun vadede korunması büyük önem taşımaktadır. Enflasyon hedeflemesi adı verilen yeni bir yaklaşım kapsamında, enflasyonun kontrol altına alınması, para politikalarının son yıllarda öncelikli hedefi haline gelmiştir.

AB Komisyonu, IMF ve Dünya Bankası geçiş ülkelerindeki makroekonomik kararlılığı ve yapısal reformları desteklemişlerdir. Birçok geçiş ülkesi çok hızlı bir biçimde fiyat ve ticaret liberalizasyonunu başarmış, zelleştirme süreci büyük lde gerçekleştirilmiştir. Finans sektörü ile kamu sektörü reformları, sosyal koruma, girişimcilik ve rekabet politikalarında olumlu gelişmeler görülmüştür.

IMF, Dünya Bankasıyla beraber finans sektörünün geçişini sağlamak için, makroekonomik istikrar, yasal ve düzenleyici ereve, muhasebe sistemi ve bankacılık sistemi gibi gerekli faktörlerdeki temel anlayışı birçok geçiş ülkesinde oluşturmaya çalışmışlardır.

İleriki alışmalarda Yeni Kurumcu İktisadi görüşün, geçiş ekonomileri kapsamında spesifik olarak ekonometrik yöntemler ile ekonomik performans odaklı incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- ACARTÜRK, E., & ARSLANER, H. (2005, Temmuz 2). *Geçiş Ülkelerinde Devletin Ekonomik Rolü Yabancı Sermaye ve Özleştirme: Kırgızistan Örneği*. [http://www.econturk.org/ Turkiyeekonomisi/ ertugrulhakan.doc](http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ertugrulhakan.doc) adresinden alınmıştır
- ACUNA, E., OSCAR, A., & GONZALEZ, P. A. (2011). Economic development From the ECLAC- Raul Prebisch Approach: In Search of Welfare and Life Quality in latin America. *Social Science Research Network*, 1-18.
- ADAMS, J. (1993). Institutions and Economic Development: Structure, Process and Incentive. *Kluwer Academic Publishers*, 245-269.
- AKTAN, C. (2000). *Politik İktisat*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- AKTAN, C. C., & VURAL, T. (2005). Eski Kurumsal İktisat. *Kurumsal Araştırmalar Serisi* (s. 7-20). içinde SPK Yayınları.
- ARNTD, H. (1981). Economic Development: A Semantic History. *Economic Development and Cultural Change*, 29 (3), 457-466.
- ARNTD, H. (1981). Economic Development: A Sementic History. *Economic Development and Cultural Chang*, 29, s. 457-466.
- ASLUND, A., BOONE, P., & JOHNSON, S. (2001). Espacing the Under Reform Trap. *IMF Staff Paper*, 80-110.
- BAKIRTAŞ, T. (2014). *Dünya'da ve Türkiye 'de Ekonomik Kalkınma, Küresel Kalkınma Odaklı Sorunlar Yeni Model Arayışları*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- BALCILAR, M. (2003). Orta Asya Ülkelerinde Yönetişim ve Makroekonomik Performans Ekonometrik Bir Analiz. *International Conference on The Transition Countries on The Way of Transforming into Market Economies.4*. Bishkek: Kyrgyz- Turkish Manas University.
- BASTIRMACI, A. (2005, 06 15). *Doğu Avrupa Ülkelerinde Özleştirme Süreci*. ead/ DTDERGI/1ekim98/dogu.http: [Http:// www. foreigntrade.gov. tr](http://www.foreigntrade.gov.tr) adresinden alınmıştır
- BASU, K. (1984). *The Less Developed Economy: A Critique of Contemporary Theory*. Oxford.
- BAŞKAYA, F. (2009). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Maki Basın Yayın.
- BAŞKAYA, F. (2009). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Maki Basın Yayın.

- BERBER, M. (2011). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (Cilt 4). Trabzon: Derya Kitabevi.
- BERNSTEIN, H. (1992). Emparyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine. *Gelişme Toplumbilimine Karşı Azgelişmişlik Toplumbilimi mi?* (s. 41-74). içinde Ankara: V Yayınları.
- BIELSCHOWSKY, R. (2006). *Celso Furtado's Contributions to Structuanlism and Their Relevance Today*.
- BOEKE, J. (1934). The Effects of Economic Crises in Netherlands - İndia. *Pacific Affairs*, 1(7), 29-41.
- BRETT, E. 1. (1996). The participatory principle in development projects: the costs and benefits of cooperation. *Public Administration and Development*(16).
- BRUTON, H. (1985). The Search for a Development Economics. *World Development*, 1099-1124.
- CERNY, P. G. (1999). Globalization and the Changing Logic of Collective Action. C. LİPSON, & B. COHİN (Dü) içinde, *Theory and Structure in International Political Economy: An International Organization Reader*. Cabridge: Massachusets: MIT Press.
- CHENERY, H. B. (1960). Patterns of Industrial Growth. *The American Economic Review*, 4(50), 624-654.
- CLARK, C., & LEMCO, J. (1988). The Strong State and Development. A Growing List of Caveats. (C. CLARK , & J. LEMCO, Dü) *State and Development*, 1-8.
- COASE, R. (1960). The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*, 3, 1-44.
- COASE, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *University of Chicago Press*, 33-55.
- ÇINAROĞLU, S. (2003). Rekabet Hukukunda Dikey Birleşmeler: Etkinlik ve Rekabet. *Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi*. Ankara: Türkiye Rekabet Kurumu.
- DEMİR, Ö. (1996). *Kurumsal İktisat*. Ankara: Vadi Yayınları.
- DORWARD, A., KYDD , J., MORRİSON, J., POULTON, C., & SMİHT, L. (2000). *"New Institutional Economics: Insights on Innovation Dissemination and Uptake*. Chatham: Natural Resources International Limited.
- DOS SANTOS, T. (1970). The Structure of Dependence. *The American Economic Review*, 231-236.
- DURAL, B. Y. (2007). *Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya*. İstanbul: Beta Yayınları.

- ECONOMIES TRANSITION . (2004). *An OED Evaluation of World Bank Assistance*. Foreword: The World Bank.
- EGGERTSSON, T. (1992). Kurumsal başarıları ve başarısızlıkları analiz etmek: İzlanda'daki ortak dağ meralarının bir binyıl. *International Review of Law and Economics*.
- EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ. (1991). Milliyet.
- ERCAN, F. (1995). Gelişme İktisadı Kuramı. *Gelişme Yazını; Eleştiriler ve Yeni Perspektifler* (s. 298- 428). içinde İstanbul: Beta Basım.
- EREN, E., & BİLDİRİCİ, M. (2001). Post Sosyalist Ülkelerde Geçiş Sorunları: Başarı ve Başarısızlıkları. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*.
- ERSOY, A. (1990). *İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi* . İzmir : Anadolu Basım Dağıtım Yayım.
- FISHER, A. G. (1939). Production, Primary, Secondary and Tertiary. *The Economic Record*, 1(15), 24-38.
- FISHLOW, A. (2001). Backwardsness in Historical Perspective: A Book of Essays. *Annual Review of Sociology*, 60-80.
- FURUBOTN , E. G., & PEJOVICH, S. (1972). Mülkiyet Hakları ve İktisat Teorisi. *İktisat Edebiyatı Dergisi*, 1137-1162.
- GASPER, D. (1995). Kalkınma Ahlakı: Yeni Bir Alan mı? F. STEWART , & R. PRENDERGAST (Dü) içinde, *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma* (İ. ESER, Çev., s. 205-236). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GEREFFI, G., & FONDA, S. (1995). Regional Paths of Development. *Annual Review of Sociology*, 18, 419-448.
- GERSCHENKRON, A. (1962). Economic Backwardness in Historical Perspective. *A Book of Essays*. Cambridge: Belknaap Press of Harvard University Press .
- GÖNEL DOĞANER, G. (2013). *Kalkınma Ekonomisi* (Cilt 2). Ankara: Elif Yayınevi.
- GÜLER, E. (2012). Geçiş Ekonomiler ve Yeni Kurumsal İktisat'ın Yeniden Yükselişi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 52-68.
- GÜROL, M. A. (2004). *Toplumsuz Ekonomi Olmaz*. 10 2, 2004 tarihinde [haber.php?haberno=129474](http://www.radikal.com.tr): <http://www.radikal.com.tr> adresinden alındı
- HAN, E., & KAYA, A. (2012). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (Cilt 7). Ankara: Nobel Yayınevi.

- HANEY, L. (1949.). *History Of Economic Thought : A Critical Account of The Origin and Development of The Economic Theory*. New York: Haney, Lewis H., History Of Economic Thought : A Critical Account of The OrMacmillan.
- HAVRYLYSHYN, O. (2001). Recovery and Growth in Transition: A Decade of Evidence. *IMF Staff Papers*, 48, 40-63.
- HAVRYLYSHYN, O., & WOLF, T. (1999). Determinants of Growth in Transition Countries,. *Finance and Development*.
- HAYAMI, Y. (2003). from the Washington Consensus to the Post-Washington Consensus: Retrospect and Prospect. *Asian Development Review*, 50-80.
- HERNONDEZ, E. (1999). price Liberalization, Money Growth and Inflation Duribg The Tansition to a Market Economy. *IMF Working Paper*, 1-20.
- INGHAM, B. (1995). *Economics and Development*. England: McGRAW-HILL Book Company.
- İŞGÜDEN, T. (1995). Gelişme Kuramları. *Gelişme İktisadı Kuram- Eleştiri- Yorum* (s. 140-166). içinde İstanbul: Beta Basım.
- KASERMAN, D. (1978). İlgili Piyasa Koşulları ve Sektörler Arası Birleşmeler. *Amerikan Ekonomik İncelemesi*.
- KAYNAK, M. (2011). *Kalkınma İktisadı* (Cilt 4.Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi.
- KAZGAN, G. (2002). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KİLCİ, M. (1994, Temmuz). *Başlangıcından Bugüne Türkiye 'de Özelleştirme Uygulamaları*. temmuz 15, 2005 tarihinde kit/kilcim/özel98.html: <http://www.ekutup.dpt.gov.tr> adresinden alındı
- KLEIN, P. (1977). An Institutional View of Development Economics. *Journal of Economic Issues*, 785-807.
- KOLODKO, G. W. (1999). Ten Years of Postsocialist Transition: The Lessons for Policy Reforms. *Policy Research Working Paper*.
- KOLODKO, G. W. (2000, Şubat). Globalization and Catching-up: From Recession to Growth in Transition Economies. *IMF Working Paper*.
- KRELLE, W. (2000). Problems of Transition From a Planned to a Market Economy. *Bonn Econ Discussion Papers*, 10-25.
- KUZNETS, S. (1968). *Toward a Theory of Economic Growth*. NewYork: W.W. Norton.

- KUZNETS, S. (1973). Modern Economic Growth: Findings and Reflections. *The American Economic Review*, 3(63), 247-258.
- LAVIGNE, M. (1995). *The Economics of Transition " From Socialist Economy to Market Economy"*. Macmillan.
- LEONARDO, D. (2004). Tools from the New Institutional Economics for Reforming the Delivery of Veterinary Services. *Rev. Sci. Tech. Off. Int. Epiz.*, 1(23), 47-57.
- LEWIS, A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. *The American Economic Review*, 3(63), 139-191.
- MATTHEWS, R. (1986). The Economics of Institutions and Sources of Economic Growth. *The Economic Journal*, 4(96).
- MEIER, G. M., & BALDWIN, R. E. (1959). *Development, Theory, History, Policy*. New York: Inc.
- MELO, M., DENİZER, C., GELB, A., & TENEV, S. (2001). Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economics. *The World Bank Economic Review*, 1-31.
- MENARD, C., & MARY M., S. (2005). Introduction. C. MENARDM., & S. MARY (Dü) içinde, *Handbook of New Institutional Economics*. New York.
- MIHCI, H. (2016). Kurumsal Yapı ve Kalkınma. *Read Paper*, 1-29.
- NABLI, M. K., & NUGENT, J. B. (1989). Collection Action and Development. M. N. Nugent (Dü.) içinde, *New Institutional Economics and Development*. North Holland.
- NAFZİGER, E. W. (2006). Economic Development. *Fourth Edition*.
- NORT, D. C. (1995). The New Institutional Economics and Third World Development. J. H. John Harriss (Dü.) içinde, *The New Institutional Economics and Third World Development*. London .
- NORTH , D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 97-112.
- NORTH, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NORTH, D. C. (2005). Institutions and the Performance of Economics Over Time. C. M. Shirley (Dü.) içinde, *Handbook of New Institutional Economics*. New York.
- NURKSE, R. (1952). Some International Aspects of the Problem of Economic Development. *The American Economic Review*, 2(42), 571-583.

- NURKSE, R. (1964). *Az gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü*. (Ş. ADANALI, Çev.) İstanbul: Menteş Kitabevi.
- OLSON, M. (1971). *The Logic of Collective Action: Public Goods and Theory of Groups*, 2.
- OLSON, M. (1971). *The Logic of Collective Action: Public Goods and Theory of Groups* (Cilt 2). Cambridge: Harward University Press.
- PIETERSE, J., & Nedeveen. (2010). *Development Theory* (Cilt 2). London: Sage Publicaatiobs Ltd.
- POLAT, E. (2014). Türkiye'de Düzey-2 Bölgeleri Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi. *Doktora Tezi*. Malatya: İnönü Üniversitersi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- PREBİSCH, P. (1959). Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. *The American Economic Review*, 2(43), 251-273.
- PUBLICATION, W. B. (1993). *Historically Planned Economies, A Guide to the Date, 1993 Edition, Featuring Economies of the Former Soviet Union*. Washington, D.C.: A World Bank Publication.
- RADULESCU, R., & BARLOW, D. (2002). The Relationship Between Policies and Growth in Transition Countries. *Economics of Transition*, 719-745.
- RODAN, P. E. (1957). Notes On The Theory of The "Big Push". *The Economic Journal*, 1-33.
- RODAN, P. N. (1943). Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe. *The Economic Journal*, 202-211.
- ROSEN, H. S. (1999). *Public Finance*. Fifth ed McGraw-Hill International.
- ROSTOW, W. (1971a). *The Stages of Economic Growth: A NonCommunist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RUTHERFORD, M. (2000). Understanding Institutional Economics: 1918-1929. *Journal of History of Economic Thought*, 277-308.
- RUTTAN, V. W. (1965). Growth Stage Theories and Agricultural Development Policy. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 1(9), 17-32.
- SAKINÇ, S. (2005). *Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar*. Manisa: Emek Matbaacılık ve Yayıncılık.
- SAVAŞ, F. V. (2000). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi .
- SCHULTZ, T. (1968). Institutions and the Rising Economic Value of Man. *American Journal of Agricultural Economics*, 1113-1122.

- SEERS, D. (1972). What are We trying to Measure ? *The Journal of Development Studies*, 1(9), 21-36.
- SEN, A. (1983). Development, Which Way Now? *The Economic Journal*, 93(372), 745-762.
- SLANGEN, L. (2005). New Institutional Economics and Economic Organisational Theory. *Wageningen University* (s. 1-102). Agricultural Economics and Rural Policy Group.
- STREET, H. (1967). The Latin American "Structuralist" and the Institutionalists: Convergence in Development Theory. *Journal of Economic Issues*, 44-62.
- STREET, H. (1988). The Institutional Theory of Economic Development. *Evolutionary Economics*, 443-470.
- STREET, H., & JAMES, D. (1982). Institutionalism, Structuralism and Dependency in Latin America. *Journal of Economic Issues*, 673-689.
- T.C. SANAYI VE TİCARET BAKANLIĞI RAPORU. (2001). *Rusya Federasyonu, İmalat Sanayi ve Dış Ticaret Profili*. Bölgesel Kalkınma Enstitüsü.
- TABAN, S., & KAR, M. (2014). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- TANDIRCIOĞLU, H. (2002). Geçiş Ekonomisinde KİT'ler ve Özelleştirme. *Küreselleştirme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*. Bişkek-Kırgızistan: Kırgızista- Türkiye Manas Üniversitesi.
- TEKEOĞLU, M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- THOMAS, D. (1964). The Export Base and Development Stages Theories of Regional Economic Growth: An Appraisal. *Land Economics*, 4(40), 421-432.
- THOMAS, D. M. (1962). The Export Base and Development Stages Theories of Regional Economic Growth: Papers. X. *European Congress*, 61-75.
- TODARO, M. P., & C. SMITH, S. (2012). *Economic Development* (Cilt 11). London: Pearson Education Inc.
- TÖRÖK, R. (2005). The New Institutional Approach. *European Integration Studies*, 1(4), 53-59.
- TÜRKAY, M. (1995). Gelişme İktisadının Bir Disiplin Olarak Ortaya Çıkışı. *Gelişme İktisadi Kuram- Eleştiri- Yorum* (s. 112-139). içinde İstanbul: Beta Basım.
- TÜRKAY, M. (1995). Gelişme: Kavramsal Köken ve Yorumlar. *Gelişme İktisadi Kuram - Eleştiri - Yorum* (s. 89-110). içinde İstanbul: Beta Basım.

- TÜYLÜOĞLU, Ş., & ÇEŞTEPE, H. (2008). K. T. Gelişimi içinde, *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konuları* (s. 35-87). Bursa: Ekin Yayınevi.
- WEBSTER, A. (1995). Modernisation Theory. *Development Studies, An Introduction Through Selected Reading* (s. 104-120). içinde United Kingdom: Green which University Press.
- WILLIAMSON, J. (1997). The Washington Consensus Revisited. L. EMMERJİ (Dü.) içinde, *Economic and Social Development into the XXI Century*. Washington: Inter- American Development Bank.
- WILLIAMSON, O. E. (1975). *Market and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications: a Study in the Economies of Internal Organizations*. New York.
- WILLIAMSON, O. E. (1987). Transaction Cost Economics. *Journal of Economic Behavior and Organization*(8).
- WORLD BANK. (1996). *World Development Report 1996: From Plan to Market*. Washington D.C.: Oxford University Pres.
- YAVILIOĞLU, C. (2002). Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 1(3), 59-77.
- YAYLA, A. (2003). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Liberte Yayınlar.
- YILDIRIM, S. (2009). Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi . *İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- ZARAKOĞLU, A. (1981). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Ankara: Olgaç Matbaası.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Meliha YANAR
Doğum Yeri ve Tarihi : Kadıköy – 17.12.1985
İletişim Bilgileri : melihasaritas@hotmail.com

EĞİTİM

2006-2010 Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF
İktisat Bölümü
2010-2019 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi SBE
İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

